

презвитер Оливер Суботић

ЧОВЕК И ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ
ПОГЛЕД ИЗ ПРАВОСЛАВНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Човек и Технологија
www.covekitehnologija.com

Библиотека
Заклетва животу

Уредник
Никола Дробњаковић

ПРЕЗВИТЕР ОЛИВЕР СУБОТИЋ

ЧОВЕК И ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

ПОГЛЕД ИЗ ПРАВОСЛАВНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Друго, измењено издање

БЕРНАР
СТАРИ БАНОВЦИ — БЕОГРАД
2013. ГОДИНЕ

Небојиши Мишевићу,
првом помоћнику у почетним корацима
на пољу информатике и хришћанског живота

Уводна реч другом издању књиге

Бої помагає човеку да досїе до таквих изума; и ђаво се њима користи, ђа зар је доушито да се ми хришћани њима не користимо?

Светогорски старац Порфирије Кавсокаливит,
одговарајући на питање о употреби савремених технологија
(разговор вођен крајем XX века).

Друго, измењено издање књиге *Човек и информационе технологије: поглед из православне перспективе* настало је из потребе да се побољша квалитет прве верзије која је из штампе изашла пре седам година. Она је садржала текстове који су углавном били претходно објављени у *Православљу* и највећим делом настали за време мог апсолвентског стажа на основним студијама богословских наука. Прво издање књиге је одавно распродато, али је већ дуже време доступно електронски, тако да основни разлог појаве другог издања није доступност, већ корекције, измене и допуне које су биле неопходне.

Пођимо од материјалних измена. Први тип измена се односи на неколико исправки које се тичу имена, референци, назива. Примера ради, уколико је наведена мисао једног богослова, а читалац је упућен на другог и томе слично.

Друге, далеко значајније измене, односе се на пратећу богословску „подлогу“ у текстовима о информатичким феноменима. Ово захтева одређено појашњење. Наиме, током богословских студија често се дешава да несвесно усвојимо неке ставове који би могли да се сврстају под *theologumen* – теолошко мишљење које се препоручује за читање, али које тек треба да прође кроз призму саборног ума Цркве и буде целосно прихваћено од њеног организма. У првој верзији књиге сам, као богословски темељ за проучавање појава информатичке цивилизације, на више места користио идеје и ставове познатих савремених православних теолога чија дела спадају у обавезну студентску литературу. Највећи број тих гледишта је без измене задржан и у овом издању, но постоји пар места где сам се у овом издању одлучио за држање формулација и ставова које имају јасну и недвосмислену потврду у светоотачком наслеђу и саборном учењу Цркве, без потребе за било каквом „оригиналношћу“ у богословском изразу.

Трећи вид измена се односи на избацивање текстова, делова текстова или одељака који данас нису актуелни и прилагођавање текста садашњем временском тренутку. Примера ради, неки текстови су у своје време најављивали одређене догађаје који су се одавно збили и више нема потребе за предвиђањем. Постоје и чланци из првог издања који су изостављени из практичних раз-

лога, да се не би понављале ствари које су детаљно обухваћене књигама које сам у међувремену написао и које је издавачка кућа *Бернар* у својој едицији *Заклећва живоју* објавила. Ово се пре свега тиче проблематике електронске приватности, која је у првој верзији ове књиге била обрађена у посебном одељку. Та тема је, међутим, у *Информационо контролисаном друштву* детаљно разрађена и због тога се у овом издању књиге појављује тек успутно. Неки текстови из првог издања су скраћени, а понајвише опширни текст о употреби информационих технологија у верској настави, који је пренет у суштинском делу, да се читалац не би оптеретио бројним подацима. Завршни део са каталогом и описом православних сајтова је у потпуности избачен у овом издању књиге јер то захтева стално ажурирање. Осим тога, он је донекле сувишан поред православних интернет портала типа hristianstvo.ru и њему сличних. У друго издање књиге су додати и неки нови чланци, као и један одељак у коме су изабрани интервјуи на тему односа Цркве и информационог друштва.

Стил писања је такође претрпео значајне промене. Многи читаоци су ми протеклих година замерали да сам превише склон коришћењу сложене терминологије и преузимању туђица из страних језика, вероватно под утицајем вишегодишње информатичке делатности. Неретко су ми се жалили да су им подаци из књиге корисни, али да им је њено читање тешко – једна пријатељица која је филолог по струци ми је после читања првог издања књиге рекла да су јој се поруке и идеје допале, али да је због обиља стручних израза све време имала утисак да сам књигу писао држећи у другој руци лексикон страних речи и израза. У почетку су ми се такви приговори чинили претераним и неоснованим, с обзиром да се током студија човек просто навикне да користи специфичан терминолошки апарат. Из садашње, свештеничке перспективе, међутим, увиђам да нисам био у праву, осим у случају научних публикација, које су саме по себи резервисане за ужи круг читалаца упознатих са стручном терминологијом. Наиме, ако очекујемо да највећи број људи схвати шта желимо да им поручимо морамо пронаћи једноставнији начин за обраћање од коришћења термина попут „онтологије персоналности“ (кога више нема у овом издању) и томе слично. У супротном ћемо писати само за уске теолошке и философске кружоке који ће једини разумети шта смо хтели рећи. Стога сам се потрудио да текстове стилски дорадим тако да буду јаснији и доступнији ширем кругу читалаца и надам се да сам у томе макар делимично успео. У неким случајевима је, додуше, било немогуће наћи прикладну терминолошку замену из свакодневног говора – такав термин је „индивидуализам“, рецимо, који се провлачи у више текстова и веома је важан за разумевање неких појава у савременом свету. Осим стилског прилагођавања текста, унете су и значајне допуне на местима где је првобитна верзија била недоречена, нејасна и „штура“. Једино су интервјуи остали нетакнути (осим најосновније коректуре на неколико места), с обзиром да се ради о живом дијалогу и размени мисли и ставова две стране.

Друго издање књиге *Човек и информационе технологије* по својој структури остаје зборник чланака, без претензије на целовит и систематичан приказ, који је у одређеној мери дат у *Дијигиталном изазову*. Заправо, те две књиге једна другу допуњују и преплићу се – *Човек и информационе технологије* је детаљнији поглед на конкретно „дрвеће“ цивилизације бинарног кода, док перспектива *Дијигиталног изазова* даје нешто обухватнију слику информатичке „шуме“ у целости. Начелно гледано, тренутно стање је такво да је технологија у центру, а човек на периферији; да је виртуелне комуникације све више, а физичког општења све мање; да је поглед све више уперен у екран, а све мање у очи другог човека (све то сликовито илуструје насловна стране ове књиге). Срж, закључци и циљ књиге стога остају исти као у првом издању – основни мото је пронаћи аутентичног човека у савременој информатичкој цивилизацији, а успут искористити и дигиталне технологије на прави начин.

На крају уводне речи желео бих да наведем још нешто веома важно. У овој књизи нема „оригиналног богословског стваралаштва“ јер њен аутор није теолог иако има формално богословско образовање. Академско образовање тог типа је свакако важно, потребно и корисно, али није довољно – можда би било довољно да се човек назове историчарем богословља и ништа више од тога. Наиме, теолог је човек који је очистио свој ум од фантазије и срце од страсти и постојано обитава у благодати Духа Светог – тек ако уз то има и академско образовање, то је онда важан додатни квалитет. Ми који нисмо на том духовном нивоу једноставно треба да се утемељујемо на мислима правих теолога и да помоћу њих решавамо питања која живот ставља пред нас. Трудио сам се стога да богословски ставови које сам износио као темељ за разматрање информатичких и других феномена буду потпуно у складу са Светим Предањем Православне Цркве и надам се да сам у томе успео. Ако негде постоји омашка по слабости (по)знања и ума, молим читаоца да ми опрости. И не само то: уколико неки богословски став који сам до сада објавио није у складу са светоотачким духом и предањем, онда се тог става унапред и одричем. Разлог је једноставан: једино су Свети Оци у стању да прецизно богословствују и за њима треба ићи до краја и без много мудровања. Учење Цркве није нека философска апстракција, производ кабинетских формулација и објекат рационалног испитивања о коме се може интелектуално дискутовати као о свакој другој теми – наш Бог је Жива и Истинита Личност која се открила конкретним људима и сведочанство тих људи провучено кроз саборно искуство Цркве је једино мерило.

И ово издање књиге сам започео мишљу једног истинског теолога, сведока Христовог и Оца Цркве, старца Порфирија Кавсокаливита, дивног светитеља нашег времена. Њему је Дух Свети откривао не само дубоке тајне богословља, већ га је надахњивао и у домену технолошких новина. И то не само у погледу њиховог коришћења, већ и конструисања (притом, вреди истаћи да

старац у формалном смислу није имао завршену чак ни основну школу). Стога, нека мисао истинског теолога Порфирија Светогорца буде водиља и овог издања, али пре нека то буде пример његовог светог живота – када би људи имали стање духа које је имао блажени старац, не би било потребе да решавамо ниједан проблем технолошке цивилизације описан у овој књизи – она би била потпуно сувишна. *Светлост* је, дакле, одговор на све проблеме око нас, па тако и на питања и недоумице везане за информационе технологије.

У нади да ће ова књига бити на корист и спасење како њеном аутору тако и њеним читаоцима, желим да се захвалим издавачкој кући *Бернар* на подршци коју је показала и овог пута и употпунила трилогију о Цркви у савременом свету.

О навечерју празника Света Три Јерарха,
лета Господњег 2013.

презвир Оливер Субошић

Изазови, перспективе, одговори

Човек и технологија
www.covekitehnologija.com

*Ако је ум њажљив и њрезвен, ако се усѡроѡиви и ѡризове Госѡода Исуса,
сузбиће нарастање изазова и све њеѡве ѡследице биће неделашње.*

Исихије Презвитер, из 46. поуке Слова Теодулу (Доброѡљубље)

Човек и технологија
www.covekitehnologija.com

Искушења технолатрије и технофобије

Вероватно ниједан проналазак у историји људског рода није донео толико културолошких и друштвених промена у периоду од само неколико деценија од свог настанка, као што су то учинили електронски дигитални уређаји и феномени повезани са њиховом употребом. И то не само промена око нас, већ и у нама самима – у начину размишљања, односу са другим људима, процесу самосагледавања...

Данас су дигиталне технологије свеприсутне: рачунари, мобилни телефони, музички и видео уређаји, дигитализовани кућни апарати... Но као да смо заборавили да није увек било тако. Ко год је имао рачунар током осамдесетих и деведесетих година прошлог века сећа се да је тадашњи ниво дигитализације кућних, пословних, образовних и индустријских процеса био неупоредивно нижи и да готово нико није давао озбиљне прогнозе о садашњем технолошком нивоу. Многи су, чак, предвиђали да неке меморијске границе никада неће бити пробијене нити да ће за то уопште бити потребе – већ после неколико година били су радикално демантовани. А када су се појавили Интернет и њему слични „нови медији“ (који су специфични по томе што спајају телекомуникационе мреже, текст-звук-слику и могућност дигиталне обраде података – добар пример су најновији мобилни телефони), цела ствар је постала далеко сложенија за разматрање. Због свега тога данас ретко ко даје неку прецизнију прогнозу будућег технолошког развоја, осим аналитичара и футуролога којима је то и посао.

Ова брзина промене је заправо кључни изазов за савременог човека. У тако динамичном технолошком окружењу највећи број људи покушава једноставно да се уклопи у токове информатичке ере и да по инерцији следи оно што се нуди на тржишту, без уобличеног критичког става. О томе довољно сведоче рачунарска часописи данашњице, који би требало да предњаче у критичкој интонацији, али је имају само у траговима. Највероватније због притиска оглашивача, мас-медији који покривају рачунарске теме се најчешће ограничавају на презентације нових производа, односе њихових цена и могућности, процену технолошких трендова – то је уједно и основни разлог због кога је аутор овог текста одавно престао да купује и прати рачунарске часописе. Дакле, изразито мали број људи дигиталне феномене посматра „дубински“ – суштина је прилагодити се сталној промени технолошке сфере, без много удубљивања у шири контекст.

Као реакција на сталне промене које дигиталне технологије доносе у нашим животима појавила су се и два изразито екстремна става. Први је присутан међу либералним интелектуалним круговима који од дигиталне индустрије имају готово месијанска очекивања. Супротну страну представљају убеђени противници свега што је савремено, који на информационе технологије гледају

као на највеће зло које је човек могао да смисли. Наведене поларизоване ставове би у недостатку прецизније терминологије могли да окарактиришемо као *технолатријске* (технопоклоничке, у смислу обожавања технологије), где је реч о готово идолатријском односу према савременим технологијама, и *технофобијске* у случајевима готово ирационалног страха према технолошкој сфери. Ове крајности су Сцила и Харибда између којих се треба провући, али не пре него што их детаљније испитамо под критичком лупом, овог пута из православне перспективе.

Технолатрија – дигитално „златно теле“

Изгледа да човек никада није престајао са својеврсним обоготваравањем творевине и сопствених креација када год би се одвојио од истинског богопознања. У свакој цивилизацији је морало бити макар једно „златно теле“ (уп. 2Мој 32, 1–4) којем би се људи клањали. Као што је то одлично приметио савремени православни теолог Панајотис Христу – пошто човек није успео да се вине до Бога и божанских висина преко обожења које му је назначено као циљ, покушао је да спусти Бога на свој ниво и идолатризује нешто од онога што га окружује. Тако је било у древној историји, а остало је и данас, у домену дигиталних феномена.

Ако се неке ове констатација чини сувише смелом, нека се присети да је часопис *Time* још почетком осамдесетих година 20. века за личност године прогласио компјутер. То тада као да никога није много зачудило, а данас би вероватно још мање. Бити личност, оно што по природи ствари припада само Богу и човеку који је створен по образу Божијем, приписује се мртвој (с)твари. Има ли већег промашаја у поимању личности као такве? Чак и да је то била само маркетиншка идеја да би се повећао тираж новина, она свакако указује на мислену деформацију насталу под притиском времена чији је заштитни знак рачунар. То јасно показују и технолошки трендови данашњице – уместо да у рачунарима и информационим технологијама препознају корисне алатке, људи полако долазе до идеја о готово аутономним рачунарским системима или, пак, хибридима који ће у неком ступњу развоја имати људске особине. Другим речима речено, данас се увелико размишља о будућим рачунарским решењима као о својеврсним панданима људских личности.

Технолатријски став се огледа и у практичним, једноставним питањима. Примера ради, када разговарамо са родитељима о технолошким темама, углавном чујемо да је најпотребније научити децу да користе савремене технологије и да ће им то решити све материјалне потребе у будућности. Ово је крајње поједностављен и неозбиљан приступ, чак и ако се посматра искључиво са становишта сирове праксе, без неког посебног удубљивања у питања смисла. Нико не пориче потребу да дете буде широко образовано и да поред класичних природних и друштвених наука познаје и информатичке дисциплине (без којих свакако неће моћи да функционише у савременом свету), но проналазити

у дигиталним технологијама сведовољност је потпуни промашај. Ако се о томе не размишља онда ће можда крајњи резултат бити деца која не умеју да обаве просту рачунску операцију зато што су од малих ногу навикла на коришћење дигиталног калкулатора или неће знати где се налази Индија док не отворе мултимедијалну рачунарску енциклопедију. Од корисника технологије до њеног зависника пут некада може бити веома кратак.

Постоји у целој технолатријској причи још једна ствар: човек као да све време покушава да тежиште својих проблема које је сам створио пребаци на машину која ће их решити хладно и професионално, без грешке. Управо се та „рачунарска безгрешност“ намеће свима иако смо сведоци да рачунари (тачније, њихови конструктори) итекако умеју да погреше – сетимо се познате грешке Intel-ових инжењера из 1995. године при пројектовању аритметичке јединице процесора Pentium I, због које се у програмерским круговима дуго препричавала духовита опаска да је $2+2=3.99999...$ Парадокси попут овог сигурно нису једини и делују отрежњујуће. То не значи да је потребно прећи на папир и оловку у сложеним израчунавањима, али још мање значи да човек треба потпуно да се ослони на машину и препусти јој пуну аутономију без икаквог контролног увида.

Крајњи технопоклонички став се види код оних људи који од рачунарских технологија очекују остварење некаквог „виртуелног царства небеског“ у тренутку када сви доспемо на одређени ниво информатичке свести. Ако се добро замислимо, пре ће бити да идемо ка крајњем отуђењу ако машина постане средиште друштва и људског односа. Када су једног старца-монаха упитали како ћемо познати последња времена (ово у ужем смислу, пошто у ширем сви живимо последња времена од тренутка Христовог доласка међу нас), он је једноставно рекао да ће се то десити када људи престану ићи једни другима и када се забораве путеви и стазе међу кућама. Не личи ли та слика на покушај да се електронским дисплеј-контактима замени чврст стисак руке и топли пријатељски загрљај?

Технофобија – страх од створеног

Супротни пол екстремног односа према информационим технологијама је из православне перспективе ништа мање чудан, с обзиром да је за хришћанина ирационални страх потпуно страна категорија. Страхопоштовање односно страх Божји, страх да се не почини грех, да не повредимо ближњег, да се не одвојимо од Божије благодати је једини здрав страх који хришћанин познаје, но призвани само да и тај страх превазиђемо љубављу (в. 1 Јн 4, 18). Стога је занимљиво када у домену коришћења рачунарских технологија неки, поготово старији људи, показују фобију и негирање свега што носи префикс „дигитално“. Притом се најчешће помињу разне завере и интриге, говори се да ништа од тога није добро нити добру може послужити и томе слично. Најгоре од свега је

што се управо таквим понашањем иде на руку разним структурама моћи јер се пажња расејава и одвлачи од реалних проблема које се тичу угрожавања личности уз помоћ (зло)употребе савремених технологија. То је типичан пример како се полази од апсолутне негације да би се стигло до крајње релативизације – свест за коју је све опасно заправо праву опасност никада и не уочава.

Православни хришћани немају (нити треба да имају) страх од коришћења технолошких средстава уколико то чине са расуђивањем и молитвеним расположењем. У подвижничкој литератури наше Цркве често налазимо мисао да ствари око нас саме по себи нису ни добре ни лоше, већ да је начин њихове употребе добар или лош. Наравно, ово се тиче оних ствари које нису и нека врста „наметнуте“, строго усмерене употребе – ниједан православни подвижник неће рећи да је нуклеарна бомба нешто што није ни добро ни лоше, с обзиром да је то оружје за масовно уништење живе и неживе силе. Такве „ствари“ су заправо сложени и концептуално строго усмерени системи и не могу се посматрати као неутрални. Или је можда аутор овог текста до те мере ограничен да му никако не полази за руком да схвати да постоји нека добра примена нуклеарног наоружања, чак и ако се користи „некоришћењем“, ради такозваног превентивног одвраћања. Но када је реч о дигиталним технологијама у начелу, оне показују веома широк дијапазон начина употребе и ту не треба имати страх, већ креативност у коришћењу.

Хришћани не треба да гаје фобију према дигиталним технологијама ако ни због чега другог, а оно због њиховог мисионарског капацитета. Својевремено је један домаћи аутор навео фино поређење у вези са коришћењем модерних технологија, тако што је упоредио апостоле у време Христово и мисионаре савременог доба. Први су, да би свуда стигли да благовесте Еванђеље Христово, користили широке римске путеве који су били „последња реч“ тадашње технологије, иако су тим путевима ишле и легије познате по својој суровости. Данашњи хришћански мисионари користе модерне дигиталне технологије и рачунарске мреже које су својеврсни широки путеви 21. века, иако ту исту инфраструктуру користе и други, међу којима итекако има не само нехришћана, него и оних који су отворено антихришћански настројени. Аналогија је делимична, с обзиром да је интернет у исто време и инфраструктура и медијум и да отвара нека питања адекватног начина преноса хришћанске поруке, но свакако има своју тежину и не може се пренебрегнути.

На крају, често се међу савременим хришћанима поставља питање да ли ће управо дигиталне технологије бити једна од главних полуга власти и тираније антихристовог режима. Заиста, нико са сигурношћу не би могао да каже да то неће бити тако, поготово ако се узму у обзир трендови тоталне електронске идентификације и свеобухватних система надзора људи, но о томе не би требало сувише размишљати, поготово ако човек није духовно опитан. Уместо стрепње треба показати друштвену одговорност у историји, чији ток треба да пре-

ображавамо и дајемо му смисао. То ће свакако бити и један од наших одговора на Страшном суду и ту не може бити никаквог страха од технике – најлакше је окренути главу у другу страну, но оно што је истински одговорно јесте хватање у коштац са бременом времена.

Средњи, царски пут

Крајности технолатрије и технофобије су стране аутентичном православном поимању света и човека. Можда би чак могли рећи да су у питању замаскирани ставови из давних, чак прехришћанских времена – паганска идолатрија и тотемизам сваке врсте у првом случају, а некакав чудни спој идеализма и манихејства (древне секте која је са ниподаштавањем гледала на материјалне и културне тековине) у другом. Истина је негде на средини и тражи подвиг воље и ума да бисмо је увидели и живели. Приклањањем неком од екстремних ставова се ништа не решава, понајмање за хришћане – њихова мисао и у информационој ери треба да буде свећа која се на трпезу ставља, а не испод ње (ср. Мт 5, 15).

**Првобитна верзија шексиа објављена у Православљу бр. 902 (2004).*

Превазилажење дигиталног индивидуализма

Највећи проблем у вези са рачунарским часописима данашњице је то што информатичким феноменима приступају на један спољашњи, готово фактографски начин, без аналитичког приступа који би обухватио органску везу са животом и отворио шири контекст. Данас ћемо често имати прилике да прочитамо упоредни приказ софтвера или хардвера са детаљним односима цена, могућности и лакоће коришћења, али су зато текстови у којима се информациона проблематика прожима са кључним проблемима људске личности веома ретки. Руку на срце, модерног човека-купца који живи по потрошачком моделу живљења та чињеница мало узбуђује с обзиром да је потпуно навикнут на потрошачку етику као нешто сасвим природно – homo economicus и жели да прочита само оно што је од користи, док ће дубљи увид можда прочитати ако има времена, необавезно, или ће га сасвим незаинтересовано оставити философима на разматрање.

Дигитална пројекција индивидуализма

Купујући српску верзију реномираног компјутерског часописа PC Magazine (новембар 2004. године), био сам заинтригиран причом о дигитализацији целокупног животног окружења која је наведена као тема броја, под насловом „Ваш дигитални дом“. Идеја је била показати да нас у будућности очекују потпуно функционални дигитални уређаји који би са једне стране заменили садашње кућне апарате и машине (потпуно дигитализована кухиња, дневни боравак, аутомобил...), олакшали и аутоматизовали неке од садашњих радњи и отворили неке сасвим нове могућности. Тренд који би могли у једној речи да назовемо *пан-дигитализација*.

Са техничке стране, целокупан приказ је био заиста беспрекоран, што је и логично, с обзиром да су га саставили признати стручњаци из области информационих наука. Међутим, оно што ме је разочарало је чињеница да нигде нисам могао да нађем критички осврт, у смислу потенцијалних негативних последица на антрополошком или социолошком плану. Има ли уопште места било каквом критичком ставу, ако је све тако лепо насликано и нашарано? Поготово, има ли га у свести човека који живи по малочас поменутом, западном умном моделу?

Аналитички поглед ка насловној страни већ довољно говори о потенцијалном проблему без потребе за даљим прегледом садржаја. Наиме, на насловној страни је приказан средовечан пар који у удобности свог дигиталног дома ужива све „благодети“ ултрамодерног дигитализованог окружења. Око њих су најмодернији дигитални уређаји који су сви на притисак даљинског управљача усмерени ка једном циљу – стварању што лепше атмосфере, готово овозе-

маљског дигиталног Едема. Међутим, за разлику од наших прародитеља, Адама и Еве, који су у правом Едемском врту пре пада уживали на начин аутентичне заједнице – у љубави и синергијској мисли која је била управљена ка Творцу – брачни пар из модерног, дигиталног Едема својим погледима који су усмерени ка различитим центрима говори о великој разлици. Наиме, пажљивијем посматрачу насловне стране тешко да може промаћи да је поглед мужа окренут ка једном уређају (ТВ-у највероватније), док жена (која је у његовом загрљају) своју пажњу усмерава ка laptop рачунару који јој је на колону. Иако њихов међусобни положај тела говори о једној топлој брачној вези, усмереност погледа говори о међусобној удаљености на умном плану, удаљености која недвосмислено говори о пројави *крајње индивидуализма*.

Уколико би овај закључак неке изгледао као преоштар, додатна анализа текстова би дала исти резултат. Примера ради, у тексту „Ваша будућност“ је дата тродимензионална архитектонска представа дигиталне куће будућности у којој су сви њени укућани готово трагично раздвојени – свако се „игра“ својим омиљеним дигиталним „играчкама“. Најупорнији апологети некритичког модернизма ће на ову примедбу одговорити да је све то ради техничког приказа, те да су сви ти уређаји повезани и умрежени тако да итекако постоји нека заједница међу укућанима, иако на другачији начин него што је то уобичајено. Но, ако кренемо том логиком, неминовно ће нам пасти на памет да дигитализујемо и иконостас једног дана или да породичну молитву обавимо сваки из своје собе преко рачунарске мреже. Таква и друга питања говоре да је потребно темељније осмишљавање става према овој проблематици.

Превазилажење дигиталног индивидуализма

Дао сам себи слободу да овај феномен назовем *дигиталним индивидуализмом* – можда ће неки читалац замерити због термиолошких „новотарија“, али ми се чини да та синтагма „гађа“ право у срце проблема. Наиме, дигиталне технологије на свеобухватном плану појачавају индивидуалистичке тежње према којима је посебно Запад одувек показивао слабост, како у философској тако и у теолошкој мисли, од блаженог Августина до данашњих дана. Индивидуализам, у коме је човек пре свега усмерен ка себи уместо ка остварењу у заједници са другим личностима, је често био камен спотицања између источне и западне богословске мисли. О томе доста упечатљиво пишу савремени православни мислиоци попут Владимира Лоског, Христа Јанараса и митрополита Јована Зизјуласа. Била би, међутим, велика грешка одбацити све технолошке новине (а самим тим и дигиталне, које је такође Запад донео) само зато што је савремени човек западног умног усмерења према њима заузео погрешан став.

Сетимо се овом приликом изузетног теолога и подвижника, преподобног Максима Исповедника, који у Трећем стослову познатих *Глава о љубави* даје поуке о коришћењу ствари на благоразуман и правилан начин. Ако то примени-

мо на дигиталну сферу, суштинска одредница је *подвиј воље* који треба да нас чува од застрањења. О томе нам не говори само светоотачка литература, већ и размишљања неких савремених философа – сетимо се (западног) философа Мартина Хајдегера, који је на себи својствен начин опоменуо модерног човека да према технологији мора имати крајње подвижнички став. Какав је то подвиг гледано из православне перспективе, којим се може превазићи дигитални индивидуализам и који нас чува од својеврсне фрагментације ума?

Тај подвиг је стицање онога стања које је одавно замрло у уму савременог човека: у постојаној *есхаџолошкој свесџи*, која се одликује жељним ишчекивањем Другог доласка Христовог и остварењу Царства Божијег у пуноћи. Управо по недостатку те свести се данашњи хришћани много разликују од хришћана првих векова и тај елементарни недостатак је довео западномислећег човека до неугодног положаја да зависи од технологије, уместо да њоме господари. Ова свест се задобија једино дубљом припадношћу Христу кроз *подвижничко-литурџијски живоџ* Цркве. Имати ум Христов, како то богонадахнуто говори апостол Павле (ср. 1Кор 2,16) је предуслов да бисмо потпуно савладали савремена технолошка искушења. Конкретно: човек који живи за следеће литурџијско сабрање, од недеље до недеље, човек коме је Дан Господњи (односно недеља као мали Васкрс) истински центар живота нема разлога да страхује од дигиталног индивидуализма. Доживљавајући икону Царства Божијег на сваком литурџијском сабрању, православни хришћанин који је укорењен у живот црквене заједнице чијом динамиком живи и дише, показују најбољи пример сувереног владања дигиталним окружењем. Реално окушајући истинско царство Духа, он нема потребе да га мења дигиталним или било каквим другим „виртуелним“ Царством Небеским. Такав човек технологију користи слободно и суверено, као господар, не клања јој се ропски (као у случају технолатрије) нити се ње плаши (као у случају технофобије). У рукама таквог човека свака технологија служи својој сврси без опасности од застрањивања било ког типа. Хајдегер је можда несвесно мислио управо на таквог човека када је говорио о подвижничком ставу у домену модерне технике.

Подвижнички став према пандигитализацији

Идеја пандигитализације, онако како се пропaгира у модернистички настројеним интелектуалним круговима, заправо носи у себи велику опасност од крајње индивидуализације свести поробљене „светом на дугме“. Уколико се неке таква констатација чини претераном, нека просто упита било кога ко интензивно ради на рачунару како се његов рад рефлектује на односе са другим људима, макар у смислу одузимања времена за обичну међуљудску комуникацију? Један професор Београдског универзитета је с тим у вези јавно изјавио да због претераног рада на рачунару није приметио како му деца одрастају. Стога је подвижнички став према технолошкој сфери потребан и хришћанима и нехришћани-

ма, с том разликом да хришћани већ имају динамику литургијске богослужбене заједнице. Та динамика, уколико јој се човек припоји свим својим бићем, је једини прави лек за уништење болести индивидуализма – како дигиталног, тако и сваког другог.

**Првобитна верзија шекста објављена у Православљу бр. 907/908 (2005).*

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitehnologija.com

Дигитални и/или природни контакт

Роботика (израз који је први употребио познати амерички писац Исак Асимов) је једна од најмлађих научних дисциплина у корпусу модерних наука данашњице. Она обухвата теоријске постулате и практичне modele за примену робота у обављању разних послова који су углавном механичке природе и често симулирају покрете реалних бића. Највише се ослања на њој сродне и такође младе науке: информатику (науку о прикупљању и обради информација) и кибернетику (науку о управљању). У технолошки најразвијенијим земљама, попут Јапана, роботи се користе у многим областима, превасходно у индустрији, али и за специфичне задатке које човек не може довољно добро обавити из многих разлога (прецизност, недоступност, безбедност...).

Оно што је у домену роботике пре неколико деценија било власништво специјализованих научних лабораторија, данас због приступачних цена имамо у многим домовима, додуше само у технолошки развијеним друштвима у којима роботи полако постају део кућног инвентара. Ту настаје један проблем на који се ретко ко осврће. Наиме, у последње време читамо помпезне вести о ценовно приступачним моделима робота који замењују кућне љубимце. Апсолутни хит су постали роботизовани модели куца и маца који имају могућност програмирања многих функција. Могуће је програмирати различите покрете, акције, звучне реакције „дигиталних љубимаца“. Минијатурни роботи-животиње су тако конструисани да по местима зглобова, карактеристичним покретима и сличним особинама апсолутно подсећају на оригинале из природе.

„Феноменално!“ – рекао би неки технофил или какав класични припадник потрошачког друштва – „коначно могу да приуштим себи луксуз кућног љубимца, и то без муке око одржавања стана. И све то потпуно аутоматизовано, на дугме! Могу га активирати-деактивирати кад год ја то хоћу, могу му до миле воље командовати и он ће слушати, онако како му ја одредим! А уз све наведено и одлична забава...“

Да ли је заиста све тако лепо и fino како се на први поглед чини некритички оријентисаним потрошачима или се иза сличних изјава крије нешто друго, нешто што мање говори о технологији као таквој, а више о стању свести савременог човека?

Осмотримо ове феномене са гледишта православног учења о човеку. Шта је то што људе више привлачи „контакту“ са мртвом шареноликом машинеријом него са реалним бићем, у крајњем случају са другим човеком? Очигледно је да је у другом случају потребан *подвиг ошмишљења*, који најчешће није лак. Модерном човеку је управо ова реч „подвиг“ мучна. Он бежи од њега у свакој сфери, тражећи не оно што је спасоносно и истинито, већ оно што је лако и пријатно. Овим се потпуно разоткрива утилитарна и хедонистичка етика која

стоји иза целе приче. Та етика не дозвољава човеку задовољавање туђих потреба ако се исте не поклапају са његовим. Жртва за другог, као идеал хришћанске љубави и врхунац подвига, је потпуно занемарена и потиснута.

Следеће што се да приметити је одсуство двосмерног контакта у случају односа човек-робот јер само човек има слободу делања која се своди на пуко командовање. Са роботом је због тога лако водити конверзацију јер је програмиран да даје одговоре и реакције које нама одговарају – са живим бићем је знатно теже бити у општењу, поготово у случају неподударања расположења или, пак, неслагања ставова.

Оно што даље можемо закључити је тежња модерног човека ка саобраћавању околине његовим потребама, тенденција која извире из егоцентризма (крајња форма индивидуализма у којој човек поставља себе у центар свих збивања и реалности). Робот је тај коме никада неће досадити да нас слуша, увек ће бити потпуно спреман да изврши оно што му се нареди без поговора (или ће бар моћи да има програмиран ниво гунђања, онако како то „кориснику“ одговара). Тако ће виртуелне животиње (или већ сутра дигитални модели људи?) имати све одлике живих оригинала осим управо суштинске животности, која би могла иритирала чуло навикнуто на тежње егоцентричног задовољства.

У целој причи се, међутим, открива једно дубље питање које је вековима било и остало непревазиђено између мисли Истока и Запада – древни проблем индивидуализма. Начин постојања модерног човека је углавном постојање као индивидуа, а не као личност у живом и аутентичном односу са другим људима. На тај начин је образ Божји који има сваки човек у неку руку потамњен, ослабљен (али не и уништен). Подсетимо се да је човек створен као икона Божија са циљем да доспе до подобја, да се уподоби Богу, да се оствари у заједници љубави и слободе са Богом и ближњима. Може се слободно рећи да ван таквог односа човек суштински и престаје да живи, тачније постоји „на смрт“, како то неки мислиоци карактеришу. Данас се човек полако навикава да му буде потпуно свеједно да ли ће у стану имати дигиталног или правог кућног љубимца, а већ сутра ће му се сугерисати да је дигитална верзија много исплативија и сврсисходнија, за одржавање чиста, а за комуницирање неупоредиво лакша. Епilog целе приче су људски дигитални модели кроз коју деценију које ће рекламирати као савршене саговорнике, који увек слушају шта говорите, увек имају времена за вас, никада вас не критикују и, уопште, понашају се онако како то вама одговара. Човек ће покушати да своју усамљеност (односно глас савести који тражи Бога и ближњег) реши тако што ће комуницирати са машином, наседајући на рекламу комуникације без ризика и без повреде осећања. Било да се та идеја оствари конкретним моделима робота или пак виртуелном реалношћу, сурвавање у амбис безличне комуникације никада неће бити лакше, а промашај људског бића ће бити рекламиран као нешто без чега се не може. Хоће ли човек данашњице имати снаге да се одупре таквом искушењу? Ако не буде имао

подвижничку перспективу и литургијску динамику живота, то ће бити веома тешко...

Не треба мислити да је ова будућност далеко, те да сада треба размишљати о пречим стварима. Криза личносног постојања је одавно присутна у уму модерног човека, а дигитална технологија је само омогућила да се оно што се збива у дубинама људског духа пројектује кроз опипљиве ствари и види као спољашњи феномен. Како другачије објаснити чињеницу да се озбиљно рекламирају производи попут компјутерске кабине за стан у коју човек коме досаде укућани само треба да уђе и да се изнутра закључа, па ће коначно бити сам са својим омиљеним дигиталним саговорником – рачунаром?! Зар нам дигитална технологија у овом случају не помаже да на најочигледнији начин схватимо на ком нивоу поразне индивидуалности човек данас живи и до које мере је угрожена идеја људске заједнице и општења?

Тежња човека да направи машину која ће бити што сличнија живом бићу се види и у честој екранизацији таквих идеја, од „Одисеје у свемиру“, преко робота Џони 5 из „Кратког споја“ и све до „Ја, робот“. Интуитивно свестан кризе свога идентитета и односа са другим људима, савремени човек не тражи излаз на крстоносан начин, у живом односу са другим човеком, односом који често није једноставан, али је једини изграђујући. Својеврсна *виртуелизација ближњег* ову кризу идентитета само продубљује.

Ово, наравно, није критика роботике. Приметимо да је она допринела да се многи нехумани послови пребаце са човека на машину – испитивање радио-активних супстанци, преглед неприступачних терена, помоћ у тешком раду су само неки од примера. У том погледу, роботи замењују човека на пословима који доносе велике опасности. Они могу бити од велике помоћи и људима који су непокретни, слепи, дементни. Чини се, међутим, да ће њихов улазак у домове као део стандардног инвентара највише довести до тога да се древна искушења индивидуализма развију до крајњих граница. Да ли ће, као у случају Нобеловог динамита, човек опет имати више штете него користи од модерне науке и технологије, остаје да се види у деценијама које су пред нама.

**Првобитна верзија текста објављена у Светијори бр. 154 (2005).*

Парадокс отуђења у времену глобалних комуникација

Глобалне електронске мреже су омогућиле милионима људи који су међусобно удаљени десетинама хиљада километара да на једноставан и економски исплатив начин успоставе комуникацију. Но истовремено се створила једна парадоксална ситуација – упоредо са све већим умрежавањем и повезивањем порастао је и степен отуђења међу људима. Наиме, како то да је решавањем проблема просторних баријера и контаката са онима који су, просторно гледано, *удаљени* дошло до појаве отуђења од оних који су у нашој непосредној *близини*?

Размотримо неколико простих примера тог парадокса. Најједноставнији је свакодневна слика у савременим породицама: родитељи који прате омиљене телевизијске емисије, док деца истовремено „сурфују“ на интернету. Ни трага од синергије и блискости директног односа, толико потребних у цивилизацији у којој је због пословних обавеза тако мало времена за окупљање породице. Други пример: популарна друштвена мрежа Facebook многим служи не само за успостављање комуникације са удаљеним личностима, већ и по правилу за контакт са онима који су у релативној близини (улица или квартал). Тако се млади све чешће поздрављају са „видимо се на Фејсу вечерас“ уместо са „видимо се у граду вечерас“. Шта тек рећи за пример наше црквене свакодневице у којој све већи број хришћана проводи сате на интернет форумима и друштвеним мрежама, окупљајући се око разних црквених тема, одвајајући притом далеко мање времена за реална црквена сабрања у своме парохијском храму? Или за масовну појаву да се током службе у храму због „потребе“ електронске доступности (која је у исто време одсуство са молитвеног сабрања) држи укључен мобилни телефон у џепу? А шта тек рећи за парадокс када у архиви интернет сајтова приметите да се неки хришћани укључују у електронске дискусије управо у време када би требало да су на недељној или празничној Литургији?

Не би било добро да на поменуте и сличне проблеме реагујемо бурно и детерминистички, окривљујући технологију као такву (чак су се и велики умови, попут Хајдегера, спотакли на томе камену). Исто тако не треба да прихватимо ни површне теорије које савремену технологију пореде са ножевима и виљушкама и њиховом употребом/злоупотребом. Савремене информационо-комуникационе технологије се од рудиментарних техничких средстава суштински разликују по могућности креирања виртуелног света који има сопствену логику и тежњу да замени реално окружење и због тога је према њима потребно концептуално одређење. Чини се да је у случају проблема отуђења пројављеног употребом савремених технологија најједноставнији одговор у *афирмацији* *и* *одговора директног отуђења*. За православног хришћанина тај подвиг се по-

себно очитује у односу према Светој Чаши, тј. према литургијском сабрању као таквом. Тежња ка што приснијем сједињењу са Христом кроз Свету Тајну Причешћа у реалној физичкој и духовној заједници са својим ближњима је најбољи одговор православног хришћанина на проблем отуђења у савременој технолошкој цивилизацији – нигде нема веће блискости од оне која се за вечност успоставља већ овде и сада у Цркви као Телу Христовом. Она ће у свој пуноћи заблистати по Другом доласку Господњем, када смрт и свака даљина буду у потпуности надвладани. А такав литургијски етос треба да постоји и ван храма, тако што ће људи за нас бити пре свега личности са именом и ликом, а не псеудоними са електронском IP адресом.

**Уреднички уводник из Православној мисионара бр. 6/2010.*

Наличје тоталне аутоматизације

У нормалним условима, токове на светском тржишту диктирају понуда и потражња, а свако предузеће се труди да својим квалитетима задобије предност у односу на конкуренте. Узимајући у обзир основне поставке тржишне економије, очигледно је да је данас немогуће одржати се у окружењу западних економских сила и „азијских змајева“ без високог нивоа аутоматизације производних процеса. Геополитички односи додатно компликују ову поставку – једна светска суперсила војном надмоћи и контролом критичних ресурса још увек у великој мери поставља услове на глобалном нивоу. То је сурова реалност, али је таква каква је – на то мора рачунати сваки привредни субјекат.

Прва последица претходно наведеног се огледа у потреби непрестаног улагања у средства за унапређење и аутоматизовање пословних процеса. Друга се читује на судбини самих радника који, услед немилосрдних тржишних услова, често остају без посла с обзиром да многи производни процеси временом постају потпуно аутоматизовани. У земљама попут Јапана, рецимо, постоје случајеви да су читави погони па и фабрике, потпуно аутоматизовани, а човеков удео сведен на минорну контролну функцију коју врши мали број радника. То је већ близу нечега што бисмо могли назвати *тоталном аутоматизацијом* производних процеса. Радник у таквом окружењу постаје нека врста „првог покретача“ – човеков рад, воља и енергија у даљем процесу постају непотребни... Неки економисти упозоравају да ће таква динамика, усмерена ка тоталној аутоматизацији производних процеса, пре или касније довести до огромне кризе тржишта радне снаге на светском нивоу. Но оно на шта треба обратити посебну пажњу није само идеја да се тотална аутоматизација пројектује на производне хале, већ и њена пројекција на свакодневни човеков живот.

Аутоматизација спољашње средине

Тоталну аутоматизацију не треба мешати са делимичном аутоматизацијом процеса коју срећемо у свакодневном животу и која оставља велики део акције у човековим рукама. Дobar пример су улични семафори без којих саобраћај ни у једном већем граду објективно не би могао да функционише. У случају евентуалног отказивања те сигнализације, сваки учесник у саобраћају делује у складу са посебним правилима која се ослањају на људску логику и акцију, због чега то и јесте полу-аутоматизован процес. Међутим, нека од водећих светских имена из области рачунарског софтвера и аутомобилске индустрије најављују потпуну аутоматизацију наше околине, почевши управо од саобраћаја. Учешће возача, према њима, сводиће се на издавање гласовне (или неке друге) команде о дестинацији, док би дигитална машина сама израчунавала пут, водила аутомобил, пратила стање уређаја, ниво горива и одређивала брзину. Претпостављамо

да би се све извело у координацији са посебним дигиталним уређајима који би били постављени поред путева, читавали потребне информације и координирали све радње са једним рачунским центром, вероватно у комбинацији са сателитском навигацијом.

По инерцији, остатак околине ће бити аутоматизован коришћењем сличног приступа. Тако можемо претпоставити да у продавницама неће бити потребе за продавцима јер ће сваки производ садржати RFID микрочип (радиофреквентни чип – кованица за микрочипове чији се садржај читава даљинским путем). Изношењем артикла из продавнице аутоматски ће се скидати одређена свота са рачуна купца, што вероватно значи да неће бити ни анонимности новчаних токова, бар не у смислу у коме данас постоји. У ресторанима ће вас вероватно служити аутомат и на основу претходних куповина (профилисања) предложити неко јело и пиће. На факултетима ће испити бити без кашњења, брзо, искључиво електронским путем, без икаквог додира са професором, а оцене ће се аутоматски „спуштати“ у електронски досије... Све наведено можда делује сувише футуристички, али је ближе него што претпостављамо – оно што је у дигиталној индустрији данас у домену лабораторијског испитивања, сутра је скупа играчка резервисана за ужи круг људи, а већ прекосутра „широки народни слојеви“ не могу без тога. Иако би, на први поглед, тотална аутоматизација друштвених процеса донела револуционаран напредак у сигурности, брзини и квалитету и много чему другом, није баш све тако ружичасто – отварају се нека озбиљна питања.

Први и основни проблем у овој причи је што човек пребацује огроман ниво одлучивања и акције на машину. Постепеним навикавањем, утицај човекове акције и контроле ће постати занемарљив и узеће коначни данак општем комфору. Није толико реч о класичном одузимању природне акције, колико о привикавању на живот без ње. Не може се избећи никад актуелнији антиутописта Орвел с обзиром да глобални суперсистем неће у пуном смислу бити аутоматизован и аутономан – увек ће постојати *неко* ко ће имати приступ и контролу над осетљивим информацијама (аутоматизованим трансакцијама, кретању, комуникацијама...). Класична бројна, спора и несумњиво неефикасна бирократија ће нестати, али ће се појавити малобројна технократија огромне моћи.

Ни на чисто техничком нивоу ствари нису онакве каквим се представљају. Заборављају се многе потврђене чињенице из домена дигиталних технологија. Нема тог рачунарског система (ма како напредан био) који не носи макар минорну грешку (bug), што ипак није разлог да их не користимо уз одређене мере сигурности. Међутим, у „тотал-аутоматском“ систему грешке би биле апсолутно фаталне. Вишедеценијско искуство показује рањивост рачунарских система, чак и у погледу огромних система, какви су рачунарске мреже војске. Узевши у обзир данашње облике тероризма, тешко је замислити све могуће сценарије јер и у условима делимичне аутоматизације постоји реална зебња од неких до-

гађаја. Примера ради, многи постављају питање како би на јачи удар метеорита реаговале лансирне рампе са тактичким наоружањем које су подешене на аутоматски одговор у случају нуклеарног удара друге земље?

Човек и његово окружење

Човек 21. века је, парадоксално, много рањивији него његови преци који нису имали таква технолошка средства и научна знања. Не верујете? Зар катастрофалне еколошке промене радикално не мењају наш начин живота? Зар отказивање само једног критичног ресурса метрополе (водовод, гасна артерија, електрана...) није довољан да животи десетина хиљада људи буду директно угрожени (у то смо сами уверили за време НАТО бомбардовања Србије)? Терористички напади су већ прича за себе и ту је сваки коментар излишан.

Тотална аутоматизација спољашње средине би у потпуности ослабила ионако размаженог и разнеженог човека данашњице, учауреног у своју индивидуалистичку представу живота, узимајући му и оно мало сналажљивости одржаване свакодневним животним ситуацијама којима је колико-толико сачувана акција и иницијатива. Да ли је могуће да је модерни човек толико наиван да помисли да ће идила потпуне и некритички спроведене аутоматизације трајати вечно?

Проблем, заправо, лежи у нечему другом: пред незадрживим технократским таласом све више се одступа. Уместо да одређује модерне технолошке токове, данашњи човек постаје пасивни конзумент који се препушта матици не питајући куда она води, у мирну луку или ка водопаду.

Треба подсетити да и овај текст настаје коришћењем дигиталних средстава (рачунара) и једног нивоа аутоматизације (слања издавачу електронским путем) па би негирање свих облика аутоматизационих процеса била класична недоследност аутора. Међутим, разлика између критичког и некритичког усвајања технологије је готово суштинска – у првој човек остаје господар и суверен, а другој постаје слуга и роб. На жалост, темељна разматрања технолошке проблематике се често проглашавају за анахрона и штетна, понекад и „донкихотовска“, док се сва нова технолошка решења а priori проглашавају за „праву ствар“ и нешто о чему нема поговора. Перспективе кроје технолошки мегамонополисти који полако урушавају и горепоменуте принципе тржишне економије. Оно „мало соли“ у виду малобројних критички настројених људи данас је дефинитивно „глас вапијућег у пустињи“ (уп. Мт 3, 3).

Погубност тотал(итар)не аутоматизације

Покушај пројекције модерне производне хале на свакодневни живот доноси велике изазове. Крајњи производ је потпуна, тотал(итар)на аутоматизација свакодневних животних процеса. Упозорења се могу осетити чак и у филмским остварењима (попут „Ја, робот“ или „Терминатор 3“), али у Холивуду ретко ко

погађа у суштину проблема, који се јасно види једино из православне перспективе. Чула, на светом Крштењу освећена да би јасно могла да разликују добро од зла, код модерног човека (који често живи схизофреним видом духовности) су до те мере ослабљена и отупела да се упозорења појединаца узимају у најмању руку као претерана и ксенофобична. Док положај човека у односу на технологију полако постаје робовски и супротан ономе што читамо у уџбеничким дефиницијама из области управљања технологијом, орвелијанска упозорења и синтагме се релативизују ријалити шоу-програмима. Историја показује да је човек небројено пута морао да учи на грешкама, но овде имамо једно избиљно питање: колико се ствари накнадно могу поправити ако би човек учио на лошем искуству у случају примене идеје тоталне аутоматизације? То питање је довољан разлог да о свему промишљамо на време.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 920 (2005).*

Промашај есхатологије модернизма

Од свих човекових урођених инстиката вероватно је најјачи онај за одржањем живота, кога у критичним ситуацијама надмашује само заштитнички осећај према вољеном бићу. Заиста, питање живота (а у ужем смислу, питање живота вечног) је увек у центру пажње човековог духа. Оно је, додуше, понекад замаскирано чудним испољавањима, али је увек ту – присутно у човековој свести или, пак, потиснуто у пределе подсвести. Из таквог осећаја животности многи мислиоци су покушавали да допру до Бога, али су се ван откровењске духовности хришћанства та стремљења завршавала неуспехом, осим ако нису била почетна фаза истинског боготражитељства која је водила ка Христу, као у случају чувеног Блеза Паскала. Чини се да су најпроблематичнији били покушаји да се људском логиком и рационалистичким приступом дође до Бога. Тако је један други философ, Рене Декарт, имајући добре намере покушао рационалистичким поставкама да оснажи западну теолошку мисао, али ју је у крајњој инстанци тотално урушио, о чему веома студиозно пише чувени професор Христо Јанарас. И у нашем времену постоје идеје које у себи имају јасан рационалистички предзнак и дају метафизичке одговоре, с том разликом што су повезане са употребом дигиталних технологија.

Футуролошки снови

Светски и наши електронски и штампани медији су пренели сензационалну вест да је водећи британски футуролог Јан Пирсен (иначе шеф футуролошког одсека British Telecom-а) изјавио да ће рачунарске технологије донети вечни живот средином 21. века јер ће тада бити омогућено чување комплетног садржаја мозга у електронским уређајима. Циљ је, према поменутом научнику, стварање компјутера са уграђеном свешћу и интелигенцијом конкретног човека. Застанемо на трен код самог почетка ове изјаве јер нам се просто намеће неколико поређења.

У први мах, верујући човек никако не може да се отме утиску да је у питању опет нека врста *нео-хилијазма*, овог пута обученог у научно рухо. И то прецизно фиксираног за једну временску тачку, баш онако како смо навикли када је реч о секташким хилијастичким покретима који последњих неколико векова просто бујају на Западу (почев од Вилијама Милера па надаље). Иако поменута изјава нема апсолутно никакве религијске конотације, сличност у перцепционој равни је евидентна.

Већ на следећем кораку видимо нешто ново, једну карактеристику данашње епохе, а то је потрага за *виртуелним царством небеским*, царством бајтова које ће бити успостављено у оквирима историје, без њеног надилажења и преображаја. Вечни живот у овом контексту се, дакле, не везује за преображај

постојеће реалности у суштинском смислу, већ за својеврсно вештачко продужење постојеће егзистенције, некакву дигитализовану „еманацију“ бића, макар то било и привидно.

Посебно је занимљив део изјаве који се односи на ближе одређење тог вечног живота где се човек своди на прости *информациони садржај* и везу између информационих структура похрањених у мозгу. Да ли је ово коначан плод западне теологије која стоји на августиновском индивидуалистичком одређењу личности кроз самосвест и њен квалитет? И да ли се тиме отворено негира личност ментално заосталих људи? Или је, пак, ово модерни плод поманутог Декартовог рационалистичког става, код кога је, између осталог, такође мозак седиште душе? Аналогije су очите...

Можда ће тај дигитализовани двојник и моћи да учини неки привид човека, нешто што ће симулацијом свести и емоција личити на поменутог Августинову самосвест или на испуњење Декартовог *Cogito, ergo sum* (Мислим, дакле постојим), али неће бити – *личност*. Конститутиван чинилац за личност није првенствено мишљење, знање, емоција већ однос љубави у заједници са другим. Одатле хришћани црпе свој идентитет, своју веру и снагу – из односа са Господом Исусом Христом који остварују кроз подвижничко-литургијски живот у Цркви. Вечни живот хришћани траже једино кроз заједницу људске и божанске природе, заједницу створеног и нествореног, заједницу неразделиву и несливену омогућену оваплоћењем Бога Логоса. Но, оно што је најстрашније код претходно поменуте футуристичке перспективе јесте чињеница да ће човек свој однос са умрлима покушати да успостави преко мртве машине, а не преко литургијске молитве. Контакт са мртвим комадом полупроводника који брзо рачуна и стварање илузије присуства ближњег на крају ће довести управо до одсуства живог и личног контакта, оствареног кроз молитвени и литургијски помен. Била би то потпуно безлична симулација „живота без живећег“, масовна прелест каква у историји није виђена.

Проблем смрти

У наставку изјаве, господин Пирсен каже да смрт тиме више неће представљати проблем (додуше, у првим деценијама углавном за богаташе, како се даље наводи у тексту). Заиста смела изјава с обзиром на то да је смрт била и јесте главни проблем човека, од праоца Адама па наовамо. Има ли веће жеље него да смрт буде коначно укинута? И не сведочи ли то о њеној неприродности која као жалац у телу човечанства узима свој данак? Футуролози овај проблем изгледа покушавају да реше сопственом „есхатологијом“ која није усмерена на Други долазак Христов, већ на класичне технолатријске представе. Занимљиво је да сличне технопоклоничке изјаве, у доста поједностављеној форми, годинама дају чак и неки српски политичари говорећи „да се у будућност не може ићи кантилом, уместо рачунаром“. Никога од ових људи не треба осуђивати због

таквих изјава, директно условљених ограниченим ставовима о свету и човеку. Решење проблема смрти се, нажалост, све мање тражи у озбиљним теолошким ставовима који данашњем човеку изгледају некако апстрактно, с обзиром да је дистанциран од унутрашњег живота Цркве.

Криза свести модерног човека

Иако је поменути технолатријски став изречен од стране једног научника, то је класичан пример умне кризе модерног човека. Она се огледа у чињеници да је савремени човек и те како свестан проблема смрти који не може да потисне ни турбулентни развој технологије, ни брз живот у оквирима модерних економских односа нити, пак, планско измештање гробља на периферије града.

Смрт остаје последњи непријатељ кога треба надвладати (1Кор 15, 26), а то је немогуће до кроз Јединог Победитеља смрти – Господа Исуса Христа. Неискусан у погледу духовног живота, модерни човек излаз проналази понекад у неумереном каријеризму и стицању статусних симбола, некада у псеудорелигиозности, понекад чак у алкохолизму, дрогама и делинквентом понашању. Гашење „метафизичке жеђи“ помоћу футуролошке *дигиталне есхатологије* најновији је покушај, до сада незабележен.

„Душа је по природи хришћанка“, говорио је Тертулијан. Природна носталгија душе за Будућим веком покушава се дигиталном есхатологијом премостити технолатријским идејама са другоразредним философско-религијским предзнаком. Није проблем у конкретном сценарију (који је овог пута дошао од водећег светског футуролога) – проблем је у чињеници да се модерни човек са проблемом смрти рве на потпуно погрешан начин, западајући све дубље у самртнички ропац. Он и даље покушава да се из провалије извуче тако што ће самоме себи пружити руку, овога пута помоћу дигиталних технологија (није ли то само продужетак идеологије о бескрајном прогресу?). Да ли ћемо, као православни хришћани који живе у 21. веку, бити на висини задатка да, попут древних хришћана, свету сведочимо један другачији и увек нови поглед на живот или ћемо опет утонути у своје проблеме који су често тако прозаични? Или ће можда цео текст изгледати као непотребно расипање снаге на одговор једном футуристичком сценарију који можда и нема толике изгледе на остварење? Шта год било са технолошком реализацијом ове футуролошке идеје, живо сведочанство Цркве остаје насушна потреба света урођеног у живо благо рационализма. А то сведочанство ће се слушати и прихватити само ако произилази из *свештости живота* савремених хришћана – светост је увек била и остала најјачи одблесак вечности и потврда реалности Христове победе над смрћу.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 918 (2005).*

Потрага за изгубљеним идентитетом

Светску јавност редовно узбуђавају вести о „крађама идентитета“ милиона грађана света, тачније крађама њихових личних идентификационих података из рачунарских база. Ти подаци се масовно краду из банковних, војних, административних... и многих других база података, због чега су последице тих криминалних аката веома озбиљне. Но то је само једна равна проблема – важна, али не и суштинска. Наиме, у оквиру теме о такозваној крађи електронског идентитета ваља нам прво одговорити на питање колико је сам појам идентитета у данашњим условима сужен и разводњен.

Питање идентитета

Питање идентитета човека једно је од вековних несугласица између источне и западне хришћанске теолошке мисли. Запад, практичан и са израженим смислом за друштвене институције и организацију (очигледан пример је римско право), одувек је човека посматрао као *индивидуу*, појединца који у друштвеним односима изражава свој идентитет. Вероватно је тај легалистички дух имао утицаја и на каснију западну теологију, базирану углавном на темељима које је поставио блажени Августин, а касније Тома Аквински, која је дубоко утонула у индивидуализам приликом одређења човековог идентитета. С тим у вези митрополит пергамски Јован Зизјулас примећује да је блажени Августин доследно прихватио платонистичку мисао и пројектовао је на хришћанско учење и тако дошао до закључка да се човек потврђује као личност преко самосвести и да тако заснива свој идентитет. Митрополит додатно указује да је такво одређење западне теологије имало несамериве последице на цео друштвени живот, па чак и на однос према природи – проблем еколошке кризе је посебна тема која се директно ослања на ову тематику.

Насупрот томе, увек контемплативно оријентисан Исток није имао такву мисаону путању у одређивању идентитета. Довољно је упоредити латински језик (са својом једноставном, правнички прецизном структуром и хладним тоном) и старогрчки (песнички језик са обиљем израза и структуром неупоредиво комплекснијом за учење) па да се схвати разлика у начину мишљења етничких корпуса који су се њима служили. Исток је, иако мање практичан у овосветском смислу, одувек имао шире философске и богословске видике. Свој богословски сјај је посебно доживео у мисли кападокијских Отаца 4. века, првенствено светог Василија Великог. У источној теолошкој мисли човек, који је створен по икони и подобију Божијем, није поиман ван *ауθενич-*

ној односа са Тројичним Богом и са ближњима, односа који почива на љубави и слободи. Тако човек свој суштински идентитет има као *биће заједнице* и црпи га из односа са другим. То је крстолика форма човечијег идентитета ван које се све сурвава у трагичан бездан индивидуализма у који су први закорачили наши прародитељи Адам и Ева.

Битно је нагласити да се пуноћа људског бића не може остварити уколико постоји само физички однос према другом човеку – смрт потиже ту равн. У вечности, када буду порушене баријере времена и простора, неће бити видљив само међуљудски однос, већ и однос према Богу. Вертикалу (однос према Богу) и хоризонталу (однос према другом човеку) формирамо већ овде и сада, а у вечности тај однос потпуно откривамо и развијамо у истом смеру. Овај крстолико прожимајући однос према Богу и ближњем у нашем свакодневном животу одлично се види код светог Јована Богослова који јасно поручује да себе лаже сваки који каже да Бога воли, а брата свога мрзи (в. 1 Јн 4,20). Такав духовни доживљај је описала и древнохришћанска изрека, изречена од египатских монаха и записана у Старечнику: „Видех брата свога, видех Бога свога!“. Са друге стране, сваки хуманизам, уколико није подједнако утемељен богоцентричном динамиком, лажан је и пропадљив. Он може бити замаскиран људским правима, магловитим одређењима човека, понекад и националном припадносту, породичним односима – али увек је једнодимензионалан, без вертикале која би га извлачила из смртне агоније. Смрт је побеђена на Крсту – стога је *крстолика форма човечијеј идентитет* једина која је спасоносна.

Превазилажење смрти, дакле, није могуће уколико однос међу људима није крунисан Христом. То је посебно евидентно када прослављамо празник Васкрсења Христовог, празник највеће победе над смрћу. Уколико сви наши међуљудски односи нису заокружени васкрслим Христом, на који начин можемо очекивати пуноћу остварења нашег идентитета у вечности? Неко ће рећи да и после Христовог Васкрсења људи умиру, и да умиру чак и Светитељи. Јесте, тачно је да људи умиру и после тог славног догађаја, али то није смрт каква је била раније. Како то лепо примећује један српски теолог, смрт више нема последњу реч, она више није тачка, већ запета после које следи наставак. А управо упокојени Светитељи сведоче да су пред Богом сви живи: како би Свети иначе могли одговарати на молитве верних? Православним хришћанима то не би требало посебно објашњавати с обзиром на толики број Светитеља и небројену помоћ коју до данашњег дана пружају својим молитвеним заступништвом пред Богом.

Христос је својом крсном смрћу и Васкрсењем учинио смрт пролазом ка животу вечном, у коме ће наш истински идентитет бити потврђен у потпуности – тада ћемо Бога видети „као што јесте“ (ср 1Јн 3, 2), како је то у наше време истицао чувени архимандрит Софроније Сахаров. Ово не треба схватити у смислу да је богопознање „резервисано“ за живот после смрти – у по-

движничком искуству оца Софронија и небројених исихаста у историји Цркве видимо да смо управо у овом животу призвани да учествујемо у божанској нествореној светлости. Учешће у Царству Божијем, дакле, не почиње „тамо и тада“ већ „овде и сада“ (уп. Лк 17, 21), при чему у будућем веку бива пуноћа богопознања. Уколико је наш идентитет у овоземаљском животу био истински везан за Бога и ближњег, биће потврђен за пуноћу живота вечног, а уколико је био одређен било чиме што је ниже од тога (новац, статусни симболи, острашћеност према било чему...), биће потврђен за муку вечну – не у смислу да ће Бог да мучи човека, већ да човек у вечности неће моћи да задовољи оне страсти којима је испуњавао свој овоземаљски идентитет.

Литургијски идентитет

Дакле, дошли смо до закључка да је идентитет аутентичан једино уколико извире из *односа љубави* ка ближњем и ка Богу. То се у животу Цркве најбоље одражава у литургијском животу. Хришћанин ван Литургије суштински није хришћанин – он свој идентитет налази, потврђује и овековечује на литургијском сабрању, што се одлично уочава већ у теолошкој мисли апостолских отаца. Тај суштински идентитет се преноси у вечност причешћивањем Телом Христовим, што је круна подвижничко-литургијског живота – у Христу као Глави мистичног Тела-Цркве, идентитет везујемо како према другоме човеку, тако и према Богу.

Такав органски спој у потпуности разоткрива површност данашњег „електронског“ идентитета како се он узима у обичном разговору. Хришћани, као друштвено одговорни људи, треба да подрже борбу друштвених институција у вези са манипулисањем рачунарским идентификационим подацима. Са друге стране, православно хришћанство сведочи да су проблеми у оквиру друштвених односа само пројекција проблема у вези са међуличним односима. Можемо слободно рећи да су индивидуалистичке поставке и нарушени односи између личности проузроковали не само проблем нелегалног преузимања и коришћења туђих електронских података, већ и погрешно поимање идентитета онако како га друштво узима данас под притиском технолошке сфере. Једноставно речено, користити идентификационе податке у електронском облику не значи и да идентитет човека треба сводити на исте. Човек не може бити сведен ни на какав број, ни на какву категорију, електронски профил и томе слично. То се понајмање односи на хришћански идентитет који не лежи у гомили електронских података, већ је свецело смештен у жив и аутентичан однос са Тројичним Богом и са нашим ближњима.

За крај, приметимо да данашњи проблем крађе идентитета заправо није ништа ново – први лопов био је Њаво, а први покрадени Адам и Ева. Иако тада нису постојале компјутерске базе података, целом човечанству је укра-

ден идентитет, али не хакерским упадом, већ одвајањем од Бога и раскидом заједнице живота. Свака даља крађа идентитета само је пројекција те крађе, а изгубљени идентитет је у целости могуће пронаћи само васпостављањем аутентичне заједнице, онако како је Црква живи и доживљава већ две хиљаде година.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 915 (2005).*

Проблем зависности од дигиталних технологија

Случај финских војника који су у другој половини 2004. године ослобођени војне дужности под дијагнозом да су „зависници од Интернета“ је можда први случај те врсте који је доспео у жижу светске јавности. Већ почетком јула 2005. године у Кини, у државној болници у Пекингу, је почело лечење групе младих људи којима је дијагностикована зависност од компјутерских игара и Интернета: као симптоми наведени су депресија, нервоза, страх, испољавање недруштвености, паника, агресија... Кинеска влада, иначе, има праксу честог затварања играоница и интернет клубова, али више из идеолошких разлога, с обзиром да НР Кина функционише под специфичним видом комунистичке идеологије. До данас је проблем зависности од дигиталних технологија толико узео маха да и у Београду постоје клинике које се баве његовим решавањем. Није реткост да се и свештеницима родитељи обраћају за помоћ у решавању овог проблема њихове деце. Шта у случају зависности од дигиталних средстава можемо да констатујемо узимајући у обзир светоотачко искуство?

Проблем зависности уопште

Погрешно је изоловати проблем дигиталне зависности (или боље: *зависности од употребе дигиталних технологија*) од проблема зависности уопште. Постоје, додуше, неке специфичности које га чине посве другачијим, али је срж проблема потпуно иста као код осталих облика зависности – једино је појавна раван различита. Сећам се једног разговора из времена студија информатике, вођеног између двају колега, хришћанина и атеисте. Повод је била хришћанска вера као таква, при чему је атеиста верујућем одмах пребацио „да не може прихватити круте калупе, правила и догме“ које по његовом мишљењу Црква намеће и који ограничавају човекову слободу. Пре конкретног одговора на такав став, верујући колега га је замолио да баци цигарету коју је овај имао у руци, у име исте те слободе за коју се страствено залаже и која је тобоже укинута заповестима Божјим. Збуњен, студент атеистичког гледишта није смогао снаге то да учини, на шта му је саговорник једноставно рекао да је слобода једино у односу према греху, те да вера и испуњавање заповести Божјих не поробљава, већ ослобађа.

Проблем зависности уопште треба посматрати у односу на људску природу, тачније у односу на оно што није њено – *страсти као извишћене енергије*. Није роб онај који је у веригама и заточеништву земаљском, већ је роб и зависник онај који је спутан грехом и страстима које му окивају вољу. Књига Постања сведочи како је човек створен као слободан и независан у

смислу одлуке да прихвати или не прихвати иницијативу Божију. Једина зависност постоји у равни онтологије (бити жив, што није могуће ван заједнице са Богом), али не и у равни воље и одлуке. Међутим, првостворени човек управо слободном вољом чини противприродан покрет и, уместо ка животу, усмерава се ка смрти. Слобода као највећи дар Божији, којим је човек постепено требало да се успиње до висина обожења, искоришћена је тако на сопствену пропаст. А управо у дубинама хришћанског појма слободе налази се кључ за решавање проблема зависности какву све чешће срећемо међу нашим савременицима.

Хришћански појам слободе

Хришћански појам слободе је далеко дубљи него у било којој религији или, пак, философској доктрини. На жалост, често је управо код хришћана присутан легалистички појам слободе, појам чисто друштвено-политичког карактера који слободу види у равни избора потврде или негирања између датости кроз неке постојеће опције. Међутим, хришћански појам слободе представља не само слободу као избор између да и не, већ у свом савршеном виду представља *слободу као Да*. О чему је реч?

Једино потпуно слободно биће је Тројични Бог коме од вечности ништа не сапостоји и не постоји никаква нужност која би била изнад Њега и која би га условљавала и ограничавала. Могли бисмо рећи да је Бог савршено, апсолутно слободно биће, али да нам је веома тешко да људским појмом слободе објаснимо било шта што се тиче унутартројичне егзистенције. Православна Црква учи да Бог Отац од вечности, ванвремено рађа Сина (Логоса) и исходи Духа Светог и да сва три различита Лица Свете Тројице имају једну природу, вољу и енергију. Тајну Свете Тројице људском роду открива Оваплоћени Логос, Богочовек Исус Христос, који нам такође открива и тајну слободе којој човек треба да тежи. Наиме, испуњавајући Очево вољу до саме смрти на Крсту (Филип 2, 8), Христос нам показује да је савршена слобода непоколебљиво Да према вољи Божијој (в. 2Кор 1, 19).

Човек је створен као икона Божија и призван је да се оствари као слободно биће у пуноћи. У делима великих отаца мистика какав је свети Симеон Нови Богослов примећујемо да се слобода заправо доживљава као незадржив полет ка Богу. Наиме, сваки хришћанин је призван да својим животом оствари оно што му је од Бога дато као циљ у смислу обожења. Стога љубав и слобода за хришћанина не представљају просто неке моралне категорије, већ нешто без чега спасење није могуће, управо начин постојања и уподобљавања Богу, остваривања заједнице са Њим и избављања од смрти. Без слободе оличене у заједници љубави није могуће остварити икону Божију у себи и узвести је до подобја, није могуће узрасти у аутентичну личност којој ће сусрет са Господом бити светлост, а не тама. То је слобода у Духу Светом, слобода више реалности којом нас је Христос ослободио и учинио усиновљеницима Божијим по благо-

дати. За остварење такве слободе потребан је велики труд воље и напор духа (јер је после пада људска воља ослабљена), а пре свега утеловљење у заједницу Цркве која је Тело Христово. То је оно што називамо подвижничким животом у Христу, у смислу добровољног испуњавања заповести Господњих и активног покушаја човека да своју вољу усагласи са вољом Божијом. То је оно свети-тељско „Христа ради“ у свакоме делу које захтева напор и подвиг воље. То је управо и природно стање људског бића – велико Да према обожењу у Христу Господу нашем.

Проблем зависности од дигиталних технологија

Дошли смо до закључка да пут слободе у заједници љубави није робовање правилима, како то заједљиво пребацује атеистичка пропаганда, већ пут који у крајњој инстанци води до најпотпуније могуће слободе, односно њеног остварења у потврдном смислу у односу према Богу и ближњем. Узевши то у обзир, покушајмо да анализирамо проблем о коме је у тексту реч. Улазећи у свет виртуелне реалности и потпуно замењујући аутентичан начин живота, млади људи у коришћењу дигиталних технологија виде начин остваривања свога бића. Оно што је за хришћанина остваривање иконе Божије кроз литургијски живот у заједници љубави који преображава постојећу реалност светотајински је уводећи у есхатон, за технолошке зависнике је „причешћивање“ празним садржајем виртуелне реалности коју они прихватају уместо пуноће литургијске заједнице са Богом и ближњима. Уместо потпуног остварења слободне воље, временом долази до њене парализе.

Хришћанину је јасно да његово биће припада створеној егзистенцији те да је без најприсније заједнице са Нествореним избављење од смрти немогуће. Иако је свестан потпуне онтолошке зависности од Бога, на вољном плану потпуно слободно тежи прожимању Нествореним енергијама стремећи ка тачки обожења када његова воља постаје Да вољи Божијој и остварује боголикост по благодати. Код зависника од виртуелне реалности све је супротно: некритичким односом према технологији постепено се утемељује свест базирана на виртуелној реалности која блокира аутентичан однос према човеку и Богу, везујући створену егзистенцију за створене енергије и правећи безизлаз смрти. Врхунска слобода, слобода синовског Да у заједници љубави коју сваки хришћанин тежи да успостави у односу према Богу и која се очитује у слободном испуњавању заповести Божијих, у свету зависника од виртуелне реалности тако задржава само једносмерност, али према смрти, уместо ка Животу.

Само је једно потребно...

По ко зна који пут, поучени животним искуствима која су пред нама, постављамо питање критичког, расудљивог односа према информационим технологијама, али и према свему осталом што пред нама стоји као могућност избора. Човек може постати зависник не само од психоактивних супстанци (дрогe), већ и од одређене хране и пића, маркираног одела, друштвеног статуса... па чак и од дигиталних технологија, као што видимо. На таква искушења су у одређеној мери имуни људи (само)критичке свести, интелектуалци у правом смислу те речи, с обзиром да прави интелектуалац није човек који пуно зна – то је можда обавештајац или енциклопедиста – већ онај који уме критички да размишља и користи свој интелект. Но у потпуности се овај проблем може решити једино пребивањем у истинској слободи „којом нас је Христос ослободио“ (Гал 5, 1). Ко се те слободе удостоји, неупоредиво је превазишао сваку врсту расуђивања која потиче од категорија разума.

На жалост, данашњи човек је све поставио наопачке: ступио је у псеудоднос са виртуелним светом, а за своје ближње је оставио принцип корисности што је директно довело до отуђења и технолошке зависности. Проблем може бити донекле ублажен специјализованим клиникама, али не може бити потпуно решен ван остваривања иконе Божије коју сваки човек има у себи. Једина истинска слобода је она коју нам је Христос показао и коју су Његови Светитељи посведочили – ова слобода као *Да* према Богу и извршавању Његове Воље и заповести једини је излаз за све човекове зависности, па тако и технолошку.

**Првобитна верзија шекста објављена у Православљу бр. 921/922 (2005).*

Антиисихазам модерне цивилизације

Догматске истине, које је Црква током своје крстоносне историје речима формулисала, заправо су настале као реакција на појаву погрешних учења. То не значи да Црква догмате није опитовала и доживљавала пре њиховог формулисања – она је Предање као извор догмата увек носила у себи. Међутим, када год би се појавила опасност у виду непредањског учења, саборски би настајали догмати као речју формулисане богооткривене истине којима је Црква одувек живела.

У првој половини 14. века дошло је до једног таквог спора који је иницирао рационалистички и западномислећи богослов Варлаам Калабријски, веома образован и учен, али неопитан у правоживљу. Он је омаловажавао умносрдану молитву коју су неговали (и дан-данас негују) светогорски монаси. Реакција је, на молбу светогораца, уследила од највећег богослова кога је Православна Црква у том тренутку имала – светог Григорија Паламе, потоњег архиепископа солунског, који је на богословски начин формулисао исихастички метод молитве који је и сам опитовао. Једна од главних полемика била је везана за питање Таворске светлости за коју је Варлаам тврдио да је створена, док је Палама бранио свештено предање о нествореној светлости, односно енергијама Божијим у чијем учествовању се обожујемо, испуњавајући циљ нашег живота – остваривање заједнице са Богом. Спор је, дакле, носио изразито спасењске последице – Палама је бранио саму могућност спасења односно обожења кроз нашу причасност нествореним енергијама Божијим. Успео је да одбрани ту истину, не толико због свог широког богословског образовања, колико због чињенице да је сам опитовао учешће у Божанској светлости и био носилац непрестане умносрдачне молитве. Недуго потом, на познатим светогорским саборима потврђена је аутентичност и спасоносност исихастичког живота, односно стремљења хришћана ка богопознању и обожењу кроз литургијски живот Цркве и подвиг опитован кроз умно-срдану молитву и реално учествовање у слави нестворене божанске светлости. То је била одсудна битка за Православље и правоживље, битка којом је Црква успела да сачува аутентичност свога учења од уплива веома опасних рационалистичких струја.

Антиисихастички ветрови данашњице

Исихастички живот потребује неговање унутрашње и спољашње тишине и мира, чиме се омогућава уму да потпуно урони у Исусову молитву („Господе Исусе Христе Сине Божији помилуј ме“). Није посебно тешко закључити да модерна цивилизација негује управо антиисихастички дух. Тишина се схвата као нешто непријатно и, било да је човек у градском превозу, на послу, у стану... однекуд увек постоји тенденција истеривања мира и тишине: од музике коју емитује неки HiFi уређај, безвезних и иритирајућих мелодија које на сваком

углу одјекују са мобилних телефона, визуелних сигнала који долазе са рекламних уређаја и ко зна чега другог. Својеврсни *пројон тишине* је толико изражен да поседник модерних технолошких средстава ниједног тренутка не жели да је осети: на сваком кораку ћете приметити људе који шетају са слушалицама у ушима у којима одјекује музика са музичког уређаја који вири за појасом или, пак, звуци минијатурне конзоле за видео-игре која потпуно фиксира пажњу конзумента. Чак и са становишта свакодневног функционисања у друштву, то је поражавајуће понашање – довољно је запитати се колико је смањена будност и пажња учесника у саобраћају, рецимо, било пешака или возача, чија су чула под непрестаним дејством виртуелне реалности.

Свештеник Григорије Науменко је то одлично дефинисао као *информацијско-чулну преоштерећеност* – данашњи човек свакодневно бива буквално бомбардован огромним бројем информација различитог типа што незаобилазних (везаних за професију), што потпуно сувишних (у виду измишљених потреба). Живећи у таквом амбијенту, човек најчешће није свестан штетности и последица неконтролисаног „конзумирања“ информационог садржаја, чиме бива све дубље увучен у живо бласто информационог нихилизма. У једном тренутку критички апарат отупи до те мере да дође до неке врсте „клиничке смрти“ душе која због обиља информација није у стању да живи у смислу исихастичког усмеравања ума ка Богу и успостављања молитвене заједнице са Њиме. Исихастички живот, који се темељи на унутрашњој молитви (наспрот блуђењу ума), усредсређивању и пажњи (наспрот расејаности), миру и тиховању (наспрот немиру и буци), тиме бива потпуно онемогућен. Митрополит Јеротеј Влахос је стога потпуно у праву када каже да модерном цивилизацијом бесне *антиисихастички ветрови...*

Православни хришћанин у антиисихастичком окружењу

Како сведочити аутентични, предањски живот Православне Цркве у простору информационе буре око нас? Треба бити реалан и рећи да ни у најранијим вековима хришћанима није било лако трудити се у таквом молитвеном подвигу. Већ први векови хришћанства показују да они који „савршени желе бити“ (види: Мт 19, 21) одлазе на пуста места да би избегли метежност света и потпуно узнели ум и срце ка Богу. То су они којих, према речима апостола Павла, „свет не беше достојан, а који се по пустињама потуцаше, и по горама и по пећинама и по рупама земаљским“ (Јев 11, 38), они за које је остављена слава Сунца (ср. 1 Кор 15, 41).

Међутим, према речима Николаја Афанасјева, Црква је окренута пре свега према свету, а не према пустињи. Наиме, шта је са, условно речено, „обичним“ хришћанима који су били и остали у свету и живели у свом призивању и професији? Јесу ли они живели ван овог исихастичког опита којим су живели

пустињаци и монаси? Сигурно да није тако јер већ код апостола Павла налазимо заповест о непрекидној молитви (ср. Еф 6, 18) за све хришћане, неvezано од службе, места и призвања (ср. 1Тим 2,8), а тако је остало и у потоњим временима. Занимљиво је с тим у вези да је отац Григорија Паламе, Константин Палама, био високи чиновник на двору цара Андроника II Палеолога и радио у окружењу сталног дворског метежа, али да се одликовао високом молитвеношћу, умном трезвеношћу и сабраношћу, што су примећивали чак и чланови царског савета за време заседања.

Узевши све то у обзир, да ли је у условима модерне информатичке цивилизације могуће одупрети се искушењу обитавања у створеним уместо у нествореним енергијама Божијим?

Стари подвиг у новом времену

Данашњи хришћани морају бити свесни опасности секуларизације (у смислу одвајања од Бога) уколико се пасивно предају информационој плими око себе. То значи да је потребан константан труд критичког преиспитивања сваке информационе потребе – да ли је иста незаобилазна (пословне информације, студије, информације везане за функционисање у друштву...) или је сувишна. То неће проћи без резова који умеју да боле, поготово ако је човек навикнут на непрестано „конзумирање“ празног информационог садржаја (безвезне телевизијске емисије и шоу програми, вишеминуто тумарање по Интернету без неког посебног циља, позадинска музика као „подлога стварности“...). Наравно, то не значи да је потребно одсећи апсолутно сваки информациони садржај који модерна технолошка средства емитују – то би био крајње манихејски покушај – али зато треба бити пробирљив и у садржају и у временском сегменту.

Као одговорни чланови друштва, не можемо бити ван битних информационих токова. Међутим, то не значи да наша душа треба да буде некаква антена која ће непрестано и неконтролисано примати свакојаке садржаје са свих страна. Поразна је чињеница да у највећем броју наших дома ТВ и радио пријемници често раде „у празно“, по некаквој чудној инерцији, само да би се попунио простор тишине који је а priori резервисан за исихастички сусрет са Богом. С тим у вези ми је на примедбу о „убијању“ тишине једна блиска особа рекла да не може без укљученог ТВ-а када је сама јер јој је тишина непријатна. То је јасна потврда несвесног антиисихастичког расположења модерног човека.

Правилан однос према информационом окружењу није могућ без молитвеног живота и обрнуто, права молитвеност није могућа у случају информационо-чулне преоптерећености. Стога је потребно упоредно стражење над чулима и неговање молитвеног живота који подразумева одвајање времена потпуно посвећеног молитви и умном делању, а пре свега утемељење и усмеравање свог бића ка литургијској перспективи и активном учествовању у светотајинском животу Цркве. За почетак ће бити довољно конституисати недељни дан

у посебној атмосфери неговања мира ума и чула, у смислу иконизовања славе не вечерњег Дана Господњег. Стога је паметно већ од суботе после бденија искључити медијске апарате све до недеље увече, што је циклус од једног дана који је сасвим довољан да нас уведе у једну посебну атмосферу мира, толико потребног у времену буке и трке.

За крај овог кратког разматрања, битно је истаћи још нешто: иако свакодневне обавезе захтевају пуну пажњу и активацију разума, то није апсолутна препрека за исихастички начин живота ако је пажња ума сачувана – ум (а не разум) је тај који треба да стражи и остаје у присуству Божијем. Неки неправославни теолози су углавном поистовећивали ум и разум, због чега су попут Варлаама Калабријског пали у искушење наглашавања значаја логике и покушаја богопознања на философски начин. Са друге стране, као што то митрополит Јеротеј Влахос с правом истиче, источни оци праве битну разлику између ума и разума, с обзиром да на ум гледају као на врхунско чуло душе, на њено око (ср. Мт 6, 22–23), онај део човековог бића који созерцава славу Божију, док је разум ту да речима и логичким конструкцијама уобличи тај доживљај ума. Ако то знамо, онда је јасно да је могуће упоредно бављење свакодневним активностима које активирају разум и истовремено пребивање ума у присуству Божијем. Наравно, умној усредсређености изузетно погодује избегавање послова који расејавају пажњу, онолико колико до нас то стоји, с обзиром на професију. Но чиме год се бавили, примена паламитског, исихастичког богословља остаје кључна за лечење болних рана душе, које хришћанима задаје немирно информационо доба.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 924 (2005).*

Пост као информационо уздржање

Данас је тешко пронаћи макар једну особу из најближег окружења која нема у мањој или већој мери устаљену навику праћења потпуно бескорисних медијских садржаја. У неким случајевима, временски доследно продужена пракса примања таквих информација прелази у очигледну зависност. То се видело и за време не тако давних рестрикција струје у Србији 90-их година прошлог века: људи су били нервозни и утучени махом зато што нису могли да отпрате омиљену ТВ серију, информативну емисију, филм или пак да одиграју неку видео игру или да сурфују Интернетом. Одсечен од светотајинског живота, савремени човек је до неслућених граница развио потребу за својеврсним *информационо-медијским причешћивањем*. Нажалост, под налетом секуларизма на ово нису имуни ни православни хришћани.

Суштински смисао Великог поста

Општа *информациона инфлација* и њен утицај на медијске конзументе су међу веома важним духовним питањима данашњице. Човек је са свих страна буквално бомбардован низом информација преко модерних технолошких средстава. Бујица информација која стиже са ТВ екрана, компјутерског монитора или пак слушалица музичког уређаја, често варира од посредно штетних (у најбољем случају бескорисних) до очигледно духовно опасних. Веома је тешко наћи баланс између крајње изолације и искључивости са једне, и неконтролисаног примања информација и информационе лавине са друге стране. Нажалост, велика већина људи не само да не тражи решење за овај проблем већ своју зависност од разних информационих садржаја сматра за најнормалнију ствар. Крајња последица је феномен познат као информацијско-чулна преоптерећеност. Модерни човек ће ту преоптерећеност покушати да заборави неком од „техника заборавља“, али је неће решити. А ако је у питању верујући човек и ако благодаћу Божијом постане свестан те преоптерећености, најбоље време за обнову је време Великог поста.

Како то примећује отац Александар Шмеман, у једном преносном и дубинском значењу, Часни пост проживљавамо подвигом старозаветног Израиља, његовим проласком кроз пустињу до Обећане земље. Усвајајући такав смисао, хришћанин време овог поста види као сопствени четрдесетодневни пролазак и борбу са пустињом својих страсти да би га после Страсне седмице овеначао Пасхом и учешћем у васкршњој радости. Пут правилног усмеравања бића узводи нас до назначеног циља целе творевине, до заједнице са Богом кроз Васкрслог Господа Христа, наше Земље обећане – Земље живих. Великопосна обнова нашег бића управо је пролеће душе, како се о томе дивно изражава о. Шмеман.

Барем за тренутак усвајајући логику Великог поста, хришћанин долази у директан судар са устаљеним навикама које на први поглед често немају ничег заједничког са духовним животом, али зато ослабљују умну сферу личности уколико нису под јаким уздом. Потребно је имати искрености и одлучности јер се поставља само једна дилема: да ли ићи у директну конфронтацију са лошим навикама или кренути у постепено „освајање“? За решавање овог питања нема просте формуле, већ је најбоље слушати савет искусног духовника који ће по структури личности најбоље оценити која је тактика најпогоднија.

Почетак у категоријама негације

Поменути о. Александар Шмеман у својој изврсној студији о Великом посту подвлачи да је немогуће спојити покајничку великопосну атмосферу са најновијим шоу-програмом на телевизији. У контексту наше теме, можемо рећи да је немогуће спојити усмереност ума ка васкршњем циљу са информационом инфлацијом у нашем окружењу. Почетак решавања овог проблема мора бити у категоријама негације, у смислу да се напором воље елиминишу сви сувишни извори информација. Логично је да човек и за време поста, да би нормално функционисао у друштву, мора колико-толико да прати информативне емисије, но да ли мора да прати и све остале емисије? И да ли је потребно пратити баш сваку информативну емисију, осим ако је то повезано са професијом, као у случају новинара?

У молитви светог Јефрема Сирина, која се чита током Великог поста, између осталог молимо за дух целомудрености односно умне целовитости нашег бића. Ова првобитна целовитост је распарчана и фрагментована прародитељским падом у рају и потребан је подвиг воље да би се она постигла. Тај циљ је немогуће постићи у амбијенту пренатрпаном разноврсним информацијама, било да је то музика коју о. Шмеман наводи као „илустрацију стварности“ која непрекидно иде у позадини или непрестано смењивање берзанских цифара на телевизијским каналима попут CNN-а. Ако већ није могуће у потпуности елиминисати прилив сличних информација, могуће је макар бити пробирљив у погледу њиховог садржаја и количине. Лавина информација различитог садржаја увек је била главни противник сабирања ума, о чему сведочи подвижничка пракса Цркве – у Старечнику и Добротољубљу редовно налазимо савете да се клонимо рада који расејава мисли, колико до нас то стоји.

Није проблем само у расејаности као таквој, већ и у некаквој чудној равнодушности и пустоши душе која је често прати. Наиме, за време поста смо и те како позвани да размишљамо о потребама својих ближњих, пре свега у смислу милосрђа. Оно увек бива подстакнуто благодаћу Божјом, али не противно човековој вољи, јер би супротно била тиранија (попут оне којом западне силе данас просто „утерују“ срећу и демократију по свету). Осетљивост срца је знатно снижена код просечног медијског конзумента који у току једног

дана само са телевизије прикупи огроман број података различитог садржаја (радосног, тужног, лепог, ружног, здравог, болесног...) и то насумично поређаних (без реда се смењују информације различите тематике). Пред чулима се упоредо одвијају поплаве, земљотреси, затим прославе, шоу-програми, квизови... Таква динамика улазних информација напосто меље сазнајно-критички апарат ума који не успева да се избори са огромним приливом информација различитог типа. Критички апарат постепено отупљује и духовна учмалост је неминовна. То је заправо онај „дух празности“ на почетку поменуте молитве Јефрема Сирина.

Било због професије, било због потребе сазнања информација битних за функционисање у друштвену, многи од нас нису у могућности да за време поста потпуно држе искључен ТВ, радио или компјутер. И у таквим околностима постоји начин да се све сведе на разумну меру. Уколико преко рачунара или мобилног телефона пратите вести са Интернета, паметније је да направите списак сајтова који су заиста потребни и да у оквиру њих листате оне категорије које су од интереса. Тиме се бар донекле елиминише праћење сувишног материјала. Тај задатак је већ мало тежи код телевизије. Примера ради, човек који на телевизији прати збивања са српским народом на Косову и Метохији, најчешће прво мора да погледа низ умарајућих вести везаних за политичка препуцавања или серију рекламног материјала (ово са рекламним банерима који стално искачу је постао и проблем интернета последњих година), што опет води до поменутог проблема релативизације.

На крају, изузетно је важно истаћи да се све не своди на „информациону дијету“ до следећег „мрсног периода“, већ је циљ да се сазнајни апарат изоштри до те мере да лакше препознаје корисне од бескорисних (и штетних) информација у сваком периоду током године.

Дијахронично време

Велики пост својом посебном динамиком помаже да се схвати цела проблематика о којој је реч јер заглушујућој буци информација са свих страна супротставља *јовор тишине*. Свету који је навикао да живи по овоземаљским похотама и да се оријентише гастро-философијом, посни став је увек био лудост. Хришћанин, са друге стране, свој живот обликује управо преко свештеног времена, односно преко седмичног богослужбеног циклуса овенчаног недељом и годишњег круга празника и постова са Васкрсом у центру. Чак и да под утицајем омамљујућих спољних информација његов критички апарат утоне у сан, лако му је да се врати у истинску реалност ако живи часовником Цркве.

Време које Црква доживљава карактеришемо као *дијахронично* јер не познаје овосветску разлику између прошлости, садашњости и будућности. Све је повезано у односу на есхатон (Будући век), који је Истина према чувеној мисли преподобног Максима Исповедника. Велики Петак стога није комеморација на

тужан дан од пре два миленијума, већ директно духовно проживљавање Голго-те. Хришћанин се тада ставља у положај светог Јована Јеванђелисте који стоји под Крстом гледајући свог љубљеног Господа како страда. Зар би такав дан требало да буде испуњен посетом биоскопу или пак гледањем омиљене ТВ се-рије? И да ли је Васкрс дан када морамо да ревносно прегледамо вести светских медијских кућа или да сурфујемо по Интернету?

Антиномични закључак

Заиста је противречна ситуација да информатичар говори о потреби за инфор-мационим уздржањем. Но, читалац који разуме антиномије Светог Писма (у смислу спољашњег непоклапања неких делова текста која су таква само на први поглед с обзиром на унутрашње поклапање смисла) и који је проживео феномен „радосне туге“ (који је јединствен за православни етос) разумеће и овај позив. То није позив у смислу радикалне изолације од сваког медијског садржаја, већ упућивање на критичко преиспитивање количине и каквоће ин-формација које преко модерних технолошких средстава допиру до наших чула, често их отупљујући до жалосних граница.

Уздржањем од преобилних информација открићете и двојну природу Ве-ликог поста који у себи обједињује средство и циљ. Средство, јер нам помаже да очистимо ум и уредимо свој дух кроз сваковрсни, па и информациони пост; циљ, гледано кроз призму свештеног времена, односно годишњег богослуж-беног круга, јер кроз учествовање у празнику Васкрсења Христовог иконично испуњавамо своју веру и наду.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 913 (2005).*

Еколошка криза: дубинска анализа

Еколошка криза као глобални феномен пре само пет-шест деценија није била ни на видику историјског хоризонта, а данас представља светски проблем прворазредног значаја. Вероватно нема потребе за формалним дефинисањем еколошке кризе, што због великог броја последица које сви осећамо, што због медијске кампање која долази са разних страна. Једино што је дискутабилно јесте питање да ли смо из еколошке кризе већ закорачили у еколошку катастрофу, што је сасвим сигурно у вези са одређеним подсистемима целокупног екосистема (тачније, у случају биљних или животињских врста које су нестале или су пред нестајањем). Иако је свима јасно шта је у питању када се помену ови појмови, поставља се питање на који начин се борити и у крајњој линији трајно изборити са овим искушењем?

Најчешће се констатује да је еколошка криза последица неконтролисаног технолошког развоја, те да се кључ за њено решавање мора тражити у прецизним законским одредбама које би се поштовале како на националном, тако и на светском нивоу. Акценат се, дакле, ставља на решавање проблема у категоријама негације и превенције, без једног начелног става – част изузецима, оличеним у разним удружењима која се боре за аутентичан став према природи.

Правни инструменти за решавање овог проблема су свакако важни, поготово када је потребно одредити одговорност великих светских корпорација које сигурно не би пуно марили о природи да их на то не принуђава закон. Тако је највећи светски произвођач рачунарских процесора, компанија Intel, својевремено био принуђен да у пројекат уклањања олова из својих микрочипова уложи око 100 милиона долара ради прилагођавања еколошкој кампањи и позитивном законодавству у овој области. То није јединствен случај јер све информатичке фирме раде на томе да се прилагоде еколошким стандардима, али и да кориснике информатичких технологија упуте на коришћење које би било у складу са очувањем животне средине. Једна од главних иницијатива у овом погледу јесте правилно одлагање рачунарског отпада који је веома токсичан.

Друштво, дакле, покушава да нађе решење на ширем нивоу легалистичким принципом, помоћу разних законских одредби. Међутим, те одредбе на светском нивоу велике индустријске земље често не поштују. Уз то, поставља се и питање правилне законске основе. Примера ради, један такав инструмент, по коме су биоетичка, еколошка и културна права стављена у трећу генерацију, усвојила је Организација за европску безбедност и сарадњу. Превиђа се, међутим, да су угрожавањем еколошких права директно угрожена права такозване прве генерације (права личности) јер су та два правна корпуса неодвојива.

Иако су друштвени пројекти борбе за очување природе потребни и достојни сваке похвале, ипак се мора рећи да је приступ решавању проблема по прин-

ципу санирања последица некомплетан. Да би се проблем еколошке кризе, изазване стреловитим технолошким напретком потпуно решио, потребно је пронаћи њен историјски корен.

Корен еколошке кризе

Апостол Павле, кога називамо „устима Христовим“, у својој Посланици Римљанима богонадахнуто говори да целокупна творевина тугује и уздише, чекајући да се јаве синови Божији (в. Рим 8, 19–22). Две хиљаде година пре модерних еколошких покрета, „Апостол незнабожаца“ говори о проблему који данас резултује еколошком кризом. Но, за разлику од гледишта већине данашњих бораца за очување екосистема, апостол Павле том проблему прилази из једне интегралне перспективе везујући га за човеков однос према Богу.

Православна Црква учи да је творевина увучена у пропадљивост не неким фаталистичким одређењем, нити стога што је створена од Демијурга (нижег бога) како су говорили неки секташи, већ погрешним усмерењем слободне воље оног створења које је требало да је рекапитулира и узнесе је ка Богу. Наиме, првостворени људи Адам и Ева су погрешно усмерили своју слободу и, уместо свом Творцу, природу принели себи самима истовремено упадајући у егоцентрични вртлог и раскидајући везу са Богом. Раскидом те животворне везе, јединог истинитог одржатеља живота, све оно чију је круну представљао човек повучено је у бездан пропадљивости. Ту већ лежи први и основни корен еколошке кризе, онај који натуралистички оријентисани мислиоци поричу или превиђају – прва и основна еколошка криза је *криза смрти и творевине* која је започела далеко пре модерних технолошких проналазака. Она је настала у тренутку када је човек престао да живи етосом благодарности и заједнице живота, односно када је престао да буде свештеник природе и да је у заједници љубави и слободе приноси Богу.

Еколошка криза какву поимамо данас само је последица ове првобитне кризе, последица која је постала јако видљива у тренутку када је човек почео да користи модерна технолошка средства која су омогућила да на спољашњи начин пројектује стање свог духа и сопствени став према природи. Можда бисмо могли да пођемо и другим путем па да кажемо да је и сама појава технологије као такве пројекција стања тог истог духа, но свеједно – долазимо до исте чињенице да технологија сама по себи није узрок еколошке кризе, већ да је то човеков став према свему што га окружује.

Целокупна данашња мисао се базира на једном гледишту реалности у коме се природа посматра као својеврсна антитеза, као нешто наспрам чега човек треба да се постави, да негира у свом мисленом ходу и практичном делању. Тако ћете у уџбеницима управљања технологијом, економије, па и социологије још увек наићи на сличне дефиниције односа човека и друштва према природи којима провејава један те исти дух који тврди да природа постоји зато да би

човеку обезбедила материјалну егзистенцију, те да је основни човеков циљ да је искористи и потчини зарад задовољења својих потреба. Овим се још једном потврђује да нема етике ван догматике, а владајућа „догматика“ потрошачког друштва је свима позната. Стога је и наш велики светитељ, мислилац и носилац аутентичног хришћанског духа, отац Јустин Поповић, једном приликом рекао да данашње доба карактеришу модерна техника и прашумска етика. Био је потпуно у праву...

Литургијска екологија

Некоме ће се учинити да је решење у натуралистичком виђењу целог проблема, у коме природу треба посматрати мајчински (вероватно сте често пута чули синтагму „мајка природа“). Овај, готово пантеистички став, је доста стар и везује се за најстарије философске школе. Модерни припадници атеистичких доктрина су га само доследно прихватили, па чак и покушали да га прикажу као научни. Оваквим ставом могуће је делимично решавање проблема еколошке кризе у широко распрострањеном смислу, али не и у суштинском, у контексту у који га је ставио апостол Павле и каснији хришћански мислиоци. Јер, све је узалудно ако је, у крајњој инстанци, природа и све створено заробљено смрћу. Како год да човек покуша да реши овај проблем, наћи ће се у безизлазу, ако га не веже за Тајну Христа.

Црква излаз увек, па и данас, налази у васпостављању односа човека и Бога који је омогућен догађајем Оваплоћења Логоса, а даље се остварује живим учешћем у литургијској заједници. Управо на литургијском сабрању видимо приношење дарова односно делова творевине који је симболизују у целости – то је управо оно што је Адам имао као задатак, а у чему је, на жалост, затајио. Приношењем уља, вина и хлеба тј. плодова људског рада, иконично се васпоставља нарушени етос истинских синова Божјих, свештеника и литурга природе. Човек више не негира природу, не такмичи се са њом нити јој се супротставља, већ је пружа Створитељу ради живота себе и ње саме. Православна Литургија, дакле, нема само антрополошке, већ и пуне космолошке последице – цела творевина симболички бива узнета Богу ради живота.

Такав литургијски етос се наставља и после свете Литургије када верујући одлазе на своје свакодневне послове и занимања. Хранећи се плодовима природе, хришћанин наставља да благодари Творцу за њих и свештени однос се продужава. Такав однос чува природу од нерационалног и деструктивног коришћења јер човек обрађује и узима онолико колико му је потребно, све време имајући одговорност пред својим Творцем који му је назначио благословену употребу и упозорио на промашај егоистичке злоупотребе. Природа тиме постаје средство општења човека и Бога и бива увучена у догађај спасења и преображења који ће се, по обећању Божијем, десити на крају историје.

Дисање литургијским плућима

Црква, дакле, повезује еколошку кризу са *антропоолошком кризом* и спасење света са спасењем човека, дајући тиме један потпун и заокружен поглед на ову проблематику. Са друге стране, она својим виђењем нема претензије да пружи глобални друштвени одговор и не поседује механизме управљања коју имају светски владари, нити гаји илузије да ће цео свет који у страстима и сластима лежи (1Јн 5, 19), поћи за њеним позивом подвига и преумљења зарад преображаја стања природе. Али, то и није њен задатак. Послање Цркве је да непрестано *сведочи* о откривеној богочовечанској реалности и кроз то сведочење да даје свој став о решавању проблема какав је еколошка криза. Да би такав став прихватио, модерни човек прво треба да „продише“ литургијским плућима, да ухвати мало здравог литургијског ваздуха да би схватио да није само угрожен због загађења обичног ваздуха и озонског омотача. Ако спољашњи човек осећа дисајне сметње због угрожености природне околине, колико ли се тек унутрашњи човек гуши због недостатка чистог духовног ваздуха? Ако је спољашња околина модерног човека загађена и презагађена, колика је тек затрованост у његовом духовном животу? Еколошка криза стога није само проблем чије се решење очекује од човечанства, већ и видљива опомена савременом човеку о стању његовог духа загађеног егоизмом и индивидуализмом. Уколико модерни човек не постане свестан тога, неће бити од помоћи ни ратификација споразума у Кјоту нити било који други облик легалистичког решења. Кључ за решавање еколошке кризе је у оживљавању литургијског етоса, са надом да чула модерног човека нису отупела до те мере да не чују громогласан вапај природе за синонима Божјим.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 916 (2005).*

Виртуелна реалност

Један од рачунарских концепата о којем се веома много пише и говори јесте такозвана виртуелна реалност (Virtual Reality). Иако је реч „виртуелно“ вишезначна, у домену рачунарске терминологије она означава оно што уз помоћ дигиталних технологија oponaша природно, али није од природе, већ само споља имитира њен изглед. У практичном погледу, ово је највише заживело у тродимензионалним компјутерским играма и симулационим програмима. С обзиром на вртоглави развој рачунарске брзине и могућности складиштења података, одавно је могуће фотореалистично имитирати реални свет – рачунарски створену слику (визуелизацију) неког природног модела данас је једва могуће разликовати од реалне. Постоје и посебни сајтови на Интернету на којима постоји низ слика код којих треба погодити да ли је у питању рачунарска визуелизација неког природног модела или, пак, „права“ фотографија.

Јасно је да виртуелна реалност у рачунарском свету има претензије да буде нека врста *замене реалног света*, у визуелном и звучном смислу. Да ли то задире у православно виђење света и човека?

Забавни софтвер

Мало је познато да је индустрија рачунарских игара далеко већа од филмске. У питању је огромно тржиште чија је циљна група популација старости од 5 до 35 година, са тенденцијом ширења. Вреди нагласити да се индустрија видео игара (као, уосталом, и свака друга) руководи искључиво профитом и никаквим другим циљем и мотивом – ту ентузијаста има веома мало.

Виртуелна реалност у овој области се може посматрати у ширем и ужем смислу. Шире посматрано, у питању је коришћење рачунарских игара на било ком рачунару, независно од опреме. У ужем смислу, виртуелна реалност се остварује преко игара које имају изузетну графичку подлогу тродимензионалног типа, најчешће уз коришћење специјализованих VR (Virtual Reality) наочара, кациге и рукавица. Особа навлачи кацигу на главу и одједном пред собом има потпуно нови, виртуелни свет са својим законима и правилима. Двадесетак минута коришћења оваквих кацига је највише што лекари препоручују, с обзиром на статички напор који кичма трпи, али и на психо-моторичке последице које могу настати у дужем периоду. Које су то последице? Пракса је показала да после дужег коришћења оваквих помагала моторика тела почиње да заказује, у смислу да покрети немају пређашњу прецизност, координацију и ритмику. Ово је последица чињенице да ниједан виртуелни симулатор не може довољно добро да испрати покрете тела, ма колико графички био савршен. Још увек се поуздано не зна какав је утицај на мождане ћелије и функције мозга уопште. У последње време се за виртуелну реалност користи и ваздушни простор уз по-

моћ холограмских ефеката, чиме се ствара перспектива да је тродимензионални модел практично пред вама, иако је, наравно, у питању чиста илузија.

Православни поглед на ову проблематику се не исцрпљује у констатовању техничких карактеристика и здравствених савета – тиме би више требало да се баве информатика и медицина, а њихова сазнања (која смо навели) хришћани свакако узимају у обзир. Но у овом конкретном случају, поставља се и питање до које мере се виртуелна реалност може користити без негативног утицаја на духовни живот и његову динамику. Превасходно се ово питање поставља због чињеница да Православље својим литургијско-подвижничким погледом на свет претендује на његов *преображај изнутра* и у складу са његовим природним назначењем и циљем датим од Бога приликом стварања света и човека. Концепт виртуелне реалности покушава да учини слично, али на један спољашњи и крајње неприродан начин, без икаквог подвига – практично из фотеље. И не само то – стварност „преображава“ тако што креира привиде и карикатуре настале у нечијој машти која је често под утицајем потпуно антихришћанских идеја – пример су најновије игре крајње вулгарне тематике. Можда је боље рећи да виртуелна реалност, у смислу у ком је наведена, заправо и не покушава да преобрази физичку реалност колико да побегне од ње, да омогући тренутни бег од реалног живота и то право у илузију, која је, према Светим Оцима, једно од главних оружја којом се нечисти користи да би преластио (преварио) човека. Последице неумерене фантазије су лоше не само на психофизичком плану – утицај на исихастички живот који је врхунац хришћанског подвига је тема за себе с обзиром да Оци Цркве стално истичу да ум који није очишћен од фантазије не може имати чисту молитву.

Наведимо један конкретан пример на коме се види разоран утицај виртуелне реалности. Видео игра под називом Doom (Страшни Суд – прев.) је својевремено била једна од најпознатијих и најраспрострањенијих игара овог типа на РС (персоналним) рачунарима. У своје време је представљала врхунац графичког и звучног достигнућа у оквирима дигиталне технологије доступне кућним условима. Међутим, ко год је, барем на трен, погледао слике из пропагандног материјала новијих верзија ове игре није могао остати равнодушан јер су ликови који се у њој појављују су отворено демонолики. Један познаник који често користи забавни софтвер и има нешто либералније ставове ми се директно пожалио да је управо ту игру уклонио са свог рачунара неколико минута пошто ју је покренуо јер није могао да издржи тај ниво тортуре виртуелног сатанизма. Нажалост, уколико окренете насумично било коју страницу неког рачунарског часописа који прати и тржиште видео игара приметите да су слике из њих управо такве: јарке боје, чудовишни ликови, много насиља. Да ли било ко, а поготово дете, треба да уђе у тај свет виртуелних демона из нечије болесне маште правдајући то потребом праћења трендова и чињеницом да сва деца ионако користе такве „игрице“? Човек који добро расуђује ће то свакако одбити.

Примери правилне примене VR концепта

Иако се у домену видео игара виртуелна реалност најчешће користи на духовну штету, она ван тог круга има неких примена које би, у складу са икономским ставом, могле бити дозвољене, па и корисне. Примера ради, студенти Академије ликовних уметности могу да „прођу“ кроз виртуелни модел неких од познатих светских музеја и да разгледају највиша уметничка достигнућа директно у амфитеатру свог факултета. Архитекте употребом истог концепта могу да прегледају тродимензионалне пројекције најпознатијих светских архитектонских решења. Студенти медицине и ветеринари вежбе из анатомије и судске медицине могу да врше на виртуелним моделима без потребе за сецирањем људских лешева или животиња. Чак би и студенти теологије имали користи од овог приступа јер би, примера ради, могли на вежбама из Црквене уметности да се упознају са унутрашњошћу најпознатијих манастира из православног света – један такав тродимензионални приказ манастира Хиландара је својевремено урадио познати уметник Тејлор, што је био авангардни технички пројекат. На нашем Православном богословском факултету у Београду пионири правилног коришћења овог приступа су катедре за патрологију и литургичко богословље чији предавачи повремено организују мултимедијалне презентације за образовне потребе. Но не би само образовање имало користи од ограничене употребе виртуелне реалности. Војска, рецимо, има велике користи при обучавању пилота или тенкиста коришћењем виртуелних симулатора, при чему се чува природна средина и смањују трошкови обуке на реалним, физичким објектима.

Све су то примене које се дају осмислити, али још једном треба поновити: једино уз строго усмерен приступ, дакле не са циљем замене стварности или бежања из ње, већ за остварење практичних ствари у којима се виртуелна реалност користи као алатка. То никако није нека врста „православног утилитаризма“, већ покушај преображаја умног става према овом феномену и његовог правилног схватања од стране савремених хришћана који ће пре или касније доћи у сусрет са њим.

Да ли је у питању „забрањени плод“?

На крају бисмо могли да поставимо питање: да ли је у питању „забрањени плод“, који споља изгледа веома лепо и привлачно (уп. 1Мој 3, 6), али који води ка пропасти? Одговор је јасан: у једном делу ове проблематике треба бити строго одречан и већ на почетку, готово хируршки, одсећи примену у виду савремених комерцијаних видео игара, осим у ретким случајевима када видео игра има здрав садржај или је повезана са учењем, поготово оне деце која заостају у развоју. Ипак, треба бити реалан: виртуелна реалност не само да

најчешће узима огроман део слободног времена, него може имати и разоран утицај на духовном плану, па чак и негативан утицај на телесни развој, с обзиром да одваја од физичке активности. Са друге стране, примене у образовању студената, медицине, војсци... могу бити веома корисне, с обзиром на то да саме по себи подразумевају да је у питању употреба технологије од стране човека, а не супротно. Оно што важи за начелни став према информационим технологијама, важи и за виртуелну реалност: није добро одбацити могућности које доноси, али је далеко горе некритички прихватити све што нам она нуди.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 901 (2004).*

Компјутерске игре

Вероватно ће се већина читалаца изненадити чињеницом да вртоглави успон рачунарске технологије у последњих пар деценија није условљен само све захтевнијим „озбиљним“ рачунарским програмима, већ превасходно развојем тродимензионалних игара. Управо су 3D игре пресудно утицале на појаву све бржих кућних рачунара (тачније бржих процесорских јединица и видео под-система) који би могли без успорења да извршавају сложена израчунавања. И таман се појави процесор на вишем такту или бржа видео карта, а на тржишту се већ појавила „супер-реална“ игра која захтева бржи рачунар... и тако у круг. Профит који остварују произвођачи игара (а уз њих и произвођачи рачунарских компоненти) је огроман и значајно премашује добит филмске индустрије. Ако је пре осамдесетих година прошлог века и било ентузијаста у овој области који су рачунарске игре правили из креативних побуда, данас је процес стварања компјутерских игара у готово свим случајевима одређен искључиво профитом.

До деведесетих година мало ко се суштински бавио проблематиком рачунарских игара: графика није била фото-реалистична, а велики део видео игара је задржавао колико-толико пристојан ниво узимајући у обзир општеважеће друштвене норме морала. Медицински радници и социолози су се у то време ограничавали на препоруке за временско ограничење рада на рачунару, док је ретко која „игрица“ изазивала реакције психолога у смислу забране коришћења деци млађој од 18 година.

Готово истовремено са напретком дигиталне технологије и повећања степена реалистичности рачунарски креираног звука и графике дошло је и до забрињавајућег пораста насиља, бруталности, али и отворене моралне декаденције која се почела отворено сугерисати. Данас је веома тешко пронаћи компјутерску игру која би имала здрав садржај и тему.

Тамна страна видео игара

Сећам се да је мој први додир са рачунаром био крајем осамдесетих година, када сам у 4. разреду основне школе добио Commodore 64 који је у то време (уз ZX Spectrum) био убедљиво најраспрострањенији кућни рачунар у Србији. Вероватно је сувишно напомињати да је мој тадашњи рад на рачунару био везан углавном за забавни софтвер односно видео игре (што се одразило и на школске оцене). После неког времена је дошао и РС, „озбиљан“ рачунар, али старе „неозбиљне“ навике вишечасовног играња су остале. Гледајући из

садашње перспективе, више пута сам покушао бар оквирно да израчунам колико сам времена изгубио играјући се као дете (али и као адолесцент) разних акционих, платформских, FRP (Fantasy Role Play – специфичан тип игара са посебним амбијентом фантазије – прим.) и сличних игара из којих ништа корисно нисам научио.

Данас је ситуација иста када је реч о корисности: најмање 90% видео игара са становишта образовања представљају *пoшћyни љyбићак времена* – све знање добијено играњем сводиће се најчешће на памћење програмираних нивоа (Levels) и вежбање условних рефлекса са палицом (Joystick). Неки помињу да се енглески језик може научити путем видео игара, али и ту треба бити скептичан, пошто је реч углавном о пасивном, а не активном усвајању (постоји слушање, али не и (од)говор). Дакле, са становишта корисности, већина игара представља тотални промашај. Да се прича завршава само на томе, могли бисмо да затворимо тему и да кажемо да се све своди на одређивање максималног времена које се може допустити за играње, мада би потпуно одбацивање истих у овом случају било једини одраз јаког карактера који не жели да губи драгоцено време. Прича овде, међутим, тек почиње...

Главни проблем је у чињеници да је садржај највећег броја видео игара данас *дефинитивно разоран* по психу конзумента, а поготово деце. Ово пре свега важи за игре које су се појавиле у последњих неколико година у којима је проценат болесног материјала поражавајући. Као најмања опасност појављују се акционе игре које вас стављају у улогу командоса и најочигледнији су пример виртуелне бруталности: разарање и крв на све стране, а све то са реалним звуком и графиком (попут чувене видео игре Far Cry која је померила технолошке домете овог жанра). Било би корисно направити једну темељну социолошку студију која би утврдила евентуалну повезаност повећања малолетничке делинквенције и коришћења оваквог типа игара.

До које мере демоноликоост садржаја у данашњим компјутерским играма може доћи види се из примера једне од најпознатијих игара на свету под називом Doom. Нове верзије те игре до те мере дочаравају атмосферу неког болесног ума да ни најзагриженији играчи (популарно: gamer-и) не могу да издрже вишечасовно малтретирање чула које долази са мониторског екрана и звучника. Ко год има колико-толико здрав поглед на свет ову и сличне видео игре прекида (тачније, комплетно уклања са рачунара) после само неколико минута. Сатански симболи, убиства, језиви крици и све остало што прати ову ултрапопуларну игру су сасвим довољан разлог да је одбаци не само сваки хришћанин, него и сваки нормалан човек. Овакве видео игре се, због нивоа насиља у њима, забрањују малолетницима, али је најбоље да држава додатним полугама још више отежа њихов приступ тржишту. Примера ради, прикупљањем додатног пореза на промет таквих „умотворина“ може се пунити фонд за стимулисање образовног софтвера.

Осим оваквих игара, очигледно деструктивних по ментално здравље човека, постоји и низ оних које би могли да сведемо под „морална катастрофа“. Примера ради, игра Seven sins за циљ поставља задатак да budete што већи грешник и да што више пута чините седам смртних грехова. Ту је и одлична графичка подлога која омогућава што узбудљивије грешење у виртуелном свету, без зазора, стида и граница. А шта тек рећи за видео игру Diabolique: License to Sin (Ђаволство: Дозвола за грех) у којој се играч ставља у улогу ђавољег слуге који се бори против снага Добра! И тако даље и тако редом...

Човеку је одавно постало досадно да се бори против машине па је данас у моди умрежавање више рачунара ради играња у групи, било једних против других или заједнички против машине. Играонице ничу на сваком кораку и препуне су углавном малолетника који уживају у надметању са својим пријатељима, углавном у „пуцачким“ играма типа Counter Strike. Ширењем пропусног опсега интернета, могуће је играти умрежен из тоpline свога дома, упоредо са више стотина играча. Све у свему, чини се да људи овим првенствено изражавају *онтолошку жељу за заједницом*, али на један извитоперен начин. Такво искушење не постоји код хришћана који имају сачувану повижничку свест и активно учествују у животу Цркве, а пре свега у Служби над службама – Литургији, с обзиром да не постоји други догађај где се припадност заједници може потпуније осетити.

Неки позитивни концепти

Треба рећи нешто и добрим странама видео игара, с обзиром да постоје примери који се могу искористити за учење и интелектуални развој деце и одраслих. Најстарије игре тог типа биле су шаховске симулације које су данас на таквом нивоу да представљају озбиљан изазов и шаховским велемајсторима, као и разне логичке игре, попут прастарог Sokoban-a.

На следећем степену корисности налазе се такозване мултимедијалне презентације у облику забавног софтвера. Области попут математике, хемије, физике, историје, географије... су обрађене на такав начин да је учење омогућено преко игре, што је одличан начин да се деца заинтересују за неку област, али и да се на прави начин ослободе страха од коришћења рачунара. Деца би уз овакве игре образовног карактера могла да науче и стране језике и то врло рано и потпуно ненаметљиво. Подразумева се да би стручњаци за образовање требало да имају редовне консултације са информатичарима и да им дају смернице у погледу обима информација који је примерен одређеном узрасту, да не би дошло до преоптерећења деце. Овде лежи и шанса за црквену веронауку јер би деца могла да науче доста о православној вери коришћењем видео игара – квизова верске тематике. Управо електронске квизове можемо да ставимо у посебну групу компјутерских игара образовног типа. Они су

популарни и код младих и код старих (о томе говори и гледаност квизова на домаћој телевизији), а многе сувопарне чињенице се путем пријемчиве форме квиза лакше памте. За децу би најбоље било да електронске квизове играју заједно са (веро)учитељем на часу, ако за то има услова, или са родитељима код куће.

Homo ludens

Наш некадашњи професор Пастирске психологије на Православном богословском факултету у Београду, академик Владета Јеротић, често у својим антрополошким есејима истиче да је човек не само *homo sapiens*, *homo religiosus* итд. већ и *homo ludens* – биће које се игра односно има потребу за игром. Ово играње не би требало схватати сувише уско јер се игра често спаја и са озбиљним, свакодневним пословима, ради разбијања монотоније. Компјутерске игре у већини случајева данас губе свој смисао јер уместо одмора углавном доносе напетост чула. Погрешна стремљења се не увиђају одмах и томе често доприносе разни еуфемизми попут речи „игрице“.

Иако је тема видео игара независна од годишта, треба је првенствено третирати у односу на најмлађи узраст, када се први пут долази у додир са том сфером. Ту се ваља држати златног правила о умерености и здраворазумском расуђивању: деци треба дозволити *временски ограничено* коришћење *огређеног* круга видео игара које би могли свести под ненасилне, опуштајуће и што је могуће корисније. Није добро да родитељи уводе тоталне забране и својеврсни „мораторијум“ на област видео игара, не само због бунта који се може јавити код деце, већ због чињенице да ће она свакако пронаћи начина да се играју код својих вршњака, у играоници или другде. Далеко је боље решење да родитељи имају активну улогу и да заједно са децом прокоментаришу неке видео игре, дају свој савет, и, што да не, укључе се ако је видео игра корисна за развој детета. То се поготов односи на ону грану компјутерских игара која је по својој намени образовног карактера и омогућава квалитетан видео и звучни запис, као и брзу претрагу информација, што је предност у односу на класичне уџбенике. А када је реч о забранама, оне имају своје место, али примењене селективно: потребно је ускратити видео игре агресивне, нездраве тематике и скренути деци пажњу на њихову погубност.

Најгори приступ је препуштање деце рачунарском свету без икакве родитељске контроле. Не само због утицаја неких видео игара на дечију психу, већ и стога што је дете често склоно да проналази самодовољност у виртуелном свету и да се одвоји се од породичне атмосфере. Најлакше је користити видео игре за својеврсног „виртуелног помагача“ у васпитању, за смиривање превише активне деце или једноставно да би се у миру одгледала нека телевизијска серија док су деца испред монитора. Но тако неодговоран приступ води ка

великим проблемима. А уколико родитељи буду имали одговоран став према овој теми, став који је изнад радикалних забрана, простог игнорисања или непромишљеног допуштања, и њихова деца ће временом изградити здрав и расудљив став према рачунарским технологијама.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 903 (2004).*

Деца и употреба рачунара

Током протекле деценије у српској јавности се водила бурна дискусија у погледу тога да ли је за децу најмлађег узраста потребна формална настава из информатике или не. Аргументи за и против су углавном били изношени у зависности од наклоности ка конзервативизму или модернизму, али је веома мало било истинског поимања целе проблематике, због чега је тежиште са суштинског питања пребачено на споредне ствари. Мало је било речи о томе на који начин децу уопште треба упућивати према овој области, што обухвата и поменути хронолошки аспект. Чињеница је да су информационе технологије присутне у свакој пори друштвеног живота, те да је потребна одређена стратегија у припремању деце за сусрет са њима. У решавању тог питања ни крајња изолација ни стихијски приступ не дају прави одговор. Потребно је поред чисто прагматичних разлога у обзир узети психолошке, физиолошке, образовне и педагошке факторе.

Прагматични разлози

Данас ћете често чути реченице попут оне да је „деци најпотребније да науче да раде на рачунарима јер то је будућност“. Нико не спори чињеницу да ће дете када одрасте сусрести дигиталне технологије, ма каквим послом се бавило, но да ли је овај уско прагматични став целовит и темељан? Историјски токови људске мисли уче нас да сирови прагматизам увек губи дах на дуже стазе, ако није потпомогнут темељнијим приступом. Ако као доминантан и једини прави разлог узмемо прагматично настојање да се рачунар у раном добу безусловно постави раме уз раме са оловком и учењем писања, проузроковаћемо веома компликоване ситуације у каснијем добу. Конкретно, замислите човека који је од малих ногу научио да сабира и множи само користећи софтверски калкулатор или који има непрепознатљив рукопис јер је одмалена навикнут на текст-процесор. Само ова два примера су довољна да се увиди да није баш све онако како стереотипне фразе говоре.

У конкретном случају, то значи да пре активног рада на рачунару, дете треба потпуно да савлада основне математичко-логичке операције и основе писмености. У свом најранијем узрасту оно треба да учи фундаменталне ствари које за цео живот остају такве какве јесу и које се не мењају – сабирање и одузимање основних бројева увек остаје такво какво јесте, а исто важи и за правопис чија правила остају бар док је поколења. Међутим, код рачунара није такав случај – оперативни системи, програмски језици, програмска решења... се мењају сваких неколико година и потребно је стално унапређивање знања. Довољно је само да се сетимо преласка са командне линије DOS оперативног система на графичка окружења попут Windows-а, што је било равно револуцији у приступу.

Треба, дакле, тежити да се деци најмлађег узраста рачунар сугерише као корисно помагало, али тек пошто савладају основне школске дисциплине. Рачунар никако не треба сугерисати као замену за те основне процесе. У почетним разредима више времена треба посветити класичним предметима који су основа за даље, па и за информационе науке. А уколико се већ иде ка рачунарској едукацији мале деце, не би их требало оптерећивати учењем променљивих софтверских решења, већ их треба упућивати на схватање основних и лако схватљивих ствари из рачунарског света које ће остати за дужи временски период непромењене.

Психолошки аспект

Вероватно је свима јасно да дете има свој сопствени свет, зависно од узраста и породичног окружења. Психолошки аспект је веома битан када говоримо о додиру детета са рачунаром јер се могу направити грешке које ће имати одраза на касније формирање личности. Дете је склоно спонтаном истраживању света око себе и у овом сазнајном процесу треба му помоћи да све поима на прави начин – не само рачунар који имате у свом стану, већ и сваку другу ствар. Од малих ногу, детету је потребно пренети здрав став према стварима које га окружују, а то ће најбоље бити урађено примером родитеља. Рецимо, ако родитељ сатима седи за рачунаром у кући не обраћајући пажњу на потребу општења са укућанима, вероватно је да ће и дете желети да га подражава, што је општепознат феномен имитирања родитеља. Са друге стране, уколико дете испољи интересовање за рад на рачунару, пожељно је да родитељи што чешће заједно са њим раде и да мудро одређују временски период колико би дете требало да проведе времена за монитором. Сигурно је да ће у том случају оно у каснијем развоју испољавати мање тежњи ка индивидуализму и да ће развијати здрав осећај за заједницу, док су у супротном извесни погрешни токови психолошког развоја.

Физиолошки ритам детета

Питање физиолошког развоја детета је у великој мери условљено физичким активностима, поред главних чинилаца какви су исхрана, сан, породични мир. Стога родитељи треба да воде бригу о томе колико дете проводи времена у константно седећем положају који повећава статички притисак на кичму и мишиће врата. Осим тога, није непознато да су руке током куцања на тастатури и држања рачунарског миша најчешће у неприродном положају (због чега је препоручљиво повремено истезање мишића руку). Такав положај временом може довести до низа лакших, али и тежих обољења, какво је Carpal Tunnel Syndrome (нагњечење нервних влакана због неправилног положаја руку приликом дуготрајног куцања на тастатури или коришћења миша које узрокује парализу ек-

тремитета). Мониторски екран има утицај на вид, не толико у виду негативног зрачења које је у протеклих неколико година значајно смањено колико у погледу близине и фиксирања погледа. Једноставан савет: научите децу да повремено скрећу поглед на удаљене предмете ради опуштања зеница ока због чињенице да је број трептаја очних капака смањен – не каже се узалуд за некога да „буљи у монитор“, због чега су препоручљиви повремени брзи покрети очних капака. Потребно је и временски ограничити рад на рачунару за децу која су у развоју – неки предлажу да се деци постави услов да колико времена проведу за рачунаром исто толико одвоје и за спортске активности. Посебно је апсурдна чињеница да многа деца играју спортске игре на рачунару, а у близини куће имају игралиште. Родитељи у овом погледу напосто морају водити рачуна да дете не изгуби свој нормални физиолошки ритам потребан за раст и развој.

Модерни видови учења

Уско образовни аспект би се могао свести на проширење начина учења уз помоћ рачунара. Пре свега, треба узети у обзир учење језика које уз помоћ мултимедијалних остварења олакшава рад. И овде важи препорука да је најбоље учити заједно, са родитељима или наставником. Деца ометена у развоју нарочито могу имати много користи од оваквог начина учења. Међутим, треба бити потпуно искрен и рећи да децу најмање занима учење преко рачунара, а највише видео игре, филмови и сурфовање по Интернету. Тешко да ће се просечно дете у избору између видео-игара и неког едукативног софтвера одлучити за овај потоњи. Као потврду тога, наводим сопствени пример – пријатељима често говорим да се не могу довољно искајати за сате и сате протраћеног времена играња компјутерских игара у основношколском периоду који су могли бити употребљени далеко корисније (за учење страних језика, рецимо). Наравно, постоје и едукативне видео игре, чији је циљ да се нешто научи, но њихов број је мали у поређењу са оним које су чисто губљење времена или, још горе, деструктивног садржаја.

Пратите своје дете

Долазимо до кључне тачке проблема која се односи на педагошки део. Она је везана пре свега за родитељски надзор. Овај аспект је веома битан јер се свакодневно сусрећемо са појавама какве су порнографски материјали који се намећу у електронској сфери. Интернет је до те мере презагађен оваквим садржајем, да су реалне процене да је преко половине његових капацитета затрпано недоличним материјалом. Овде се сусрећемо са наличјем прагматичног става о „информатизацији“ детета по сваку цену јер му постаје доступан материјал такве разорне снаге да су последице несагледиве. Додуше, постоје програми који донекле блокирају приступ већини таквих сајтова, но они нису ни издалека

потпуно решење. Такође постоје програми помоћу којих родитељи могу пратити кретање своје деце по Интернету јер бележе сајтове који су посећени, но питање је колико је адекватна реакција родитеља *post festum*. Не треба заборавити и на популарност Интернет причаоница (*chat*) и друштвених мрежа на којима децу често салећу злонамерни људи. Са друге стране, дете ће увек покушавати да заобиђе родитељски надзор, поготово јер родитељи често немају довољно знања о информационим технологијама.

До ове тачке смо већ некако и могли наћи неко средње решење, но како изаћи на крај са проблемом *ојшће досћујносћи информација* неморалног карактера? Сви „либерали“ ово питање максимално избегавају, бивајући свесни да нема чаробног штапића који би га решио. Због озбиљности проблема доступности свих информација деци, потребна је акција на општедруштвеном нивоу: породица, школа, влада... Апсолутно сви морају бити укључени да би било озбиљнијих резултата.

Нема *instant* решења

У Божићној посланици блаженопочившег епископа жичког Хрисостома из 2005. године говори се о томе да дигиталне технологије саме по себи нису ни добре ни лоше те да сви (па тако, разуме се, и деца) треба са расуђивањем да их користе, што је начелни православни став. На жалост, сведоци смо супротних трендова, „модернизације“ по сваку цену, без размишљања о правилној и расудљивој употреби. Они се намећу као напредни, док се сваки другачији став означава као анахрон и назадан.

Цена таквој непромишљености може бити велика – ко ту цену не плати на мосту (то је онај почетак када се вулгарни прагматизам шепури показујући своју „напредност“), платиће је на ћуприји (када исти тај приступ изгуби дах). Стога је савет за родитеље да на време размишљају о правилној употреби савремених технологија када су деца у питању, чиме ће предупредити неке проблеме који могу доћи у каснијем добу. То је веома тежак посао, поготово стога што ни одрасли често немају довољно расуђивања, али се рад и труд на том пољу на крају вишеструко исплати.

**Првобитна верзија шекста објављена у Православљу бр. 911 (2005).*

Суштински проблеми образовног система

1. Први и основни проблем образовног система у Србији је концептуалног карактера, с обзиром да је усмерен углавном ка стицању знања у енциклопедијском духу, а мање ка развијању критичко-аналитичких способности ученика. Поред тога, промашај нашег образовног система је и недостатак мултидисциплинарног приступа у повезивању градива различитих предмета. Ученици на сва три нивоа образовног система (основна школа, средњошколски стадијум и факултетски ниво) раде пре свега на гомилању знања, док повезивање различитих научних области, анализа градива и развијање критичког духа најчешће изостају. Када је реч о проблематици информационих технологија потребно је више радити на суштинским стварима, а то су логичке структуре, концепти програмирања и семантика.

2. Друга ствар која недостаје нашем образовном систему је повезивање интелектуалних знања и способности са етичким постулатима. Црква је посебно заинтересована за овај сегмент развијања моралног лика ученика, што у великој мери посредно и чини преко верске наставе и хришћанске етике која се на њој предаје. Корен речи „образовање“ нас упућује на стицање образа, што поред теолошких има и етичке конотације, посебно важне у случају школства. Ово је битно за све предмете, а у домену информатике се односи на предмет компјутерска етика, а донекле и компјутерско право, који треба да буду део наставног плана и програма сваке високошколске информатичке установе. Ако се тако буде приступало образовном систему, онда ћемо имати далеко мање проблема са, рецимо, нарушавањем електронске приватности грађана, с обзиром на претходно изграђену свест о етичким нормама у информатичкој ери. Тада неће бити ни потребе да се наша Црква ангажује у друштву у том погледу – не заборавимо да је управо СПЦ највише заслужна за подизање општедруштвене свести о електронској приватности грађана у Србији, активним радом њених стручњака на том пољу током протеклих неколико година. Тиме је донекле надомештен недостатак присутности овог питања у широј и стручној јавности. Убудуће би тај посао требало да преузму академске институције и невладин сектор, док би Цркви остало само да пружи подршку.

3. Трећи проблем нашег образовања је везан за нове видове учења везане за употребу савремених технологија. Потребно је усвојити начелни приступ који би информационе технологије користио као допуну у методама учења, а не као замену фундаменталних математичко-логичких операција и говорних способности које дете треба да савлада још у основношколском периоду. Замислите, рецимо, ђака основца које не уме да измножи два броја ручно зато што је навикао да то ради преко електронског калкулатора на рачунару или мобилном телефону? Или случај ученика који на географској карти није у стању

да покаже Кину уколико претходно не консултује неку електронску енциклопедију? Или да студент има непрепознатљив рукопис јер користи искључиво текстуални процесор за писање? Грешка која се често прави у овом погледу је и ултимативна употреба такозваног distant learning система („учење на даљину“, данас углавном путем умреженог рачунара и интернета). Иако је за неке информатичке области то погодно, апсолутно је непримерено као замена у настави хуманистичких наука, где је жив контакт са професором незаменљив. Примера је доста, а закључак је јасан: информационе технологије треба итекако да буду присутне у нашем образовном систему, али на начин који не би угрозио примарни развој когнитивних способности деце. Са друге стране, постоје и случајеви где би информационе технологије требало у потпуности да замене досадашњи начин рада: папирне енциклопедије треба у потпуности заменити електронским базама података које омогућавају снимање знатно веће количине података и неупоредиво бржи приступ.

4. Четврти задатак за унапређење нашег образовног система је везан за слободу размишљања и алтернативе у избору. Ово је посебно важно због амбијента у коме живимо у коме нам се често намећу идеје да одређене ствари напосто немају алтернативу. Тако се ствара атмосфера конформизма, што је недостојно слободног човека. У контексту информатичких технологија, децу треба подучавати да траже алтернативно софтверско или хардверско решење. Примера ради, сви ћемо постићи сагласност да је Windows оперативни систем стандардно решење свуда у свету, али итекако треба направити и практично поређење и алтернативу на Linux-у. Исто важи и за остала програмска решења – алтернатива увек постоји и треба да се тражи. Са том мишљу ће деца израсти не само у изврсне информатичаре, већ и у одговорне чланове друштва.

*

Ово су само нека од кључних тачака када је реч о нашем информатичком, али и образовном систему уопште. Свакако да их има још (попут развијања *еџоса заједнице*, увођењем групне оценое или неког сличног концепта, чиме се ученици оспособљавају за каснији заједнички рад са другима), но суштинска идеја није у моменталном решавању свих могућих проблема, већ у покретању трајног критичког дискурса и сталног промишљања кључних структура нашег друштва на пољу унапређења образовања.

**Синопис аргументације изнете 2009. године у Привредној комори Србије у оквиру дискусионих панела под називом „Основно информатичко образовање и његов утицај на развој српског информационог друштва“.*

Прича о хакерима

Вероватно најинтригантнија тема у разговору о дигиталним технологијама јесу приче о хакерима. Они су, једноставно речено, углавном млађи људи који поседују велика знања из информационих и комуникационих технологија, изузетан ниво интелигенције, и натпросечну упорност и мотивисаност, а све то користе ради неовлашћеног упада у компјутерске системе. Вероватно је свако од нас макар једном у животу прочитао у штампи неку од догодовштина везаних за ову групу људи – најчешће су у питању случајеви „упада“ у банковне, поштанске, али и војне рачунарске системе. Прича о овим људима би била знатно окрњена и непотпуна уколико би се задржала на фактографском бележењу њихових „подвига“ – потребно је обрадити мотивацију, животне околности и све остале факторе које нам могу рећи нешто више о њима.

Разлике међу хакерима

Генерално гледано, хакере бисмо могли поделити на две групе, уколико би као критеријум узели њихову мотивисаност, мада бисмо условно могли дозволити и постојање трећег, граничног типа.

Највећу групу хакера представљају млади људи, адолесценти, који су најчешће жељни доказивања и показивања свог знања. Осим мотива доказивања који је иначе чест међу адолесцентима, бунт против сваке власти и ауторитета, радозналост и изазов су додатни мотивациони фактори који опредељују младе људе да се баве „проваљивањем“ у рачунарске системе. Поред тога што су информатички образовани, изузетно су упорни и у стању су да посвете више дана, па и недеља, да би „оборили“ или „упали“ у неки систем на који се намераче. У највећем броју случајева хакери из ове бенигне групе немају намеру да праве било какву штету нити траже сопствену корист – задовољавају се „објавом“ свог упада и шепуре се над јадним администраторима и службом за безбедност података. Но иако су крајње незлонамерни, њихове акције умеју да буду итекако озбиљно схваћене и санкционисане – попут примера у суседној Хрватској у којој се још увек памти упад двојице малолетника у базу Пентагона крајем деведесетих, после чега су се у рекордном року на њиховим адресама обрели полицајци са америчким „колегама“ који су им конфисковали опрему.

Други тип хакера је оно што би отворено могли назвати рачунарским криминалцима (у стручној литератури је општеприхваћен израз „криминал белих крагнџи“). То нису адолесценти, већ нешто старији људи који своја информатичка знања и умећа користе да би на незаконит начин дошли до добити, која може бити мерена и милионима долара. Некада раде сами, а некада су ангажовани од стране класичних криминалаца да би за њих обављали електронске крађе. По некад су то и службеници у великим системима, попут банке и пошти. Тако је

средином деведесетих година прошлог века један такав случај потресао Велику Британију када је извесни поштански службеник успео да, помоћу специјалног рачунарског програма који је сам направио, са сваког телефонског рачуна преусмери десетак пенија на свој рачун и тиме за пар месеци постане милионер, а да превару нико није приметио. Касније је ухваћен сасвим случајно – колегама није било јасно одакле му новац за луксузни аутомобил и лагодан живот.

Гранични тип би можда представљао Кевин Митник, најпознатији хакер на свету, који је до те мере генијалан (али и опасан) да му је после затворске казне забрањен рад на рачунару (први је хакер у историји који је отишао у затвор). Иако је према годинама (у време хапшења имао је 31 годину) и нанетој штети припадао другој групи, првој је припадао ако у обзир узмемо његову књигу „Уметност обмане“ („Art of deception“) у којој описује своју мотивацију. Занимљиво је да је после свега добио запослење као консултант на пословима безбедности рачунарских система.

Може ли се етос хакера преобразити?

Прескочимо сада хакерску групу коју смо свели под „криминал белих крагни“, пошто је у питању прави криминал само изведен модерним техничким средствима и усредсредимо пажњу на феномен класичних, незлонамерних хакера. Да ли ишта можемо закључити из њиховог понашања?

Уколико за тачну узмемо претпоставку професора Христа Јанараса, да Запад није само географски појам, већ да означава начин живљења и мишљења, можемо се сложити да феномен хакера настаје управо у таквој, назовимо је западно-мислећој средини. Употреба информационих технологија у таквој мисленој средини све више доводи до тоталитарних пројеката на које ни географски Исток није имун – системи тоталног надзора становништва су класичан пример. Но одједном се појављују модерне верзије Робина Худа који у Шервуду рачунарских система показује да не признаје ничији ауторитет до свој и често се подсмева силним технократорима. Другачије речено, поред несумњиво пубертетских потреба за доказивањем (које такође бивају подстакнуте тековинама модерног друштва), младалачки бунт је један од покретача ове активности.

Ако бисмо хтели да пронађемо још дубљи корен овог проблема, доћи ћемо до слободе којој свако људско биће тежи – она је суштински узрок због кога се ови млади људи одлучују да буду хакери. Своју онтолошку жеђ за истинском слободом они испољавају на овај начин тражећи слободу од нечега, слободу од система, наметнутог ауторитета, формулишући је као слободу информација и мисли. Ту није само реч о некаквом „легитимном“ захтеву, већ о суштинском пориву човечијег бића. Проблем је у томе што се тај порив не остварује правилним средствима и на прави начин – енергије којима обилују ти млади људи јесу природне, али неприродно су усмерене и потврду слободе виде негативно, кроз рушење система, а не афирмативно, кроз обожење као циљ. Они донекле

подсвесно желе истинску слободу коју нам је Христос показао и којом нас је ослободио. Ван те потврдне слободе, слободе кроз љубав и слободе као „да“, све се врти у круг слободе од нечега, слободе палог бића. Из те перспективе је јасно да хакери свој осећај слободе изражавају на суштински промашен начин, иако је сасвим специфичан, оригиналан и, мора се признати, помало симпатичан.

Постоје ли „православни хакери“?

Пошто смо дали једну оквирну критику и синтезу, морамо бити до краја поштени и дозволити да постоји могућност да човек буде хакер, строго условно речено, а да је православан. Ово је помало противречна ситуација, попут оне у домену учешћа хришћана у рату – од самог рата (да ли је одбрамбени или нападачи) зависи да ли је то дозвољено и праведно. Примера ради, шта рећи о акцијама у којима се пробија медијска блокада присутна у окружењима једноличне матрице цензуре и једноумља? Управо у таквом информационом шаблону (чија смо жртва били и сами током 90-их, због бруталних фалсификата које су лансирали моћни CNN-олики медији) хакери би, парадоксално, једини успевали да се изборе за другачију мисао ван медијског mainstream калупа. Сетимо се и примера српских хакера који су за време бомбардовања Србије 1999. године са скромним хардверским потенцијалима обарали сајтове НАТО машинерије и америчке владе. То је био одличан пример хришћанске родољубивости и одбрамбене акције која никог није усмртила, а имала је великог учинка.

Наравно, нико здравог разума не подстиче класичне криминалне радње нити би такав закључак требало изводити. Али не може се пренебрегнути парадоксални утисак да су управо хакери својеврсна техничка „брана“ тоталитарној матрици у савременом информационом друштву. У том смислу их можда можемо условно посматрати као својеврсне јуродивце сајбер-простора. Са друге стране, не треба се заваравати и уопштено оправдавати све хакерске акције из романтичних побуда јер на том пољу итекако има доста криминала. Као општи закључак могли бисмо да кажемо да енергија коју „добронамерни“ хакери испољавају не тражи потискивање, већ преображај: када се свест индивидуе преобрази у свест о припадности (литургијској) заједници, онда сваки таленат (па и њихов) добија своје место и правилно усмерење.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 906 (2004).*

Тероризам као катализатор новог тоталитаризма

Глобални терористички напади, како их средства информисања обично називају, никога не остављају равнодушним. Реакције су различите, но најбитнији је одговор влада постојећих земаља. Узмемо за пример трагичне догађаје који су се десили у Лондону 7. јула 2005. године. Британска влада је, као део одговора на бомбашке нападе, тада покренула увођење технолошких новина којима је покушала да парира потенцијалним терористичким нападима у будућности. Те новине су се сводиле на масовни електронски надзор комуникација, увођење биометријских личних карата за идентификацију грађана (које су пет година касније укинуте од стране владе конзервативаца), пројекте праћења локације становништва... Намерно је узет пример Велике Британије јер је то колевка парламентарне демократије и по природи ствари у том друштву постоји снажан отклон према свему што има примисао институционалног угрожавања приватности грађана. Ако се у тој земљи реагује на такав начин, шта тек треба очекивати на другим странама света погођеним овом глобалном пошасту? И уопште, чему води технолошка трка светских влада са терористима? Крајњем поразу терористичких група или, пак, додатној стимулацији својеврсног „информационог“ тоталитаризма?

Технолошка трка са терористима

Просто је невероватно да се нико од поборника технолошког надзора целокупног становништва као савезника у рату против тероризма није упитао шта ће се десити када дође до симбиозе „криминала белих крагни“ (криминалних кругова који имају приступ врхунској технологији) са терористичким ћелијама. Сајмон Дејвис, познати британски стручњак за информационе технологије и председник чувене организације Privacy International, одавно тврди да је технолошки јаз између државних институција и модерних криминалаца толико сужен да је питање недеља када ће најјаче криминалне групе поседовати, рецимо, технологију за биометријску идентификацију тренутно расположиву влади. Тако ће се већ сутра испоставити да актуелно технолошко решење и није тако поуздано како су говорили представници јучерашњег режима, па ће се изаћи са новим и по грађанске слободе још репресивнијим решењем „које ће коначно решити ствар“ и тако у круг, све док не дођемо до трансформације међународне заједнице у мегаполицијску државу. А хришћани добро знају којој би личности таква глобална ситуација једино одговарала...

Другачији приступ проблему

Уместо решавања последица по цену урушавања основних норми у друштву, потребно је идентификовати и неутралисати узрок. Да би се то учинило, важно је да се загребе испод површине феномена савремених форми тероризма. Хришћанима је сасвим јасно да сви терористички напади, ма у ком погледу и ма чиме оправдавани, представљају директну ђаволску инспирацију који и јесте човекоубица од почетка, по речима Господњим (ср. Јн 8,44). Тако преподобни Макарије Египатски у својим подвижничким списима говори да је најприметнија последица пада неред који влада у свету, те да они који имају просвећење Христово знају одакле све то долази.

Сам тероризам је научно дефинисан као покушај добијања одређених политичких или других циљева употребом акција и средстава која изазивају општи страх у друштву. Овде је умесно подсетити се подвижничког искуства пустињских отаца Истока, изузетних носилаца хришћанског етоса, који су на све могуће начине били застрашивани да би одустали од свог подвига. Издржали су до краја управо зато што су имали јаку веру и љубав ка Христу и аутентичан однос ка ближњем, што су једине силе које искорењују сваки страх и зло ђаволско. А из њихових житија видимо да су сатанско деловање пре свега поражавали смирењем и исповедањем себе за грешне људе (своју грешност су исповедали не због психологизма и пијетизма како неки мисле, већ зато што су имали благодатно искуство светости Божије наспрам које нема безгрешног).

Ако усвојимо овакав почетни приступ, онда лако увиђамо да је један од главних покретача терористичких напада у свету *ойшѿа хѿокрѿѿѿа* и грех у модерном друштву, пре свега међу политичким елитама западних светских сила које покушавају да преобразе све око себе, али не и себе саме. Поготово је очита хипокрѿѿѿа у неким западним центрима моћи који се залажу за борбу против тероризма на једној страни (Блиски Исток), директно га стимулишу на другој (Косово и Метохија, Чеченија), а зло код себе не виде ни у траговима. Дакле, уместо сагледавања сопствених грешака (што и јесте основни и једини пут оздрављења и преображаја), прст се упира искључиво у другу страну и све креће у круг са додатном енергијом. Жалосна је чињеница да би на некој међународној конференцији посвећеној проблему тероризма сам спомен греха и хипокрѿѿѿе као узрока довео до подсмеха...

Решавање кризе

Свети Григорије Богослов на једном месту истиче да ниједно добро које се не учини на добар начин није добро. Уместо покушаја да се одбране против зла тероризма увођењем напредне технологије за праћење и надгледање целог друштва и модификације државно-правног поретка, потребно је првенствено сагледавање сопствених грешака, у овом случају на нивоу спољне политике, али и шире. На тоталитарне методе терористи ће сигурно реаговати другачијим ударцем. Ево једног простог примера. Међународну заједницу (што је у пракси еуфемизам који се користи за западне силе) веома брине ширење нуклеарног наоружања и стицање нуклеарне технологије ван „нуклеарног клуба“. Семјуел Хантингтон, у својој познатој студији под насловом „Сукоб цивилизација“ (The Clash of Civilizations) примећује да су одвојени тероризам и нуклеарно наоружање – оружје „слабих незападњака“, али њиховом комбинацијом они постају јаки. У овом случају је цинично то што се САД залажу за смањење светског нуклеарног арсенала, а сами развијају технологију у вези са нуклеарним оружјем, која иде чак и до космичких пројеката. Несхватљиви су (у суштини русофобски) покушаји да се сагради некакав нуклеарни штит од прекоокеанских пројектила јер, као што је то неко добро приметио, терористи мини-атомску бомбу могу пренети буквално у руксаку преко Рио Гранде и активирати је негде у срцу земље...

Да резимирамо: потребно је шире сагледавање феномена тероризма у контексту опште хипокризије у политичком свету и исправљање грешака на време. Тиме би се поништио главни аргумент пре свега вођама радикалних исламиста којима није тешко да врбују муслимане за самоубилачке нападе због дволичне политике западног света (исту ту дволичну политику и наш српски православни народ на Космету итекако осећа на својим плећима). Ако би се направио недвосмислен рез са дволичним поступцима западне цивилизације, данашњи *spiritus agens* тероризма био би уништен, мада тероризам не би био искорењен јер наш противник и „отац лажи“ (уп. Јн 8, 44) увек тражи нову тактику за ширење зла. Поготово је лицемеран и безобразан позив неких западних политичара на хришћанску етику, при чему у спољној политици користе нехришћанске методе – такве изјаве су само катализатор за даље реакције фанатичних исламистичких група које то тенденциозно повезују са средњовековним „крижарским“ походима (мада, ако ћемо право, у периоду од Четвртог крсташког похода све до НАТО бомбардовања Србије су од разних западних „крижара“ далеко више страдали православни хришћани него муслимани).

На жалост, горди свет кога покреће хедонистичка логика изгледа да нема снаге за сагледавање сопствених грешака, а тек после њиховог признавања и исправљања било би потпуно људски (и легитимно) тражити решење проблема

тероризма. То ни тада не би био лак задатак, али би имао изгледа на успех; садашња стратегија ублажавања последица је потпуно јалова, а очигледна хипокризија паралише сваки конструктиван подухват.

Све неодољиво подсећа на стање пред пад западног дела Римске империје изгрижене сличним унутрашњим болестима. Римска империја 21. века покушава да се заштити од модерних терористичких варвара тако што ће подићи технолошке бедеме који ће највише ограничавати сопствени народ и само ће одложити финални пад. Без унутрашњег препорода, без потраге за аутентичним хришћанским идентитетом, западна цивилизација у веку који је пред нама стоји пред историјским сломом.

Технолошки напредни системи биометријске идентификације, масовна прислушкивања, праћења и контроле и остале неуротичне пројекције колективног бића модерног западног друштва, све ће то једно време можда и давати неке резултате у превенцији тероризма, али само дотле док се не деси радикално пробијање система на који су се сви ослонили. После тога би вероватно уследиле мере стезања каиша до издисаја. Но, опет, вреди се надати да ће савремена друштва ипак имати довољно свести и снаге да крену у истински обрачун са злом, у смислу сопственог унутрашњег преображаја. Господ Бог ће им у том случају пружити руку спаса. Остаје нада да ће западни свет увидети свој пад и са пророком Осијом ускликнути: „Ходите да се вратимо ка Господу јер Он раздре и исцелиће нас, рани и завиће нас“ (Ос 6,1).

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 923 (2005).*

Улога верских заједница у борби за електронску приватност

Када је својевремено Српска Православна Црква отворила јавну дебату у погледу биометријских система идентификације, а потом изашла и са сопственим виђењем те проблематике, многи су се упитали о чему је заправо реч и какве везе ова тема има са православним хришћанством. А ствар је била крајње једноставна: верници (али и многи атеисти) тражили су одговоре на питања којима се тада ниједна озбиљна друштвена институција није на одговарајући начин бавила. Данас, када постоји Покрет за електронску приватност Србије и када све више универзитетских професора проучава поље приватности, потреба да било која верска заједница отвара сличне теме у јавности је неупоредиво мања. То је стога што су носеће структуре дискурса приватности у савременом друштву грађанске иницијативе и академска заједница. Они треба да објашњавају различите аспекте приватности, откривају механизме њеног нарушавања и да обавештавају (а по потреби и покрећу) ширу јавност. Да ли то онда значи да верске заједнице немају шта да допринесу у целој причи? Такав закључак би свакако био брзоплет.

Верске заједнице могу допринети афирмацији права на приватност на више начина. На првом месту, важно је да препознају то право као цивилизацијску тековину и да му дају отворену подршку. Други вид доприноса је на нивоу сопствене доктрине. Московска патријаршија је, примера ради, у допуњеној верзији своје социјалне концепције у одељку о грађанским правима недвосмислено упозорила на проблем масовног прикупљања и обраде података о личности. Трећи допринос који верске заједнице могу дати у вези је са директним учешћем у јавној дебати када је то потребно, управо као што је то учинила СПЦ у протеклој деценији.

Но основна улога верских заједница када је реч о заштити приватности је посредног типа и односи се на карактер људи на чије формирање оне утичу – није проблем уочити механизме нарушавања приватности, већ мотивисати људе да се боре за своја права. Српска Православна Црква је по броју припадника доминантна у Србији – уколико у наредним деценијама успе да формира вернике са чврстом вољом, подвижничким стилем живота и изграђеним осећајем за друштвену одговорност, то ће по природи ствари бити огромна брана свим антицивизацијским токовима на овим просторима, а самим тим и препрека неконтролисаној ширењу технологија надзора. Дакле, кључ целе приче је у формирању критичке свести што већег броја људи.

Одличан пример како упорна иницијатива једне одважне личности може да уроди плодом је случај мајке Џој Робинсон ван Гилдер из градића Ервила у

Илиноису која се 2005. године успротивила обавезном узимању биометријских отисака од њене деце у школи ради услуге коришћења школске мензе. Она је покренула иницијативу за одбрану приватности своје и друге деце у школама. Резултат двогодишње борбе коју је иницирала и предводила ова храбра жена је било законско решење које је потписао гувернер Илиноиса лично, по коме родитељи морају бити питани за пристанак пре евентуалног узимања биометријских података од њихове деце.

На крају, треба приметити да приватност данас није нарушена из једног центра моћи – орвелијанска парадигма је одавно превазиђена. Реалност је мрежа хетерогених чворова надзора: државне службе, корпорације, приватни сектор и агенције за прикупљање података, а све уз подршку мас-медијског апарата. Одговор на такву парадигму у својој структури такође мора бити полицентричан и хетероген, при чему централна позиција припада грађанским иницијативама и академској заједници, док подршка верских заједница треба да буде примарно на нивоу формирања личности чврстог карактера.

Кључна борба се води на пољу свести, воље и критичког осећаја „обичних“ грађана.

Исход те борбе одлучиће победника.

**Текст првобитно објављен у Полицији, 15. 3. 2011, под уредничим насловом „Моштивисаши људе да се боре за своја права“.*

Из потпуно другачијег угла

Већина људи који годинама користе рачунарски софтвер су потпуно адаптирани на једну просту динамику: куповина новог софтвера/хардвера – учење или прилагођавање новинама – коришћење – куповина новог софтвера/хардвера. Круг је потпуно затворен и процес је цикличан по својој унутрашњој логици. Једино што се ретко ко од нас упита колико заиста сврсисходности има у тој причи и колико све то радимо по инерцији, а не по неком смисленом критеријуму. Још је мањи број оних који у свему траже дубље разлоге, али и последице које из њих произилазе.

Својевремено је Имануел Кант, познати философ и зачетник класичног немачког идеализма, направио преврат у философској мисли генијално инвертујући дотадашњи положај субјекта и објекта у теорији сазнања, што је названо *коперниканским обрћом*. Укратко, целокупна мисао до њега се базирала на томе да се субјекат у једној игри сазнања прилагођава објекту не би ли га сазнао или спознао, док Кант тај однос обрће у корист субјекта. Чини се да је данас у информатичкој науци потребан сличан интелектуални обрт од стране мислећих елита не би ли се горе наведена парадигма информатичког тржишта сагледала из једног потпуно другачијег угла и довела до нове синтезе...

Парадокс информатичког тржишта

Информатичко тржиште, као једно од оних са највећим растом, није толико робусно колико то на први поглед може изгледати. Иако се целокупна модерна цивилизација ослања на тековине тог тржишта, оно ипак болује од једне парадоксалне бољке која је у пракси толико срасла са њим да је постала део његове структуре. Реч је о прећутном рушењу основног економског постулата да је купац тај који, условно речено, диктира тржишне трендове и кретања. На први поглед, ово је случај и са рачунарском сценом – апологети модернизма ће одмах додати да нико неће купити софтвер или хардвер уколико исти не задовољава његове потребе или уколико за њега нема довољно новца, што је повратни тржишни сигнал за произвођаче. Међутим, суштина проблема се не крије у томе, већ у дилеми да ли су те потребе истинске или наметнуте? Другим речима, да ли ми заиста потребујемо неко ново решење, да ли је оно заиста онакво каквим се представља (рекламира) и које су алтернативе у избору? Сетимо се да је некада било сасвим нормално да користите софтвер стар пет-шест година, што би данас некога запањило. Не само то: уредници неких еминентних рачунарских часописа за писање текста су користили и по десет година старе програме, попут Word Perfecta за DOS оперативни систем (да ли га се неко данас уопште сећа). Бунт? Не, већ једна судска непристрасност и независност у расуђивању коју поседује веома мали број људи.

Неки програмски пакет је онолико добар колико квалитетно, поуздано и брзо завршава посао за који је предвиђен, уз цену као посебну ограду. А искрено, да ли се сви поводимо том логиком или одмах трагамо за најновијом верзијом софтвера готово не постављајући питања квалитативне природе? Где је ту уопште критичка свест, ако је све што је потребно куповина (по навизи) најновијег софтверског решења које ће све послове учинити „неупоредиво лакшим“, рад учинити „много пријатнијим“ и уз то понудити „величанствене новине“ (узгред, све исто као и стара верзија када се тек појавила). Ово постаје проблем поготово у случају глобалних решења попут MS Windows оперативног система који поред наметања најновијих верзија (а одмах потом и најновијих безбедоносних закрпа) отвара још једну (тоталитарну?) димензију, а то је укидање алтернативе (тачније, скоро укидање с обзиром на све већи пораст популарности разних верзија Linux-а).

Није тешко закључити да се некадашња критичка свест купаца скоро сасвим трансформисала у конформистичко виђење целе ствари – императив времена постаје прилагодити се, а не одабрати; укључити се у нови ток, уместо одредити га. Модерна економија као наука такође је погођена овим феноменом и долази до тачке да у практичном делу мора бити редефинисана – произвођачи су *de facto* „победили“ купце, иако је моћ купаца још увек формално та која одлучује.

Шта је са „обичним човеком“?

На једном уско стручном електронском форуму 3D анимационе тематике сам својевремено прочитао духовиту опаску једног рачунарског аниматора који се јавно пожалио да је његов софтвер већ у овој верзији постао „већи од диносауруса и компликованији од америчке спољне политике“. Људи су углавном резигнирани чињеницом да узимајући најновије верзије софтвера (у складу са праћењем тренда) унапред знају да неће користити барем 30% новина које им се бомбасто намећу у реклами као нешто апсолутно неопходно. Притом, креативне новине најчешће заузимају незнатан део (част изузецима којих објективно има). А уз то, купци ће морати и да надограде свој рачунар који је до јуче био „врх понуде“ (наравно, прећуткујући „случајну помисао“ да произвођачи хардвера и софтвера имају тајне уговоре о међусобној сарадњи). Веома стресна ситуација, рекли би психоаналитичари и препоручили опуштање неком од проверених метода „заборављања проблема“ које функционишу у супербрзо доба данашњице. На жалост, тиме се сам проблем не решава јер се већ сутрадан трка наставља и тако редом, као у Хераклитовом (и генерално античком) виђењу света и кретања његових стихија које се смењују у кружном току.

Неки људи практичан излаз проналазе у фрагментацији и одлуци о уској специјализацији по принципу такозваног „јапанског оца“: фигуративно речено, ако му се роде два сина, једног школује да буде стручњак за леви, а другог за

десни точак. Но, разбијање интегралног принципа, бар у основи, води даљој конфузији с обзиром да се човек тиме изолује од једног дела праксе који му је по самој природи ствари неопходан. Специјализација – да, али само ако се универзална основа бар у начелу не губи. Осим ако неко заиста нема чудну жељу да буде обична компонента система којим се управља са неодређене инстанце, што је ипак недостојно човека – друштво пасивних конзумента ипак није оно што бисмо желели од будућности, зар не?

Да ли сте можда препознали негде у тексту своја питања и недоумице? Било би право чудо да нисте. Још преостаје само да слегнете раменима и да кажете да је све тако, али да другачије не може... Или можда може? Као што рекох на почетку, можда баш у неком од Вас лежи Кант рачунарског доба чија ће оштра мисао преокренути безлогосни ток у којем дигитална индустрија све више плива и вратити субјекту (човеку) моћ и снагу да натера објекат (дигитални свет) да му се прилагоди.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 904 (2004).*

Хришћанска мисија у информационој ери

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitehnologija.com

*Призивам Божији блајослов на све кориснике
нової информационої канала...*

Патријарх московски и целе Русије Алексије II,
Закључна реч из *Обраћања корисницима Интер-
нета* (1997. године)

Човек и технологија
www.covekitehnologija.com

Блага вест св. Еванђеља и заглушујућа бука медија

Реч „Еванђеље“ је једна од првих до које православних хришћанин дође у почетку свог духовног живота и једна је од оних које га стално прате. Ту реч су Срби преузели од својих кумова, Грка, и у потпуности је прихватили без измене. У старогрчком изворнику она је била у облику то *evangelion* и пре свега значила благу вест, благовест. Иначе, све речи које имају префикс *ev-*, како у старогрчком тако и у новогрчком, имају неки позитиван квалитет и означавају нешто добро и лепо (*evlogia, evdokia, evharistia...*).

Вероватно ће се неки од Вас запитати због чега у наслову теме стоји Блага вест Еванђеља – зар то није класичан пример плеоназма? Ово додатно ствара забуну јер се у црквеним проповедима често чује синтагма „еванђелска благовест“. Разлог за ово допунско наглашавање значења речи лежи управо у чињеници да је то данас нама страна реч и да је потребно што више нагласити њено право значење које се у овом случају поклапа са граматичким. Међутим, уколико бисмо желели да будемо до краја доследни и верни Предању Православне Цркве, најбоље би било да кажемо *Радосна вест* св. Еванђеља. Не само због чињенице да се у Новом Завету реч „радост“ појављује више од педесет пута, већ због конкретне атмосфере радости којом Еванђеље одише, почев од радосног поздрава арханђела Гаврила и тренутка када заигра дете од радости у утроби Јелисаветиној када дође Богомајка, преко радосног васкршњег догађаја као центра хришћанске вере све до књиге Откровења која је препуна есхатолошке и надземаљске радости. Колико је тај дух радости изнад површних, моралистичких и пијетистичких тумачења Светог Писма! А на жалост, велики број хришћана га управо тако и поима, на крајње легалистички начин без имало животног духа. Стога је Ниче, творац модерног нихилизма, својевремено изјавио да су хришћани тужни и песимистични људи – до таквог закључка је дошао гледајући западне хришћане које је имао као познанике и суседе око себе. Познати православни теолог, отац Александар Шмеман, у својим текстовима каже да су те Ничеове речи велика оптужница за нас и трагедија нашег погрешног доживљаја живота у Христу. Стога нам познавање значења речи „Еванђеље“ помаже да правилно усмеримо и уобличимо своја схватања хришћанства.

Оно што је карактеристично за ту благу и радосну вест новог живота у Христу јесте да се она *не намеће* никоме. Када год је било супротних тенденција, а овде пре свега мислим на западни прозелитизам и тоталитаризам кроз векове, резултат је био супротан од жељеног. Такви покушаји којих је историја западног хришћанства препуна су управо резултат погрешно схваћене

еванђелске мисије међу људима, која пре свега треба да буде мисија делом, а потом и речју. Сам Господ Исус Христос се није никоме наметао за време овоземаљског живота, а бар је он то могао, како год и када год је хтео. То се најбоље види у опису чуда која су описана у Светом Писму, која никада нису била потврда силе, већ љубавног одговора на веру потребитих људи.

Свето Еванђеље, као радосна вест за сваког човека и сваку твар заробљену смрћу, је пре свега *литургијска књија*. Одабрани еванђелски стихови се читају на свакој Литургији и то у оном њеном делу који је некада био део обавезне предкрштењске поуке. Блага вест се тако превасходно сазнавала на литургијским сабрањима, после чега би на посебан возглас оглашени излазили напоље, задржавајући слободну вољу да поверују и приме крштење или одбију благовест са амвона. Литургијско читање Еванђеља на неки надуман начин оприсутњује Христа међу нама чинећи нас сведоцима онога о чему је реч. Битно је истаћи да у литургијском смислу Реч Божија до нас допире из будућег века дејством Духа Светога који отвара двери времена и простора за долазак ванвременог и ванпросторног Царства Божијег. У томе је срж благе вести Еванђеља: учествовање у благодати Божијој кроз заједницу вере и љубави, чиме већ овде и сада предокушавамо будућу радост Царства Небеског. Благу вест светог Еванђеља, дакле, треба првенствено да везујемо за последње, а не прве догађаје историје, јер таква је и перспектива живота у Христу, чији Други долазак жељно ишчекујемо.

Размотримо сада данашње медије и то тако што ћемо опет кренути од значења речи. Реч *medium* је латинског порекла, а од ње долази реч медији као множина која означава утицај на некога или пак саопштавање неке идеје у слободнијем преводу. Наша тема се односи на кованицу мас-медији (*mass media*), која је у говорну потребу уведена почетком 20-их година прошлог века и обухвата технолошки медијум (телевизија, радио, компјутер) који је у стању да пренесе информацију до већег броја људи. Вероватно нема потребе да дубље објашњавамо шта су то електронски и штампани медији – они су стандардни део амбијента у коме живимо и карактеришу информационо друштво. Сличност медијске и еванђелске поруке је очита споља и то управо у чињеници да су окренуте свим људима у жељи да утичу на њихов живот. Свака дубља анализа, међутим, показује велике разлике. Наведимо само неке.

Благовест Еванђеља до нас допире ненаметљиво и тихо, често изнутра као тихи призив срца, док медијске вести допиру до нас увек споља, најчешће агресивно, бучно и наметљиво у грчевитој борби за аудиторјум. Мисионари Еванђеља (говоримо о православним мисионарима) су углавном били скромни људи и светским очима гледано мали, док су медијски емисари моћни и богати „космократори“ који кроје светску политику. Да ли је уопште могуће упоредити апостола Павла, са једне стране, и Руперта Мардока, Теда Тарнера или Доналда Трампа са друге?

За успех еванђелске благовести је потребна пре свега благодат Духа Светог, а потом делатно сведочанство преносиоца, док је за глобални пренос информација медијског типа потребан само новац и технолошка инфраструктура. Уопште није услов да они који преносе медијске информације верују у њих нити да их сведоче, што је дијаметрално супротно еванђелским сведоцима Истине чија благовест неће дати добре резултате, ако није праћена животом и делом.

И на крају, медијске информације се смењују из дана у дана, из часа у час, потискујући једна другу и на неки чудан начин релативизујући сваку претходну у свести медијског конзумента који их упија само за тренутак о коме је реч. Садржај медијских информација је разнолик, често контрадикторан и уме просто да мрви критички апарат конзумента. Некада се догађа да примаоцу информација у једном низу буде „сервиран“ садржај тужног, радосног, смешног, важног и неважног карактера, што има великог удела у релативизацији разних догађаја. За разлику од тога еванђелска благовест остаје увек иста, али увек савремена, такође пуна разноликих догађаја и учесника, али увек христоцетрично усмереним и осмишљеним, без трунке подвојености или супротности. Што више човек прима такву благовест, његови умни потенцијали постају све шири.

Но има нешто на чему посебно треба инсистирати, а у чему се огледа основна разлика и јаз између еванђелске благовести и данашњих мас-медија. Наиме, малочас поменута есхатолошка реалност је тачка на којој се најбоље види непремостива разлика између медијских вести и еванђелске благовести. Информациона плима која нас свакодневно заплускује из средстава јавног информисања и на коју су медијски конзументи апсолутно навикнути (а у великој мери и зависни) потискује прошлост у заборав, садашњост посматра кроз актуелну новост, а будућност гледа кроз корист. То је потпуна супротност у односу на еванђелску благовест која памти прошлост, преображава садашњост и црпи снагу из будућег века. Хришћански појам времена је, дакле, обрнут овосветском и остварује се у односу на Будући век односно Други долазак Христов који ће се збити. То се најбоље види из молитве анамнезе на Литургији која спаја све временске димензије и даје им смисао овеначавајући их есхатолошком (будућом) реалношћу.

Да ли све ово значи да хришћани не могу и не треба да буду укључени у модерне информационе токове? То би био погрешан и олако изведен закључак, узевши у обзир преображењски етос хришћанства и чињеницу да хришћани никада нису одбацивали ниједну цивилизацијску тековину. Они су су је, са друге стране, увек вредновали умом Христовим и покушавали да је примајући и преобразе. У том смислу, хришћани данас не треба да постављају питање информисаности, али треба да одреде количину и каквоћу информација и у складу са тиме практикују информационо уздржање у оквирима ре-

довних постова. У истом погледу увек треба да постављају питање критичког размишљања и преиспитивања сваког информационог садржаја, а не његовог примања без икакве резерве и промишљања, као у случају Беконовог „идола трга“. А пре свега се треба трудити на томе да еванђелска благовест увек буде примарна у односу на сваку другу информацију – јер дефинитивно нема ничега новог под Сунцем, осим Христа Васкрслог.

Супротне тенденције, каквих данас на активистичком Западу има пуно (а какве се полако појављују и на Истоку) ће еванђелску (благо)вест у свести хришћана полако сводити на једну од вести коју он свакодневно прима – тиме је простор за финале секуларизма (у смислу одвајања од живог учешћа у литургијском животу) широм отворен. Следећи корак у таквом развоју догађаја је директни *информациони нихилизам* који би био далеко разорнији од претходног јер би наступао изнутра, а не споља.

Хришћани стога морају бити свесни како опасности од информационе изолације, тако и опасности од посветовњачења, које прете уколико се еванђелска благовест релативизује. Ово је поготово битно у случајевима покретања православне телевизије, где се морају прецизно одредити смернице у смислу „које, када и колико“ информација је примерено. Нико са здравим литургијским погледом неће рећи да је нормална ствар пренос Литургије преко ТВ-а нити пак пренос неке „благочестиве“ емисије за време црквених служби – то би био првокласан парадокс, управо зато што је еванђелска порука везана пре свега за учешће у црквеним службама. Али сасвим су корисне емисије у којима се разговара на теме духовног живота, са људима који су истински сведоци Христови. Такође треба поставити питање умесности временског оквира емисије и њеног контекста, да не би дошли до појава попут оних на протестантском поднебљу, где тзв. телееванђелисти са ТВ екрана прво проповедају, после чега следи шпица са жиро рачуном, а потом наставак омиљеног ТВ шоуа.

Дакле, да резимирамо: мисија помоћу модерних информационих технологија – ДА; на некритички, конформистички и секуларизован начин – НЕ. У овим стварима је важно бити доследан и јасан: еванђелска проповед се не сме претворити у рекламу, јер Црква није производ. У овоме треба увек да се угледамо на Оце, који су увек били савремени, али никад модерни – увек су се хватали укоштац са изазовима свог времена (у чему се оглала њихова савременост), али никада се нису поводили за временом и трендовима (у чему се огледа њихов став према некритичком модернизму).

За крај треба отворено рећи још нешто, у вези са све актуелнијим напади-ма на Хришћанство путем мас-медија. Црква споља неће надгласати информациону буку медија, али то и није њен задатак. Њен задатак је сведочанство Христовог Еванђеља и победе над смрћу и тим сведочанством она изнутра преображава свет око себе кроз векове. У контексту медијских манипулација

које су све више присутне у информационом етру, став Цркве је био и биће недвосмислен – против једне медијске манипулације нипошто не треба ићи другом медијском манипулацијом, већ истином, у чему и јесте сила Крста Христовог. Како нам то боговидац Јован Богослов сведочи, Јагње Божје ће кротошћу надјачати нападе свих, па и медијских вукова, ма колико да су јаки и бројни.

У то сведочанство и ми се уздамо!

** Ауторизовано предавање одржано 7. фебруара 2006. године
у сали Српске Патријаршије у Београду.*

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitehnologija.com

Хришћанска порука у мас-медијима

Ако су у почетном периоду развоја мас-медијске сфере и постојале неке недоумице у погледу тога да ли је уопште треба користити за потребе хришћанске мисије, данас је та дилема сувишна: не постоји ниједна помесна православна Црква која мас-медије не користи за своје мисионарске потребе. Притом, када кажемо „мас-медији“, не мислимо само на класичне медије попут штампе, радија и телевизије већ и на тзв. нове медије, који се од „старих“ разликују јер имају могућност обраде дигиталног сигнала и мрежни капацитет размене података (Интернет је најбољи пример). И мада се потреба за мас-медијским мисионарским деловањем не доводи у питање, ипак треба размотрити најбољи начин те мисије. Додуше, неко ће рећи да ни ту нема много шта за разматрање: некада папир и мастило, данас електронски медијуми и то је то. Но ствари нису баш тако једноставне...

Један од проблема за решавање је феномен *релативизације хришћанске поруке* уколико је она просто уклопљена у амбијент световних емисија. У случају телевизије, примера ради, то су популистичке „парадне“ емисије милионске гледаности – поставља се питање да ли је њихова гледаност довољан разлог да се у њима појаве хришћански мисионари? Или, рецимо, да ли пристати на емитовање прилога верског карактера који би повремено био прекидан блоком реклама крајње световног типа? Ако не промишљамо о овим проблемима, можемо лако доћи у ситуацију да изгубимо дубину и продорност хришћанске поруке зарад њене шире доступности, што би је у свести „медијских конзумента“ свело на само „једну од“ медијских порука. Практично решење овог проблема је закупљивање свог медијског простора или, још боље, поседовање сопственог медијског канала ако постоје услови (у случају телевизије) односно формирање аутономне медијске сфере (када је реч о интернету).

На претходну проблематику се директно ослања и *естетика преноса хришћанске поруке*. Постоје емисије хришћанског садржаја, блогови, форуми... који у свом стилу и приступу имитирају световне институције и организације. То се обично правда потребом да се савременом човеку обратимо на њему приступачан и препознатљив начин. Није спорно да треба користити прилагођену и разумљиву терминологију, али коришћење специфичне „кореографије“ и „стајлинга“ зарад привлачења пажње и није нешто што би требало да је својствено хришћанима. Свака извештаченост, стварања лажне допадљивости и жеља за оригиналношћу у том погледу су штетни.

Поставља се и питање како се изборити са феноменом *имитирања информација*. Наиме, један број номиналних верника по инерцији праћења вести

има навику да прати и дешавања која се тичу црквеног живота, али нема навике да учествује у њему. То значи да свака мисионарска медијска порука на неки начин треба да позива на учешће у животу Цркве, а не само да обавештава људе о њему. У супротном ћемо имати много информисаних, а мало плодоносних хришћана.

**Из уредничког уводника Православног мисионара 4/2011*

Православно свештенство у информатичком добу

Чак и најљући противници Српске Православне Цркве на овим просторима признају њене заслуге за подизање културног и образовног нивоа српског народа током његове бурне историје. Можда је најбоље почети од доприноса светих Кирила и Методија, равноапостолних отаца који су Словене просветили Еванђељем и подигли писменост на потпуно нови ниво. У наставку не смемо изоставити свету српску лавру, манастир Хиландар, који је, по угледу на византијске узор, био практично први српски универзитет у малом. Потоње време деспота Стефана Лазаревића даје огроман замајац српској култури и образовању, управо преко црквених институција, а у вековном турском ропству једини извор писмености остали су манастири. Поред свега тога, опште је познато да су међу најученијим људима свог доба увек били и православни епископи, од времена генијалних Кападокијаца, преко Фотија Цариградског и Григорија Солунског, све до наших дана. Наравно, то треба гледати кроз призму мисије Цркве, тачније кроз употребу овосветских наука и знања на спасење људи, а не као некакав црквени енциклопедизам. У том погледу, свако време је имало свој корпус световних наука које су биле предмет поменуте црквене мисије. Одвајкада су то биле књижевност, философија, историја... а време у коме живимо том низу намеће и познавање информационих технологија. С тим у вези, доста се говори о савременим мисионарским потребама Цркве, тачније потреби да православни мисионари и свештеници познају и користе дигиталне технологије.

Апостол Павле и наше време

Приликом једног гостовања на Православном богословском факултету у Београду, протођакон Андреј Курајев је, што у шали, што у збиљи, рекао да би апостол Павле имао великих проблема да су у његово време постојали данашњи електронски носиоци информација и навео два примера: ако би неко од слушалаца снимио његов говор на Ареопагу, који отвара похвалом побожности присутних грчких незнабожаца (ср. Дап 17, 22), па тај говор пустио у некој јеврејској заједници, било би му веома тешко да објасни строгим јудаистичким монотеистима на какву је то побожност мислио; са друге стране, да је неко од јелинских философа имао електронске верзије неких посланица, у којима апостол изобличава незнабожачке заблуде и идолопоклонство, па их на Ареопагу показао, мисија би била драстично отежана. Духовите опасности на страну, нама је јасно зашто је богоносни Павле имао различит приступ различитим слушаоцима – његов етос је био потпуно саображен спасењу ближњег.

Речено језиком Светог Писма, *био је свима све*, не би ли кога за Христа задовољило (1 Кор 9, 22).

Поред добро познатих мисионарских путева, којима је неуморно корачао и апостол Павле, данас се отварају нови, дигитални. Узевши то у обзир, извесно је да би апостол Павле благословио коришћење савремених информатичких средстава да је наш савременик (неке би вероватно и сам користио), но није проблематично толико питање самог коришћења колико *начина коришћења*. Примећујемо, наиме, да дигитална средства данас за мисију далеко више користе и протестанти и римокатолици, али немају очекиваног плода. У чему је проблем?

Уметност правилне употребе

Иако би апостол Павле вероватно оштро прекорио крајње конзервативце који сеprotиве употреби информационих технологија за мисију Цркве, баш као што је прекорио и однос првобитне хришћанске заједнице према обрезвању незнабожаца, претпостављамо да ни претерано коришћење ових технологија не би наишло на његову похвалу. Примера ради, тешко да би без прекора остало формирање виртуелних парохија и епископија на Интернету, што одавно постоји у западном свету, с обзиром да се тиме руше сами темељи црквеног живота којима је основа реално литургијско општење. Исто важи и за промену начина комуникације: сведоци смо да савремени начин живота из године у годину оставља све мање и мање времена за нормалан људски контакт, те да се све своди на трку са временом. Замислите, рецимо, свештеника који би због уштеде на времену исповедао преко e-mail-а и тиме у свести свога чада исповест сводио на класичну електронску услужну делатност. Или, рецимо, пренос свете Литургије из најудаљенијег дела света преко Интернет видео-линка за потребе оних који су стално on-line. Све ово би имало несагледиве последице на литургијски живот јер би се, пре или касније, јавила и идеја за виртуелним причешћем, а самим тим би и наше спасење постало виртуелно, а не реално. Хвала Богу, средина у којој живимо је сачувала нешто од здравог општења тако да такве теме код нас још увек нису актуелне. Црква, наравно, неће подлећи духу овог света јер јој је Глава Онај који је победио свет, но она мора деловати у таквом свету који доноси сталну тензију у њеном животу. Како онда помирити настојања да се у информатичком добу покажемо достојни историјске одговорности коју је Црква у погледу образовања и мисије увек неговала и да у исто време останемо здравог духа и неоштећених црквених темеља?

Решавање проблема

За почетак, проблематику мисије у електронском добу никако не треба посматрати ван литургијске перспективе. Другим речима, све што би ишло на штету аутентичног литургијског живота и поимања стварности треба без икак-

вог двоумљења и околишања одбацити. Тек пошто постоје чврсте теолошке поставке од којих нипошто не треба одустајати, што ће рећи тек пошто је литургијско-подвижнички живот у центру, може се кренути у осавремењивање мисије. У супротном, веома лако може доћи до појаве неког *технолошког Вавилонског ројсџа* – некада је православно богословље претрпело од Западна штетан утицај за време неплодног османлијског периода, а данас штета може доћи од утицаја модернистичко-технолатријских трендова. Уколико је испуњен поменути предуслов, треба кренути са практичним питањима и узети у обзир данашње стање.

Православном свештенику данас сигурно неће бити потребно да познаје сложене програме за тродимензионално моделирање или, пак, принципе пројектовања информационих система, али ће за мисионарске потребе међу младима и те како бити потребно да познаје аспекте Интернет комуникације. Поред тога, познавање рада са текст-процесорима и програмима за прелом текста омогућиће штампање билтена храма, разна обавештења за парохијане, мисионарске публикације и слично. Погрешно је свештенике учити општим програмским решењима, па одатле узимати оно што је потребно за праксу; напротив, конкретне потребе треба ставити на прво место, а онда, у односу на њих, тражити доступно софтверско решење.

Можда би било добро изнети један конкретан предлог који није идеалан, али који би веома брзо могао да се реализује. На нивоу појединачних епархија, било би паметно оформити мањи тим свештеника и информатичара који би по одговарајућем кључу (тематском, практичном, мешовитом...) саставили штампани материјал са обрађеним информатичким областима. Тај материјал би требало да буде концизан и да обухвата све потребне рачунарске лекције које би омогућиле заинтересованим свештенослужитељима без информатичког знања да дођу до минимума који је потребан за мисионарске потребе. Други корак је на нивоу парохијских храмова где се, у оквиру литургијске заједнице, готово увек може наћи неколико информатички образованих људи који би могли да одрже својим свештеницима кратке курсеве, базиране на том материјалу. Наравно, такве кратке курсеве могли би да похађају сви које занима мисионарска активност, али акценат је пре свега на свештенослужитељима. По некој грубој процени, било би довољно око 15–20 часова за прелажење основних области, неопходних за основну мисионарску употребу рачунарског софтвера. То би, уједно, била и одлична основа за даље самостално усавршавање. Осим тога, сваком богословском факултету је апсолутно неопходан предмет типа Примењено рачунарство и информатика, где би студенти могли да добију знања из оних информатичких области које су потребне за мисију у савременом свету.

Истинске мисије нема ван Литургије

У време бољшевичких прогона свега што је православно, један западњак се интересовао код руског епископа шта тамошње свештенство ради на пољу модерне мисије. Епископ му је одговорио кратко: „Служимо Литургију!“. Запаћеном протестанту вероватно није било јасно да је Литургија Алфа и Омега свега хришћанског, па и мисије, у смислу преображавања овосветске у богочовечанску реалност. Међутим, то не значи да је потребно оставити сваки други вид мисионарске активности, ако за то постоје могућности, о чему најбољу потврду налазимо у поменутој методологији светог апостола Павла. Да се вратимо на пример Русије: за време прогона православних Руса, класичних мисионарских могућности није било пуно, док данас Московска патријаршија представља предводника у православном свету у погледу коришћења информационих технологија.

На почетку текста, дато је подсећање на афирмативан однос Цркве према формалном образовању. Међутим, никада не треба заборавити да Црква на образовање увек гледа спасењски, те да улогу Цркве треба тражити у истинском образовању човека тј. оживљавању и развијању Божијег образа у човеку који му је дат приликом стварања. У животу хришћанина све полази од Литургије и све се враћа Литургији, тако да и процес укључивања свештенства у информационе токове данашњице мора да задржи здрав литургијски ток, без кога нема ни истинске мисије ни истинског образовања.

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 912 (2005).*

Интернет као средство модерне мисије

О Интернету као мисионарском средству 21. века се и данас воде расправе међу православним богословима и интелектуалцима. Постоје различити ставови у вези са овим питањем, од дијаметрално супротних до веома сличних. Сви се у принципу слажу да Интернет има и добрих и лоших страна и да је потребно осмишљавање једног заједничког, саборног става према овом медијуму: у погледу адекватног коришћења од стране верујућих, реализације евентуалног аутономног информационог простора (својеврсне православне Интернет-оазе) и правилног начина мисионарења. Свакако да је питање мисије само по себи црквено питање и да је његово разрешавање од великог значаја за Цркву. Ово питање можемо разложити на три потпитања: да ли уопште користити Интернет за мисију, на који начин га користити и на шта посебно обратити пажњу?

Да ли и како користити Интернет за модерну мисију?

Прва два потпитања су практично решена великим бројем активних православних мисионара на Интернету. Можда најактивнији међу њима је протођакон Андреј Курајев. Он је, додуше, временом постао прилично контроверзан по неким својим ставовима, али је несумњиво учинио доста на пољу интернет мисије и на томе му треба одати дужно признање. Његов лични сајт (www.kuraev.ru) је пример једног мисионарског сајта који садржи православна штива, форум (места за међусобне дискусије по разним темама) и релевантне православне линкове (везе ка другим сајтовима). Српски мисионари су такође низ година активни: најпознатији интернет мисионарски пројекти су Светосавље, Верујем, Лепавина, Живе Речи Утехе. Занимљиво је да статус једног од највећих интернет мисионара међу православним Србима носи један стари монах – архимандрит Гаврило (Вучковић), настојатељ манастира Лепавина, који у том домену показује велике успехе у раду. То, наравно, не значи да сви монаси треба да постану интернет-мисионари, нити да је то призивање њиховог чина – ђакони би, због специфичности своје службе, били далеко адекватнији за интернет мисију, поготово у домену помоћи свештеницима и епископима, који треба да преузму духовно руковођење. Са друге стране, огроман и плодан труд о. Гаврила је за свако поштовање и показује да је призив Божији за мисију конкретне личности у конкретном тренутку и историјском контексту изнад сваке униформности и системских решења.

Да ли постоје застрањења у е-мисији?

Прва ствар коју би Интернет мисионари требало да имају на уму јесте да ствар није решена нити доведена до краја тиме што ће неке помоћи да упозна пра-

вославну веру читањем материјала или учествовањем у дискусијама. Напротив, постоји могућност да тиме практично ништа није ни урађено, осим што је тај неко „додатно информисан“. Оно на шта би модерни мисионари (али и вероучитељи) требало да обрате пажњу јесте позивање људи да учествују у Истини, а не само да се о Њој информишу. Литургија је та која треба да буде круна сваке мисионарске проповеди, њоме мисија треба да буде започета и њоме треба да буде окончана. Конкретно речено, све мисионарске активности (постављање православних сајтова и текстова, учешће на религијским форумима, приватна електронска преписка...) треба да у свом садржају имају позив на живо учешће у црквеном животу, што је једини исправан и целовит пут богопознања. То је управо она Еванђелска максима „Дођи и види!“ (Јн 1, 46) . Или, да искористимо лепу мисао Павла Евдокимова примењиву за тренутак када човека приведемо Цркви и Литургији: „Треба се уклонити и оставити да говори Христос“. Иначе, труд око „информисања“ може бити узалудан, па чак и штетан, јер ће потенцијални православцац на исти начин доћи и до „информација“ од стране других деноминација, које су неретко веома лепо упаковане, што може довести до релативизације истине у литургијски још увек непреображеном уму.

Постоји и опасност да се на Интернет комуникацију пренесу и неке радње које су саме по себи везане за конкретан разговор са човеком. Изразит пример је исповест преко Интернета, што је већ неко време актуелна идеја на прагматичном Западу. Човеку је некада заиста потребно што пре одговорити на недоумицу, сумњу и слично и ту су електронска пошта, SMS и друге техничке алатке одлични помагачи, али претварати електронску комуникацију у неку врсту замене за праву исповест пред свештеником да би се добило у времену... то је већ и као идеја опасно. Жив разговор са пастиром не може заменити никаква техника (осим уколико је човек онемогућен да дође до свештеника, када му техника омогућава да премости просторне баријере) – супротно је чисто профанисање и институционализовање Цркве и њено свођење на духовни сервис. Посебно је апсурдно стварање такозваних виртуелних парохија јер се коси са основама православног учења о Цркви и њеном литургијском пројављивању. Иако се поменути пример углавном односи на протестантске заједнице, веома је илустративан и говори о опасности која вреба уколико православну интернет мисију не прати утемељена литургијска свест. Стога треба добро подвући: једино уколико будемо имали расуђивање које извире из подвижничко-литургијске перспективе имаћемо пун погодак на пољу мисије Цркве, како у класичном смислу, тако и на Интернету.

**Првобитна верзија текста објављена у Светијори бр.152 (2004).*

Електронски Ареопаг

Хришћански богослови никада нису имали страх од уласка у „интелектуалну арену“ и хватања у коштац са конкретним питањима које је историјски ток носио. Почетак оваквог деловања видимо већ у време апостола Павла, када се са једне стране појављује потреба активног дијалога са јудејском интелигенцијом, а са друге се актуелизује сусрет хришћанске мисли са јелинском философијом. Одличан пример је изузетни Павлов говор на Ареопагу (в. Дап 17, 19–34) пред бројним грчким аудиторијумом. Недуго потом се одиграва далеко драматичнији сукоб између онога што бисмо могли назвати хришћански емпиризам и јелински рационализам. „Како да вам не сведочимо оно што руке наше опипаше и очи наше видеше...“ (ср. 1 Јн 1,1), питали су Христови апостоли оне који су их или исмевали рационалистичким тезама или их прогонили не разумевајући тајну Васкрсења. Својевремено је наш чувени апологета, блаженопочивши протојереј-ставрофор др Лазар Милин, добро приметио да управо тај тренутак треба да означимо као први прави сукоб између емпиризма и рационализма, иако га учбеници философије често смештају негде у XVII век (због Бекона и Декарта).

Добијањем слободе вероисповести, црквени писци отвореније одговарају на разна питања и проблеме не либећи се да користе философску терминологију, коју притом обрађују и преуређују. Поред одговора на спољашње изазове, упоредно се пишу и апологије против јеретичких учења. Сетимо се само побијања савелијанског и евномијанског учења од стране генијалних кападокијаца (св. Василија Великог, а потом и његовог брата, св. Григорија из Нисе) или борбе против иконобораца коју је неколико векова касније предводио бриљантни св. Јован Дамаскин. Треба приметити да су апологије некада доносиле и негативне ефекте, иако су имале добар циљ – тако је било у случају неких приступа новијег времена који су имали доста схоластичког и страног аутентичном православном духу. Но, примери светих Отаца који су писали изузетне апологије ипак говоре о потреби овакве делатности.

Време у коме живимо поставља велики број питања која чекају одговор. Оно што је посебна карактеристика данашњег амбијента је чињеница да милиони људи суочавају своја гледишта користећи модерна дигитална средства, а преваходно Интернет, што указује на потребу богословског одговора уз уважавање специфичности нових информационих медија.

Интернет форуми – Ареопаг XXI века?

Електронски Интернет форуми и конференције су у одређеној мери модерне верзије некадашњег Атинског трга. На електронским форумима одређене тематике (политичке, научне, спортске, религијске...) свако има свој глас по начелу „дигиталне демократије“, осим у случају ако не вређа опште норме понашања које владају на њима (или ако се не свиђа администратору, у случају нетрпељивих електронских окружења). Уколико се ограничимо на форуме из области религије, брзо ћемо уочити чињеницу да се на њима често пишу свакојаке ствари, тако да се верујући човек просто запита да ли је о томе апостол Павле говорио помињући времена у којима ће многи тражити учитеље да их чешу по ушима, а да се здраве науке неће подносити (1 Тим 4,3). Поред великог броја таквих форума треба приметити и честу појаву провокатора и злонамерних људи који пишу најчешће иза неког псеудонима. Да ли због тих чињеница треба одустати од активног учешћа на електронским форумима?

Погледајмо ствар и из другог угла. Постоји не мали број религијских форума на којима су учесници озбиљни, а модератори (уредници) су људи који свој посао раде крајње одговорно. Самим тим је атмосфера за размену мишљења пристојна и постоји реална мотивација за размену аргумената и сазнање новог. Но, шта је са учешћем на форумима на којима већина чланова није православне вере и где треба учрстити аргументе са иноверцима?

Опште спољашње смернице

Религијски форуми на којима се развија највише дискусија су управо општерегијске тематике. Они који би желели да се опробају на сличним отвореним форумима нека прочитају следеће опште смернице које им можда могу бити од користи.

На првом месту, разуме се да човек који жели да изађе на оваква интелектуална бојишта треба да има неопходно богословско предзнање и да је утврђен у вери, иначе ће труд већ на почетку бити осуђен на неуспех, а вероватно довести и штету. Не треба улазити у дијалог уколико нисте сигурни у своју веру и знање. Друго, не треба измишљати нека своја учења, али исто тако не треба бити крут и служити се само цитатима, што је карактеристика протестантских мисионара.

Није препоручљиво учлањивање и учествовање на форуму који претходно нисте неколико дана отпратили, у смислу упознавања са нивоом и квалитетом дискусија, општом атмосфером и сличним карактеристикама. У супротном, веома лако можете доћи у ситуацију да се упустите у дискусије које никуда не воде, осим у бесплодна препуцавања, празнословље, чиме губите и драгоцену време и сопствени душевни мир.

Када приступите неком форуму, немојте се упуштати у све могуће дискусије које су вам на располагању јер ћете врло брзо бити буквално затрпани огромним бројем порука, на које (вероватно) нећете бити у временској могућности да одговорите. Боља је стратегија да се усмерите на једну тему која вам највише одговара и да у њој разјасните свој став до краја. Трудите се да ваши текстови не буду преопширни (иначе их нико неће читати), али ни сувише штури, да не бисте били схваћени као неозбиљан саговорник. Избегавајте коришћење речи написаних у целости великим словима – то на електронским форумима значи да вичете и сматра се знаком непристојног или незрелог саговорника. Такође, треба имати меру и са дубином дискусије и количином материјала по једној теми о чему би, иначе, требало модератор да води рачуна.

Уколико буде било провокација или неозбиљних упадица са стране (а биће их), обавезно их игноришите, а претходно јавно на форуму објавите да ћете такве поруке игнорисати. На такве ствари не треба обраћати пажњу и трошити време на одговор. Не треба себи дозволити спуштање на ниво провокатора, поготово у случају порука неприкладног садржаја. Са друге стране, можете у приватној преписци послати поруку модератору са захтевом да се сличне упадице санкционишу. Уколико ваш захтев буде испуњен, то је додатна потврда да је форум озбиљан и квалитетан, те да на њему треба да наставите са радом.

После неког времена ћете приметити који су саговорници заинтересовани за оно што пишете и њима треба да обратите највише пажње, можда и да пређете на приватну преписку електронском поштом уколико исти покажу интересовање за тако нешто.

Ове опште смернице не треба узимати као нешто коначно или пак у строго таксативном смислу – оне су плод некадашњег искуства писања на електронским форумима за време основних студија и представљају више практичан савет неголи строга правила. Свако од нас је посебна личност и своју посебност нека искаже онако како му то одговара.

Потенцијална скретања

Треба нагласити да веома лако може доћи и до негативних скретања. Апсолутно ниједан мисионарски труд не може донети плода уколико не потиче из здраве литургијске свести. Оно што модерни „мисионари за тастатуром“ често превиђају јесте да није све готово тиме што ће човеку пружити одређену информацију. Једно је добити „информацију о Православљу“, а друго је осетити живот у Христу у заједници верујућих. Сетимо се овом приликом како је апостол Филип позвао Натанаила да дође и види Господа, да би схватио да је то Месија о коме су говорили пророци (види: Јн 1, 45–46). Тако и ми треба да се опходимо према онима који се искрено интересују за Православље, да их позовемо да се лично упознају са нашом литургијском заједницом, ако је то физички могуће због евентуалне удаљености, здравственог стања саговорника и слично. У пр-

вим вековима црквене историје остало је забележено да је онај који би хтео да постане члан Цркве једно одређено време проводио у заједници верних, управо да би осетио истински живот Цркве и притом је пролазио кроз одређени катихетски „стаж“. Стога свака мисија и труд треба да извиру из свете Литургије и да се њој враћају – литургијско сабрање (поготово недељно) је Алфа и Омега хришћанског живота.

Овакав став онемогућава застрахења у било ком погледу, елиминишући болесни активизам, али и сваку учмалост и пасивност. Услед недостатка оваквог става често су се дешавали случајеви острашћеног наступања на електронским форумима, некаквог доказивања, надгорњавања и слично. Посебан проблем представља то што многи православни учесници форума имају већи осећај припадности неком електронском форуму него литургијском сабрању, што је велики промашај који тражи моментално преиспитивање сопствене литургијске свести.

Спајање старих путева са новим

Могли бисмо да закључимо да је излазак на квалитетне Интернет форуме и конференције – својеврсни електронски Ареопаг нашег времена – потребан, али само под одређеним условима, који су оквирно наведени у тексту. Учешће на форумима где не постоји квалитетна модерације, где се теме затрпавају огромним бројем порука и где је ниво дискусија испод основног нивоа пристojности свакако није нешто што је препоручљиво. Можда је стога blog (сајт са текстовима одређене тематике са могућношћу коментара читалаца, уз модерацију аутора) боље решење, ако ни због чега другог, то због мањег расипања пажње и енергије. У сваком случају, чини се да водиља треба да буде питање: да је свети Апостол Павле наш савременик, да ли би и на који начин он учествовао на дигиталном Ареопагу и успевао бити свима све, да би их за Христа задобио (ср. 1 Кор 9, 22)?

**Првобитна верзија текста објављена у Православљу бр. 909 (2005).*

Рачунарска обрада Светог Писма

Читајући дела античке књижевности, често нисмо ни свесни колико је труда уложено не само у њихово стварање, већ и у физичко записивање и уобличавање. Многи писци и мислиоци су поред себе имали помоћнике-преписиваче који су им у великој мери олакшавали посао. На првом месту, то су били тахиграфи (данас су им слични стенографи) односно брзописци који су што брже записивали велики број речи. Овакве помоћнике су имали и многи ранохришћански писци, попут Оригена, коме су помагали приликом стварања Хексапле, до тада невиђене критичко-упоредне анализе текста Светог Писма. Поред тахиграфа, велику улогу су имали и калиграфи, односно краснописци, чија је улога у коначном уобличавању текста била незаменљива.

Проналаском штампарске машине преписивачки послови су сведени на минимум, али су се појавили нови видови сређивања и уобличавања материјала који се у наше време једноставно називају рачунарсим преломом. Но, поред класичног унапређивања квалитета и брзине обраде текстуалног материјала, модерна дигитална средства су омогућила и неке потпуно нове могућности које произилазе из њихових меморијских капацитета и брзинских својстава, а које могу бити од огромне помоћи свима који проучавају теолошке науке. То се, пре свега, односи на проучавање Светог Писма.

Свето Писмо у дигиталном облику

Независно од тога да ли се усваја шири или ужи канон (мада Оци никада нису признавали такву разлику онако како се то данас узима), Свето Писмо је књига за чије правилно и разумно читање је потребно доста времена. Управо зато што је у питању богонадахнуто штиво, не може се читати другачије до на начин који му доликује – молитвено, под руководством Духа Светог. Није узалуд речено да се Свето Писмо на коленима разуме, с обзиром да његово истинско читање потребује пре свега молитвено расположење и литургијски етос. Православни хришћани су одувек имали овакав став према Светом Писму, при чему нису западали у крајности протестантизма који негира Свето Предање.

Хришћанима који живе у 21. веку је олакшан приступ светим списима управо због дигиталних технологија које омогућавају паковање огромне количине података на малом простору – за смештање класичне библиотеке од неколико хиљада књига у дигиталном формату често је довољан простор једног DVD-а. Предност се не огледа само у тој чињеници, већ и у томе што је претраживање дигиталног материјала несравњиво брже и прецизније, него када се то чини на класичан начин. Ова предност се у великој мери уочава приликом писања било ког теолошког текста, када постоји потреба за навођењем цитата или позивање

на тачно одређена места Светог Писма. Власнику Светог Писма у дигиталном облику довољно је неколико секунди да, простим уношењем неке речи или синтагме коју одређени стих садржи, претрагом пронађе жељено место у Светом Писму и пренесе га у свој текст.

Имајући у виду предности дигиталних технологија, велики број помесних цркава је издао Свето Писмо у дигиталном облику. Исто је почетком 21. века учинио и Свети архијерејски синод СПЦ који је издао такво издање за потребе својих верника и теолога. Поред таквих званичних црквених пројеката, неки верници су самоиницијативно правили бесплатне (freeware) претраживаче Библије који се могу пронаћи и преузети са Интернета (претходно треба проверити чији је превод у питању). Такви прегалачки радови су заиста достојни сваке похвале с обзиром на то да су аутори у њих улагали велики труд на славу Христову. Нека им Господ узврати стоструко.

Корак напред

Корак напред су направили програми какав је BibleWorks. У питању су програмска решења која вишеструко проширују могућности претраге и граматичке анализе библијског текста, и то како на архаичним језицима (старојеврејски, старогрчки и латински), тако и на великом броју модерних језика, уз употребу лексикона у дигиталном облику. Колико је то корисна ствар, најбоље могу потврдити људи који се озбиљно баве проучавањем библијског текста, али и студенти богословских факултета који спремају испите везане за Свето Писмо. Оно што је посебно корисно јесте упоредни и истовремени приказ текста у неколико језичких варијанти, што је незаменљиво код упоредне анализе. Студентима који спремају старојеврејски и старогрчки језик нарочито је корисна детаљна граматичка анализа сваке речи (уз изузетан превод), као и одвојени речници који су додатни извор за библијску археологију. Овде, дакле, није ствар само у скраћивању времена потребног за одређене операције, већ и у образовном и, уопште, научном значају.

Будућа решења

Проучавање библијског текста је у великој мери унапредовало коришћењем дигиталних помагала која у научним рукама представљају изузетан алат. Будућа решења ће вероватно имати много више материјала па можемо да очекујемо појаву DVD-ова енциклопедијског карактера који се тичу помоћних библијских наука, поготово библијске историје, географије и археологије. Коришћењем нових алгоритама видео-компресије велика количина видео материјала се може снимити са минималним губитком квалитета. База тродимензионалних модела може да обухвати сваку природну ствар везану за свете списе, било да су у питању визуелне представе старозаветне скиније, свештеничких ношњи, флоре и фауне која се помиње у Светом Писму, топографија терена, аутентичан изглед

насеља. То је класичан пример где концепт виртуелне реалности може да има доброг плода уколико је ограничен на образовне сврхе.

Додатне напомене

Оно што треба посебно напоменути јесте циљ употребе оваквих информацио-них пројеката, њихова ограничења и могућа застрахења. О правилној употреби је већ довољно афирмативног речено тако да се она своди на област научне анализе и класичне образовне сврхе. Ограничење оваквих „дигиталних асистената“ је у томе што је у питању ипак машина, тако да није могуће потпуно заменити класичну живу реч сарадника. У том смислу и треба гледати на њих као на ефикасну допуну и помоћ у раду без претензија у другачијем смислу.

Потенцијална скретања нису везана толико за сам материјал о коме је реч јер нема разлике да ли је свети текст записан на глини, папирусу, пергаменту, папиру или дигиталном носачу. Убедљиво најбољи „носилац“ је људско срце – апостол Павле говори о речима које нису написане мастилом, већ Духом Светим, и не на каменим даскама, већ на даскама срца (в. 2 Кор. 3,3). Реч је о томе да се Светом Писму приступа пре свега са молитвеним духом и страхом Божјим, а не као било ком другом спису. У супротном уместо теологије можемо лако доћи до технологије речи, што се често дешавало разним протестанским деноминацијама. Сетимо се само Лутера који је са једне стране до крајности наглашавао значај Светог Писма, а са друге себи дозволио да пориче аутентичност и каноничност неких посланица. То су плодови рационализма без живог духа јер „слово убија, а Дух оживљује“ (2 Кор. 3,6), што је поготово важно у цивилизацији која негује сору/paste логику, која се по инерцији може пресликати чак и на теолошко поље.

Такође, не би требало доћи у искушење сувише научног прилаза тексту Светог Писма. Нико здравог разума неће порицати значај научне методике приликом изучавања светих списа (напротив, разним научним испитивањима текста могуће је отклонити многе недоумице код тумачења), али исто тако треба порицати њено првенство – за хришћане је примарно увек било литургијско „испитивање“ светих списа. Стога не чуди то што се у центру олтара, на часној Трапези, налази управо Свето Писмо, чије се читање посебном интонацијом обавља на свакој Литургији.

Закључно разматрање

Можемо констатовати да су дигиталне верзије Светог Писма, уз пратеће алате и енциклопедијски материјал, веома корисне и практичне за сваког научника, теолога, студента богословских наука и православног мисионара. Треба имати у виду чињеницу да је реч о богонадахнутом тексту за чије правилно разумевање је потребно надахнуће Духа Светог. Таквом тексту се не може приступати у класичном анатомском смислу, распарчавањем и граматичким анализама, као

што се проучавају дела световног карактера (било класично, било дигиталним алатима). Као што ни Цркви не можемо приступати примењујући партикуларну методологију, тако нема сврхе ни Светом Писму приступати у таквом смислу. И као што Цркву поима само онај који разуме Литургију, тако и Реч Божију може истински разумети и проучавати само човек који живи литургијским животом. У рукама таквог хришћанина литургијског „пулса и етоса“, дигитални алати за претраживање и обраду Светог Писма могу донети велике плодове.

**Првобитна верзија шекста објављена у Православљу бр. 917 (2005).*

Употреба информационих технологија у верској настави

Информационо-комуникационе технологије отварају нове могућности када је верска настава у питању. Држећи се строго принципа да модерна катихеза (веронаука) увек треба да буде литургијска, и имајући у виду околности које творе модерну цивилизацију, закључујемо да информационе технологије данас могу бити коришћене као помоћ за својеврсно „поравнавање путева и стаза“ (уп Мт 3, 3) које воде према литургијском животу. Наиме, незнабошци су некада на потпуно другачији начин долазили до сазнања о хришћанском учењу, док је данас информационо окружење све учинило далеко доступнијим. Модерни човек је потпуно свикао на начин живота неодвојив од технолошких средстава, поготово у домену комуникације и преноса информација. То је разлог да модерни информациони путеви итекако буду узети у обзир за још један начин преноса еванђелске поруке.

Наравно, не треба гајити илузије да је довољно урадити све што је потребно на информационом плану па да нехришћани одмах по примању тих информација похрле у Цркву на предкрштењску поуку. О томе говори и пример римокатоличких и протестантских хришћанских заједница које имају изузетно разгранату и добро организовану информациону инфраструктуру, али којима истински плод недостаје, а неретко долази и до смањења заједнице управо због секуларног духа који на Западу јако провејава. Дакле, уколико се ослободимо наивних технофилских илузија, онда можемо објективно сагледати истинску употребну вредност информационих технологија у модерној катихези и правилно се одредити према њима.

Школска веронаука за децу основношколског узраста

Основни и најпрактичнији начин обogaћивања верске наставе помоћу информационих средстава је обликовање одређеног поучног материјала у дигиталном облику, а потом његово штампање или копирање у потребном броју примерака. Тако деца најмлађег узраста за сваки школски час имају нови занимљиви материјал, било за читање (библијске приче, молитве и слично), било за накнадну обраду (бојанице са хришћанским мотивима – иконе, фреске, слике храмова, рецимо). За овај начин употребе информационих технологија нема потребе за дубљим разматрањем – деца добијају материјал у папирном облику, на који су већ навикла у класичној настави.

На другом месту по сложености приступа долазе звучни материјали, са литургијским и духовним песмама, тропарима и слично. Одређивање величи-

не временског сегмента зависиће од теме. Овде је потребно обратити пажњу да тај временски период не буде предугачак, због држања пажње ученика.

Следећа потенцијална примена је нешто сложенија и она захтева дубље разматрање. Наиме, уколико би постојали потребни технички услови, у виду преносног laptop рачунара и видео пројектора, деца би могла део садржаја верске наставе примати на веома занимљив и интересантан начин – преко мултимедијалних презентација. На један DVD медијум је могуће ставити довољно материјала који би покрио мултимедијални садржај за целу школску годину. Тај материјал би првенствено био визуелног типа, с обзиром на превасходно визуелну перцепцију школског материјала код деце основношколског узраста. Употребом алгоритама видео компресије могла би се „спаковати“ велика количина видео записа и компјутерских анимација који би (уколико за то постоје услови) могли бити приказани деци преко видео-пројектора. Напредне варијанте обухватају тродимензионалне макете, мултимедијалне квизове, кратке цртане филмове. Већ сада постоји велики број цртаних филмова библијске тематике на CD-у који су синхронизовани на српски језик и прилагођени најмлађем узрасту (с тим што треба узети у обзир евентуално задржана ауторска права). У случају библијских филмова библијске догађаје треба повезати са богослужењима и богослужбеним текстовима, поготово код веронауке за старији узраст.

Најбоље би било када би такав материјал, у складу са наставним планом и програмом, био направљен од стране званично одређене групе људи на нивоу епархије коју би минимално сачињавали по један инжењер информационих технологија, дизајнер и вероучитељ. Тиме би постојећи садржај веронауке био обогаћен за квалитетан мултимедијални материјал. Но за једноставнију информациону подршку настави веронауке довољан је и ентузијазам вероучитеља уз техничку подршку од стране школе или надлежног епархијског органа. Све ово би унело додатну динамику на часу веронауке, поготово за најмлађе.

У погледу овог аспекта коришћења информационих технологија треба бити изузетно опрезан јер штете могу бити веће од користи уколико је временски сегмент одвојен за такву презентацију предугачак. Проблем се огледа у чињеници да данашња деца, према мишљењу педагога, проводе исувише времена испред телевизијских екрана и рачунарских монитора. Поготово се поставља питање колика је улога мас-медија у васпитавању детета које већ од најранијег доба има приступ истим изворима информација који су примерени искључиво одраслим особама. Уколико би се повлађивало тим кућним медијским навикама деце и у школи, она би се тиме мало по мало потпуно навикавала на један неприродан начин живота. Истовремено би се подгревала и индивидуалистичка стремљења и пасивност духа од малих ногу. У том случају би и школска веронаука постала посредни савезник духовно погубног начина

живота уколико би дала детету потпуно исти доживљај комуникације са светом око себе седећи испред телевизијског екрана или рачунарског монитора. Стога је паметно да сегмент одвојен за приказ материјала помоћу информационих технологија буде у сразмери са осталим видовима комуникације, чиме се детету несвесно сугерише какав тај однос треба да буде и у обичном животу. Уколико дете на часу веронауке највише времена проводи у разговору са вероучитељем, у групном раду са осталом децом, затим у заједничким молитвама, учествовању у богослужењима... у односу на рад уз помоћ информационих технологија, самим тим ће и у сопственом животу лакше одређивати правилан сегмент времена потребан за коришћење модерних технологија. Без тих технологија оно неће моћи да функционише у савременом друштву, али га оне могу отуђити од околине уколико им буде превише посвећено.

Чињеница да су мултимедијалне презентације веома занимљиве и држе пажњу може бити и замка за оне вероучитеље који следејући логици чистог прагматизма желе да претворе цео час у једну мултимедијалну презентацију, где ће све бити „шарено“ и занимљиво, да би самим тим привукли више ученика следеће године. Православној катихези је, међутим, увек била страна било каква примисао утилитарне логике по којој циљ оправдава средство. Вероватно би таква потпуна „конверзија“ часа у дигиталну учионицу довела више деце на час, али се тиме повлађује стеченим навикама детета код куће које проводећи сате испред телевизора и монитора бива отуђено од своје околине, а пре свега од породице. Но, најгора последица таквог неумереног приступа је удаљавање детета од аутентичне заједнице – Литургије. Временом би се код деце вероватно јавила жеља да се она прати управо преко презентације у оквиру школске веронауке, што би тек био озбиљан промашај. Димензије тог промашаја су огромне управо због искуствено проверене чињенице да деца воле да бораве у Цркви и да су често више заинтересована за богослужење од одраслих.

Стога у овом смислу треба бити креативан и отворен, али умерен, са акцентом стављеним на заједничко учење и рад, некада кроз игру, некада кроз неки други вид комуникације, а пре свега на посећивање богослужења (колико то време и околности дозвољавају), док би са информационим технологијама требало попуњавати простор у времену који иза тога остане, као и тренутке у којима је пажња обично на ниском нивоу (последња четвртина часа, рецимо).

Школска веронаука за децу средњошколског узраста

Готово исти приступ је потребно задржати и код средњошколског узраста, али из других разлога. Подразумева се да би материјал био истог типа (штампани материјал за анализу градива, дигитална слика, звук и анимација у оквиру видео пројекција), али на вишем нивоу и прилагођен озбиљнијој анализи. С

обзиром на узраст, пожељне су и мултимедијалне презентације и на страном језику.

У овом узрасту се отварају нове идеје за рад. У случају да постоје могућности на нивоу школе, повремено је потребно упућивати ученике и на значајне Интернет сајтове са православним садржајем које у недостатку школске опреме могу прегледати и ван учионице, али и дати иницијативу ученицима за предлоге и дискусију. Осим тога, вероучитељ би требало на почетку школске године да остави своју електронску адресу ученицима који желе да му се обраће за разна питања из области православне теологије, но нипошто не за лична дописивања и томе слично, с обзиром да однос професор-ученик мора задржати своју озбиљност. Решења типа Facebook стране вероучитељ-ученици нису пожељна, осим евентуално у уско информативном смислу, као огласна табла за активности веронауке.

Наведени предлози су дати узимајући у обзир информационо окружење и живот ученика ван школе. Катихета мора бити добар стратег и правилном употребом информационих технологија на часу (и ван њега) показати да Црква није изоловано друштво нити бег од свакодневне реалности, али и то да хришћанин свет око себе стављају под критичку лупу и захтевају аутентичан однос према реалности.

Начелне смернице дате у вези са временски умереним коришћењем информационих технологија у настави у случају деце предшколског и основношколског узраста, важе и код деце средњошколског узраста. У супротном би се изгубило време потребно за анализу изложеног градива, што је од огромног значаја за овај узраст у коме треба развијати способност критичког размишљања и потребу за креативним дијалогом. Претераним наглашавањем технолошког приступа би се брзо дошло до кризе веронауке у суштинском смислу, и једини начин за избегавање ове крајности је доследан нагласак на активном учествовању у Литургији, ван кога свака веронаука губи свој смисао и често рађа супротне учинке од жељених. Најпогубнији концепт би био покушај константне „дигитализације“ Литургије, њеног преноса на пројекторско платно и пасивно посматрање из школске клупе са циљем приближавања Литургије младима. Додуше, одређени делови ове службе се медијски могу пренети када је реч о објашњавању њених карактеристика, што је тешко учинити током Литургије у храму. Видео снимак неког карактеристичног дела Литургије из неке познате светске цркве или манастира може бити користан ако је селективан и пропраћен коментаром вероучитеља. Ово стога што ученици нису увек у могућности да се упознају директно са специфичностима неког богослужења – одличан пример су службе у Јерусалиму током Страсне седмице. Акценат, дакле, треба да је на живом учешћу у литургијском животу – у супротном ће и веронаука постати део општег информационог миљеа, без икакве разлике у односу на информације које се примају из осталих области.

***Distant learning* концепт и модерна катихеза**

Distant learning (учење на даљину) је релативно нов концепт који је омогућен брзим развојем рачунарских система и ширењем пропусног опсега комуникационих канала. Испуњавањем тих предуслова постало је могуће пренети огромну количину података (текст, звук, слика) са једне на другу локацију са минимумом губитка у квалитету, при чему је пренос двосмеран. Те погодности су прво почеле да користе научне лабораторије, војне структуре и мултинационалне компаније. Једну од првих примена овог концепта су училе и образовне установе јер је професорима омогућено држање часова из удаљеног дела света и прослеђивање претходно комплетно уређеног материјала за студенте.

Основни разлог за овакав начин наставе је покушај пробијања баријера простора и времена и истовремена уштеда у материјалним ресурсима. Главна мана Distant learning-а се огледа у дехуманизацији процеса учења и навикавању на нову врсту комуникације која претендује да потпуно замени традиционалне видове општења у образовном погледу.

Модерне катихете би требало да буду уздржане у погледу коришћења овог концепта, упркос могућностима које он нуди. Управо чињеница да је суштински усмерен ка потпуној замени директног вида општења између људи јесте главни проблем. Раскорак између овог и црквеног приступа се најбоље види уколико за тренутак узмемо у обзир претпостављену литургијску основу катихезе која не сме бити изгубљена. У том смислу Distant learning не може бити спојив са литургијском основом која се огледа у сабору свих верујућих на једном месту око једног дела. Иако је интерактивни пренос аудио-видео података користан за конференцијске и међуконфесионалне скупове, научне симпозионе и семинаре, где је јасан добитак на квалитету интерактивним присуством учесника панела који није у могућности да физички буде присутан, у контексту саборно-литургијске перспективе овај концепт се показује као чист прагматизам у сировом облику који тежи да замени њене структуралне основе. Црквена катихеза је неодвојива од литургијског живота и беспредметна је без њега, а он је немогућ без директног општења са ближњима у оквиру светотајинске заједнице. Стога би, примера ради, потпуна замена физичког присуства катихете међу ученицима учењем на даљину била погубна по схватање литургијске перспективе будућег хришћанина, у чијој би потоњој перцепцији и својеврсна „Литургија на даљину“ постала најнормалнија ствар.

Простор у коме би приступ учења на даљину био правилно употребљен у оквирима модерне веронауке јесте на плану индивидуалног и од ученика самоиницијативног преузимања додатних информација везаних за одређену

област. Оваква врста учења треба да буде на нивоу допуне, али никако и замене за основни вид директног општења у процесу верске наставе и на томе треба инсистирати.

Дођи и види!

Оно што се на основу свега изнетог намеће као закључак извире из светотачког искуства: свака друштвена појава и цивилизацијска тековина мора се од стране хришћана критички преиспитати литургијским погледом. Ово тим пре важи за веронауку која је сама по себи литургијског исходишта у свом аутентичном виду. У том погледу бисмо, на једном начелном нивоу, могли закључити да се циљ употребе свих модерних средстава (па и информационих технологија) у оквирима модерне катихезе исцрпљује у својеврсном *ујућивању ка светлој Литургији*, која је источник врхунског знања.

Литургијска катихеза је предањски метод верског образовања и део самог црквеног организма, чији је животни дамар и централна тачка – Литургија. До те тачке информационе технологије могу веома добро послужити у сврху интелектуалне катихизације младих и одраслих зависно од конкретног облика (школска или ваншколска веронаука, предкрштењска или нека друга поука). Конкретних начина примене има доста, а свака будућа и потенцијална употреба треба да буде сагледана не само у „за и против“ форми, већ превасходно кроз призму литургијског промишљања.

Могли бисмо рећи да је здрав приступ гледиште по коме се информационе технологије користе за позив на примање правог знања, које се у оквиру Тела Цркве добија сопственим учешћем у њему. Због тога је у литургијској катихези можда више него игде присутан Филипов позив Натанаилу (Јн 1, 46): *Дођи и види!*

**Скраћена верзија шекста „Употреба информационих технологија у савременој катихези“ из првог издања књиге.*

Човек и технологија
www.covekitehnologija.com

Дијалози

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitehnologija.com

*Бла҃го разумна уѣошреба ѡјмова и сѣвари рађа целомудреностѣ,
љубав и знање, а неразумна расѣусностѣ, мржњу и незнање.*

Св. Максим Исповедник,
Сѣослови о љубави III, 1 (дело из VII века)

Човек и технологија
www.covekitechologija.com

Црква и нове технологије

...У уводнику за тему броја „Православног мисионара“ навели смо да је дилема „кандило или рачунар“ временом прерасла у тврдњу „и кандило и рачунар“. Значи ли то да у нашој Цркви више нема општора употреби нових информационих технологија или је знатно мањи него што је био?

Ту дилему „или...или“ су постављали људи ван Цркве упркос томе што она никада није имала отпор према информационим технологијама – тачније, имала је афирмативно-критички став који и данас негује. Примера ради, СПЦ је међу првима у Србији поставила функционалан веб сајт који је редовно добијао позитивне коментаре у домаћим рачунарским часописима. Интернет пренос прославе Савиндана на Православном богословском факултету у Београду пре готово десет година у сарадњи са Еунетом је такође био један од пионирских технолошких подухвата на овим просторима. Затим, треба навести да наша информативна служба и њен администраторски тим прате развој ИТ-а и редовно унапређују софтверска решења... Таквих примера је доста, а закључак је јасан: парадигма „и кандило и рачунар“ итекако је важећа када је употреба савремених технологија од стране наше Цркве у питању. Са друге стране, та употреба је увек критичка јер у случају када нека технолошка имплементација прети да наруши човекову слободу и интегритет, Црква је дужна да реагује, а не да се повинује законима тржишта. С тим у вези, подсетићу Вас да је прва српска студија о биометријским системима идентификације и њиховим импликацијама на приватност грађана урађена на иницијативу Синода СПЦ. На Западу се тим питањем баве првенствено академске институције (најпознатију студију те врсте је урадила Лондонска школа економије и политичких наука) и невладине организације, док код нас критичка свест о електронској приватности још увек није на задовољавајућем нивоу.

Познато је да у Русији велики број свештеника учествује у форумима на интернету, бавећи се тако виртуелним мисионарењем и ширењем порука Цркве. Каква је ситуација код нас и да ли наши свештеници користе могућности које им интернет нуди за мисионарску делатност?

Код нас је далеко мањи број свештеника који се бави тим видом мисионарења, а мени лично је познато неколико случајева. Мислим да је најбољи српски православни сајт у мисионарском погледу Светосавље (www.svetosavlje.org) који одржава неколико свештеника. Поред е-библиотеке и форума, од свештеника који одржавају тај сајт се електронским путем могу добити и духовни савети. Познато је још неколико свештеника и ђакона који учествују на више

форума или држе своје, али све је то далеко иза руских мисионара. Довољно је да погледате сајт Ђакона Андреја Кураева, рецимо, (www.kuraev.ru), па да схватите о чему говорим. Мој лични став је да је блог далеко боља варијанта мисионарења од форума и то из више разлога: нема дисперзије порука и мисли, боља је контрола коментара, модераторски посао је лакши, а речник је прихватљивији. Мисионарски форуми донекле имају смисла уколико су усмерени на актуелности, ако су поруке језгровите и смислене и уколико постоји систем строге регистрације корисника. Нажалост, велики број чудних порука често обесмисли мисионарско учешће на форумима које тада представља пуко губљење времена и смирења.

На који се начин Црква бори против злоупотреба нових технологија, којих свакако има?

Малочас сам поменуо улогу коју је Црква имала у индуковању дебате о приватности у нашем друштву. Многе је збунило то што је Црква организовала стручне скупове и јавне дебате о електронској приватности, окупљајући стручњаке из ИТ-а, но ствар је једноставна: у случајевима када „закажу“ одговорне институције (у овом случају академске и невладин сектор) Црква пројављује своју цивилизацијску одговорност. Начин на који се Црква бори против злоупотреба савремених технологија данас је двострук. Примарни је тако што својим литургијским ритмом и подвижничким етосом гради људе који критички размишљају и преиспитују стварност око себе, било да су информатички стручњаци или обични корисници савремених технологија. Секундарни начин је учешћем у питањима која се односе на употребу савремених технологија. Пример за ово друго је Центар за проучавање и употребу савремених технологија при Архиепископији београдско-карловачкој који је међу првима дао критички осврт на Предлог закона о заштити података о личности, ослањајући се на Data Privacy Law решење Велике Британије. Колико је озбиљно направљен извештај Центра (који се у PDF формату може наћи на сајту СПЦ) сведочи и чињеница да су његови закључци од речи до речи коришћени од више посланика у Парламенту.

Др Синиша Влајић оставља питање: Како могу да будем привржен информационим технологијама када ме оне одуђују од људи, од породице и од самог себе?. Какав је ваш однос према том питању?

Мислим да је др Влајић желео да каже да информационе технологије могу лако постати супституент наше свакодневне комуникације ако према њима не приступамо критички и уколико не размишљамо о времену које проводимо пред монитором. Овог информатичког стручњака лично познајем и знам колики ентузијазам гаји када су информационе технологије у питању. Сећам се да смо пре четири године заједно наступали на једној трибини у Београду, на

којој је рекао да није приметио како му деца одрастају јер је огромно време проводио за рачунаром. Чини ми се да је то одговор на ово питање: у свему је потребна умереност. А др Синиша Влајић је ту умереност пронашао и показује је у свом животу и раду (отац троје деце, професор, песник, мислилац и што је за ову причу најважније, литургијски активан човек). Иначе, о овим и сличним проблемима сам написао неколико десетина чланака, које можете наћи на мом личном сајту на адреси www.covekitehnologija.com.

Отац Сава из дечанског манастира познат је познат у интернету круговима по ревносној борби за истину о Косову и Метохији, Цркви и Богу. Има ли још таквих примера у нас?

Да, отац Сава Јањић је човек посебних дарова. У западном свету је познат као сајбер-монах (cyber-monk), управо зато што је био међу првим свештеним лицима која су на овим просторима користила интернет (колико ми је познато, веб презентација манастира Дечани је и једна од најстаријих у Србији). Претпостављам да има још таквих примера, иако их можда не знамо јавно. Својевремено је, рецимо, на yu.forum.religija било неколико „мисионара за тастатуром“, вођене су добре расправе са атеистима, ту је човек доста тога могао и да научи. Сећам се да сам у то време тек почињао са студијама теологије и да је било веома изазовно учествовати на таквом „виртуелном Ареопагу“ и укрстити копља са припадницима различитих религијских деноминација и философских доктрина. Неки од тих учесника су данас људи који имају редовне колумне у домаћим рачунарским часописима.

Упркос томе што имамо сјајних сајтова који се баве духовношћу (src.yu, svetosavlje.org, verujem.org...) верујем да је за прави духовни живот неопходан непосредан сусрет „очи у очи са групом, са Христом“. Да ли и колико виртуелни сусрет може да нас приближи основним духовним истинама хришћанства?

Виртуелни сусрет може да нас приближи, али не може да нам подари искуство сусрета са Христом. Оно се у пуноћи добија уласком у живот Цркве – кроз Литургију, подвиг, молитву... Једно је добити информацију о Христу, Цркви... а нешто сасвим друго постати део тога. Када је ово у питању, често сам склон да тврдим да свака православна интернет презентација треба негде да садржи Филипов позив Натанаилу: „Дођи и види!“ (из прве главе Јеванђеља по Јовану). Дакле, да резимирамо: није довољно информисати се о животу Цркве, то је само први корак који треба да води ка активном литургијском животу.

По моме схватању, суштина хришћанства је прича о љубави, непрестаној унутрашњој молитви и ујогодњавању Христу. Да ли, у том смислу, нове ин-

формационе технологије моју да пробуде у човеку заспалу искру која га води ка Богу?

Обожење, односно уподобљавање Христу како сте Ви навели, свакако јесте основни циљ живота сваког хришћанина. У том погледу, информационе технологије могу бити користан алат који ће „поравнити пут“ православним мисионарима новог доба и омогућити да Реч Господња допре и до најудаљенијих крајева света. Но, као што претходно рекосмо: то је само први корак, претеча онога што је кључно, а то је проналажење идентитета у Христу и живо учешће у подвижничко-литургијском животу Цркве.

**Интервју објављен у часопису Internet ogledalo 99/2008.*

Сајбер ђакон против система

...Центар за проучавање и употребу савремених технологија у оквиру Српске Православне Цркве ускоро треба да почне са радом.

Повод за оснивање Центра је двојак. На првом месту то су мисионарске потребе наше Цркве које захтевају праћење савремених информационо-комуникационих технологија. Поред тога, жеља нам је да потврдимо цивилизацијску улогу Цркве у нашем друштву и да дамо студизан, перманентан и правовремен одговор на технолошке изазове са којима се савремена цивилизација сусреће.

Које информатичке области ће бити сконцентрисане у Центру?

Највећи број информатичких активности биће усмерен на проучавање и употребу интернета, нових видова комуникације, очување електронске приватности грађана и праћења технолошких трендова и изазова.

Ко су Ваши најближи сарадници са којима реализујете оснивање Центра?

Центар има сталне и спољашње стручне сараднике. Тренутно имамо седам сталних сарадника, који су стручњаци из области информационо-комуникационих технологија, са одговарајућом школском спремом, а поред тога су и познаваоци православне теологије, неретко са теолошким образовањем.

Када је планирано отварање Центра и колико је средстава било неопходно за његово оснивање?

Центар почиње са радом у септембру, а средства за његов рад ће зависити од конкретних пројеката, с обзиром да ће једини фиксни део средстава бити по питању технолошке инфраструктуре.

Које новине ће овај пројекат унећи у СПЦ?

СПЦ је и до сада пратила технолошке новине и прилагођавала се њима, али то није имало облик институционалног деловања. Увођењем институционалног деловања у ову сферу СПЦ ће добити на студизнијој обради ове проблематике и бржем одговору на изазов савремених технологија.

Да ли ће Центар иласирајти нове методе у комуникацији са јавношћу и свешћеним лицима?

Центар ће редовно слати извештаје за штампање и електронске медије, уз који ће најчешће ићи и пропратни материјал. Такође ће по потреби организовати јав-

не расправе и округле столове на којима ће учеће узимати еминентни стручњаци из технолошких области. Са свештенством ћемо остваривати нешто другачији вид комуникације.

Да ли се већ називу противници ове идеје?

Мислим да ће највећи број људи подржати ову идеју јер је корисна и за Цркву и за друштво. А биће и ових других, свакако.

Какав је однос свештенства према коришћењу интернета?

Постоје свештеници који користе интернет у свакодневном мисионарском раду. Примера ради, сајт *Светлосавље* и његову листу више година води неколико свештеника. На том сајту је могуће и добити одговор на неке духовне недоумице. Дакле, став свештенства СПЦ према интернету је начелно афирмативан, уз напомену да интернет комуникација нипошто не може заменити литургијску комуникацију која је од суштинског значаја. Интернет може бити само помоћни вид комуникације.

Шта су, по вама, добре, а шта лоше стране интернета гледано из црквеног угла?

Добре стране су могућност комуникације међу људима који су просторно удаљени хиљадама километара и могућност тренутне размене идеја. Лоше стране настају уколико интернет комуникација претендује да замени класичан вид комуникације или чак да покуша да Литургију из реалног простора премести у виртуелни.

У СПЦ се већ увелико користе мобилни телефони. Да ли је постојало противљење том начину комуникације?

Не, колико је мени познато. Ако ме питате за лични став, ја га користим, али исто тако волим да га искључим када год то пожелим, из било ког разлога. Желим да 24 часа дневно будем доступан само Богу.

Често се може видети како свештеницима звоне мобилни телефони усред службе. Да ли ће то доћи под удар Центра?

Сада сте ме баш насмејали. Наравно да је то неприлично и недопустиво, али то је више нешто што задире у етичке постулате свештеничке службе, него у истраживачки посао Центра. Ми додуше можемо указати на погубан утицај концепта тоталне доступности, као у овом конкретном случају, али је етички аспект кључан.

Да ли се планира увођење sms или e-mail порука као средство обавештавања верника?

Црква треба да користи и тај вид обавештавања, али критички, како не би доспела у ситуацију да се у свести верника претвори у информативни сервис. Улога Цркве је пре свега у томе да људе приводи Христу, да им отвара перспективе за живот вечни и да разрешава проблем смрти – уколико се претвори у информативни сервис, онда ће изневерити своју мисију. Дакле, треба користити и те видове комуникације, али увек са мером.

Какав је ваш однос према чешћењањима верских празника путем sms порука, што је у последње време масовна појава?

Углавном негативан, с обзиром да се све претворило у копирање и прослеђивање истих порука. Друга је ствар када сами саставите неку пригодну поруку и пошаљете онемога кога нисте у могућности лично да сретнете, то је сасвим у реду, али и ту треба имати меру. Пријатељски стисак руке и директан поздрав никада неће имати адекватну замену.

Да ли сте икад добили такав sms?

Наравно.

Дешава ли се да свештенство добија мејлове претеће или неморалног садржаја? Како се у таквим ситуацијама реагује?

Као и у случају добијања претећег писма – постоје надлежне институције МУП-а које се боре против технолошког криминала и које треба да истражују такве случајеве.

У свету постоји могућност црквеног on-line венчања и крштења. Хоће ли такви трендови заживети и код нас?

Такав приступ представља девијацију јер венчање и крштење је саборни чин, у коме треба да учествује цела заједница. Друга је ствар ако неко жели интернетом да добије информацију о томе када би могао да има термин венчања или крштења, али нека врста субег-обрета је потпуно недопустива и незамислива. Ово се јавља зато што људи на Цркву понекад гледају као на духовни сервис, што је типичан утицај потрошачког менталитета, уместо да на њу гледају као место спасења у коме је потребно да имају живо учешће.

Да ли је отварању Центра дојринела кампања о биометријским документима?

Борба за приватност грађана коју је Црква водила протеклих неколико година је сигурно један од фактора који је показао да је потребно стално праћење технолошких изазова.

Који су фактори безбедности биометријских система идентификације?

Ако се користе само за криминалце и затворене системе, друштво добија на безбедности. Ако се користе у ултимативном смислу за све грађане, онда је то проблем јер су биометријски подаци веома осетљиви зато што су незаменљиви – ако се једном украду, покрадени сте заувек. Посебан проблем је могућност укрштања биометријских података обичних грађана и криминалаца. То и јесте разлог зашто је Немачка, рецимо, од скора одустала од узимања биометрије за личне карте својих грађана.

Шта држава тиме добија, а шта губи?

Не добија пуно, али губи на поверењу својих грађана – ако узима биометријске податке од свих грађана, а не само криминалаца, то значи да држава сумња у идентитет грађана. Тиме држава посредно шаље сигнал да је сумњичава према свим грађанима, без разлике, а не само према криминалцима.

Да ли примена биометријских докумената може да угрози приватност грађана?

Да, поготово у случају уколико би биометријски подаци грађана били украдени из базе или продати трећој страни. Такође би била угрожена уколико би у будућности дошло до електронског плаћања биометријским документима, чиме би се фактички знао свачији куповни профил.

Да ли мислите да су грађани добро обавештени о биометријским документима?

Раније су били потпуно необавештени, али је иницијатива Цркве допринела да постану далеко више упућени у проблематику.

Да ли код грађана постоји нека врста прејуреке психолошкој, културолошкој и верској аспектима?

Просечан грађанин се увек нелагодно осећа знајући да нека инстанца о њему сакупља велики број података, поготово ако су они осетљивог типа. Истраживања показују да постоје многи психолошки отклони код одређеног броја грађана. Највећи проблем је код узимања скена рожњаче, а најмањи код препознавања гласа. У западној литератури то се означава као проблем интрузивности биометријских технологија односно наметљивости, поготово у контексту нарушавања аутономије приватности.

Колико су безбедни подаци и да ли је злоупотреба могућа?

Злоупотреба је могућа и, нажалост, извесна.

Какав је став Српске православне цркве по питању увођења овог система?

СПЦ је организовала прве стручне скупове и израду првих научних студија у Србији у овом погледу. На основу њихових закључака заузела је критички став који је негативно интониран. Сличан став су зазеле и неке светске академске институције, попут Лондонске школе економије и политичких наука.

Надлежни кажу да је то један од услова уласка у ЕУ. Да ли постоје земље чланице које нису увеле овај систем идентификације грађана?

То је апсолутно нетачно и представља огромну дезинформацију. Треба разликовати биометријски пасош и биометријске личне карте, јер ово друго је нешто што је апсолутно аутономно решење сваке појединачне земље и нико га не може наметнути. Нико никада није захтевао биометријске личне карте као било какав услов.

Који систем заштите примењују те земље?

Систем заштите зависи од имплементације и постојања односно непостојања централне базе биометријских података.

Да ли биометријске исправе могу допринети борби против организованог криминала и шероризма?

Не – терористи не крију свој идентитет већ своје намере.

Министар Млађан Динкић је пре неколико месеци изјавио да није испоштована законска процедура за финансирање овог пројекта из државног буџета и да ће неко за то сносити одговорност. Постоје ли још неке правне препреке у вези овог пројекта?

Највећи проблем је у томе што је опрема прво купљена, па тек онда правно оправдана. То имплицира правни волунтаризам.

**Интервју објављен у броју 121/2008 недељника Standard.*

Уздржавање од ријалитија

„Замислите, рецимо, парадокс да човек на Велики петак ништа не једе и не пије јер строго пости, а да у исто време прати неки ријалити шоу програм? Зар није далеко боље да је тај дан имао и разрешење да једе рибу, а да је заузврат искључио телевизијски пријемник?“ Ситуација о којој говори презвитер Оливер Суботић, управник Центра за проучавање и употребу савремених технологија Архиепископије београдско-карловачке, могла би се описати и као подлагање искушењима и старим навикама или неразмишљање о смислу поста, али свакако указује на то да би онај ко пости требало да има на уму да смисао тог чина није у простом уздржавању од хране и пића. Онај ко се одлучио да се за велики хришћански празник Васкрсење Христово припреми седмонедељним постом, треба да има на уму да му модерно време, информатичко-информационо, неће ићи наруку нити ће својим бројним садржајима одговарати духу и циљу хришћанског поста. У том смислу, отац Оливер Суботић указао је на потребу „информационе апстиненције“, али и на феномен „информацијско-чулне преоптерећености“, односно презасићености садржајима најразличитије врсте које добијамо путем интернета и медија, а нису нам сви корисни.

– Термин „информациона апстиненција“ указује на потребу уздржања у контексту огромног броја информација које су преплавиле живот савременог човека. Када је реч о хришћанима, поставља се сувисло питање уздржања од одређене врсте и количине информација за време поста. Човек који живи у окружењу пренатрпаном информацијама у најбољем случају пати од расејаности, а у најгорем од психичких поремећаја, те су класични пост и молитва у комбинацији са информационом апстиненцијом једини начин за повратак умне целовитости – каже отац Оливер.

Пре него помислите „лако је њему да прича, он је свештеник“, додаћемо и то да је отац Оливер Суботић дипломирао из области информационих технологија, да је богослов, недавно и доктор наука, али и информатичар, и сам на истим или сличним искушењима да проведе сате и сате пред рачунаром.

– Свакако да се и мени деси да повремено упаднем у нешто што би била преоптерећеност због великог броја обавеза и повезаних информација, но суштина је у навикама које враћају на прави колосек – истиче отац Оливер.

„Информационо-информатички“ пост не подразумева гашење телевизора и компјутера, одустајање од одговарања на имејл пријатеља, избегавање читања вести из области које нас занимају – он подразумева, у ствари, равнотежу и критички однос према садржајима које усвајамо.

– Осећај за ту врсту равнотеже православни хришћани задобијају кроз године духовног подвига, после којих интуитивно осећају шта је потребно, а шта

сувишно и штетно. За почетак је довољно радити на афирмацији живог контакта с људима из најближе околине. Ако је тај контакт стално испрекидан зато што „морате“ да освежите свој профил на Фејсбуку, укључите се на електронски форум или проследите СМС, онда је то знак да је потребно радити на себи, тачније на чврстости воље и (само)критичком односу – каже отац Оливер.

Он има и неколико врло практичних савета за „растеређивање“ од сувишних информација, неповезаних садржаја разних врста и намена – први је да ТВ пријемник никада не ради тек онако да би попунио тишину у дому.

– Друго, створите себи навику да искључите тон када крене блок реклама. За интернет, једна од стратегија је ограничење броја сајтова којима приступамо на оне који су важни и корисни. Посебно треба ограничити „сурфовање у празно“ када човек једноставно претражује интернет без икаквог конкретног циља – саветује отац Оливер.

Пишући на ову тему, управник Центра за проучавање и употребу савремених технологија, рекао је да је битно истаћи и да не треба све свести на „информациону дијету“ до следећег „мрсног периода“, већ развити критички дух и одвајати из информационе и сајбер сфере бескорисно и штетно од корисног. Васкршњи пост је само повод и позив верницима да своју зависност обуздају, односно да одбране себе од штетних садржаја и навике да време троше у беспредметном вршљању интернетом и вишечасовном гледању „лаких садржаја“ на телевизији.

**Интервју објављен у Полицији 21. марта 2011. године.*

Молитва у виртуелној парохији

Духовник окупља своја духовна чеда на скајпу, парохијски свештеник доступан на фејсбуку, молитвеник на андроиду, верник дугогодишњи члан православних форума. Ништа необично. Део црквеног живота одавно се преселио на интернет, за вернике он је постао не само место информисања, већ и место окупљања, виртуелна заједница. Да ли је следећи корак електронска црква? У западном хришћанству виртуелне парохије већ постоје, а њихово оснивање затражили су и православци: стотинак младих верника Бугарске православне цркве замолило је своју патријаршију да им направе виртуелну парохију са православним храмом у оквиру интернет пројекта „Други живот“. Такав концепт, међутим, највећи је могући промашај, истиче презвитер Оливер Суботић, управник Центра за проучавање и употребу савремених технологија Српске православне цркве, који је ову тему разматрао у својој најновијој књизи „Дигитални изазов – Путеви хришћанства у цивилизацији бинарног кода“.

– У оба случаја је реч о изразито ниском нивоу црквене свести и нераумевању суштине бића Цркве. Цела прича око електронске цркве је заправо иронична, с обзиром на то да у виртуелним парохијама верници могу да се информишу о црквеном животу, али им сâм тај живот промиче, ако ни због чега другог, онда зато што се не могу виртуелно причестити. Било би добро да сваки православни сајт на насловној страни и на уочљивом месту има позив са почетка Јовановог јеванђеља „Дођи и види!“. Тиме се јасно даје до знања да је примаран жив физички однос у црквеној заједници. Та порука је симболичка, али веома важна. Свештеници треба стално да указују да право знање није информисање, већ богопознање, а њега нема ван молитве и свете Литургије – истиче презвитер Оливер Суботић.

Имитација живота и паралелна стварност какву нуди интернет потпуно је страна духу цркве, пренос уживо никако не може надоместити заједништво у Литургији, исповест губи своју смисао ако је у електронској форми, а не у директном разговору са свештеником. То не значи да црква зазире од нових технологија, напротив, она користи њихове предности како би олакшала своју мисију. Не зазире се ни од црквених форума и електронског контакта са верницима, али уз опрез да виртуелни живот не замени подвижничко-литургијски, што се понекад дешава. Презвитер Оливер Суботић наводи да свештеник којем више пастирског времена одлази на комуникацију у електронској сфери, а мање остаје за директан разговор и молитву мора нешто коренито да измени у свом мисионарском раду. С друге стране, примећује да неки верници остављају поруке на православним форумима и у време када би требало да су на Литургији, али и да усвајају непримерену интернет-комуникацију.

– Данас, међутим, нису проблем само поткултурни речник који се понекад примети у дискусијама о узвишеним теолошким темама и бизарни случајеви форума на којима се упоредо са дубоким теолошким мислима појављују и десетине чудних смајлија и још чудније сличице учесника, што све заједно води ка нарушавању специфичног рељефа и естетике хришћанске поруке. Далеко је већи проблем чињеница да у огромном броју случајева псеудонимни учесници виртуелних сабрања имају већи степен везаности за људе са којима су свакодневно на форуму, групи, друштвеној мрежи, него са онима са којима су сваке недеље на литургијској служби. То је већ питање идентитета и померања његовог тежишта – истиче презвитер Оливер Суботић.

Једна од добрих страна интернета је доступност црквене литературе на светској мрежи. О томе сведочи и један конкретан пример. Верници су на дан када се прославља Свети Серафим Саровски, велики руски светитељ, донели колач у цркву да га пресеку, али свештеник није имао тропар посвећен овом светитељу. Обред је, ипак, обављен захваљујући интернету и руској апликацији за андроид телефоне: тропар је брзо пронађен, а свештеник је са кадионицом у једној и телефоном у другој руци пресекао колач. Наравно, у шали је одмах добио и надимак ај-поп, који алудира на познату марку паметних телефона ајфон.

– Изразито позитивна ствар је то што су Свето Писмо и дела Светих Отаца постали апсолутно доступни у глобалном домену. То је поготово важно у случајевима земаља у којима антихришћански и ауторитарни режими не дозвољавају штампање и дистрибуцију Јеванђеља. Други веома важан позитиван аспект огледа се на организационом плану мисије јер је неупоредиво лакше остварити глобални контакт на сваком нивоу црквене структуре и организовати мисионарски рад – каже презвитер Оливер Суботић.

**Интервју објављен у Полицији 5. новембра 2012. године.*

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitechologija.com

САДРЖАЈ

Уводна реч другом издању књиге	5
ИЗАЗОВИ, ПЕРСПЕКТИВЕ, ОДГОВОРИ	9
Искушења технолатрије и технофобије	11
Превазилажење дигиталног индивидуализма	16
Дигитални и/или природни контакт	20
Парадокс отуђења у времену глобалних комуникација.....	23
Наличје тоталне аутоматизације	25
Промашај есхатологије модернизма	29
Потрага за изгубљеним идентитетом.....	32
Проблем зависности од дигиталних технологија	36
Антиисихазам модерне цивилизације.....	40
Пост као информационо уздржање	44
Еколошка криза: дубинска анализа	48
Виртуелна реалност	52
Компјутерске игре	56
Деца и употреба рачунара	61
Суштински проблеми образовног система.....	65
Прича о хакерима	67
Тероризам као катализатор новог тоталитаризма	70
Улога верских заједница у борби за електронску приватност.....	74
Из потпуно другачијег угла.....	76
ХРИШЋАНСКА МИСИЈА У ИНФОРМАЦИОНОЈ ЕРИ.....	79
Блага вест св. Еванђеља и заглушујућа бука медија.....	81
Хришћанска порука у мас-медијима	86
Православно свештенство у информатичком добу.....	88
Интернет као средство модерне мисије	92

Електронски Ареопаг	94
Рачунарска обрада Светог Писма	98
Употреба информационих технологија у верској настави.....	102
ДИЈАЛОЗИ	109
Црква и нове технологије	111
Сајбер ђакон против система.....	115
Уздржавање од ријалитија.....	120
Молитва у виртуелној парохији.....	122

ЧОВЕК И ТЕХНОЛОГИЈА
www.covekitehnologija.com

БИБЛИОТЕКА ЗАКЛЕТВА ЖИВОТУ
ПРЕЗВИТЕР ОЛИВЕР СУБОТИЋ
ЧОВЕК И ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ
ПОГЛЕД ИЗ ПРАВОСЛАВНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

ИЗДАВАЧ:
АГЕНЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ ДЕЛАТНОСТ
БЕРНАР
СТАРИ БАНОВЦИ – БЕОГРАД
agencijabernar@gmail.com
www.bernar.org
022.351.058 — 064.7034.904

за издавача:
Младенка Радојчић

рецензент:
мр Србољуб Убипариповић

уредник:
Никола Дробњаковић

ликовна опрема:
Слађана Николић

лектура и коректура:
Селена Радојчић

припрема:
ОТАЧНИК

штампа:
ФИНЕГРАФ, БЕОГРАД
тираж петсто примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.2-67:004
316.74:004

СУБОТИЋ, Оливер, 1977-

Човек и информационе технологије : поглед
из православне перспективе / Оливер Суботић.
- 2., измењено изд. - Стари Бановци ;
Београд : Бернар, 2013 (Београд : Финеграф).
- 123 стр. ; 25 см. - (Библиотека
Заклетва животу)

Тираж 500. - Напомене уз текст.

ISBN 978-86-87993-53-2

а) Православна црква - Информациона
технологија б) Информационо друштво -
Социолошки аспект
COBISS.SR-ID 196876300

